

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ

Засновник, редакція, видавець –

ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 23134-12974 ПР від 19.02.2018 р.

Науковий журнал включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата ветеринарних, економічних, сільськогосподарських та технічних наук зі спеціальностей – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 101, 133, 183, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 281, 292 (наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019 р., наказ МОН України № 409 від 17.03.2020 р.).

Журнал включено до міжнародних наукометричних баз і каталогів наукових видань: Index Copernicus; Directory of Open Access Journals (DOAJ); Google Scholar; Crossref; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Друкується за рішенням Вченої ради
ЖНАЕУ, протокол № 11 від 24.06.2020 р.

Підписано до друку 24.06.2020 р.

Формат 210x297. Ум. друк. арк. 19,4.
Наклад 100 пр.

ISSN: 2663-2144

© Житомирський національний
агроєкологічний університет, 2020

SCIENTIFIC HORIZONS

Founder, Editorial and Publisher –

ZHYTOMYR NATIONAL AGROECOLOGICAL UNIVERSITY

**Certificate of state registration
KV № 23134-12974 PR of February 19, 2018.**

The scientific journal is included in category B of the List of scientific professional periodicals of Ukraine. It enables publishing the thesis results for Doctor and Candidate degrees in economic agricultural, technical and veterinary sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1643 of December 28, 2019; Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 409 of March 18, 2020). It comprises the following specialties – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 101, 133, 183, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 281, 292.

The journal is included in the international scientific databases and catalogs of scientific publications: Index Copernicus; Directory of Open Access Journals (DOAJ); Google Scholar; Crossref; National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskiy.

Recommended for publication by the decision of the Academic Council ZhNAU Minutes No. 11 of 24.06.2020.

Signed for publication 24.06.2020.

ISSN: 2663-2144

Format 210x297.
Circulation 100 copies
© Zhytomyr National
Agroecological University, 2020

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ

№ 6 (91),
2020

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Засновано 12 березня 1998 р.

Періодичність випуску: дванадцять разів на рік

Редакційна колегія:

Головний редактор: Л. Д. Романчук, д. с.-г. н. (Україна)

**Заступники
головного редактора:** Ю. Раманаускас, д. н. (Литва)
Л. П. Горальський, д. вет. н. (Україна)
С. М. Кухарець, д. т. н. (Україна)

**Відповідальні
секретарі:** Н. О. Куровська, к. е. н. (Україна)
Т. М. Тимошук, к. с.-г. н. (Україна)

Л. М. Бондарева, к. с.-г. н. (Україна)

С. І. Веремесенко, д. с.-г. н. (Україна)

В. В. Гамаюнова, д. с.-г. н. (Україна)

І. Г. Грабар, д. т. н. (Україна)

І. М. Дідур, к. с.-г. н. (Україна)

В. Є. Данкевич, д. е. н. (Україна)

В. П. Журавльов, д. ф.-м. н. (Україна)

А. А. Зимаросєва, к. б. н. (Україна)

В. В. Зіновчук, д. е. н. (Україна)

Т. О. Зінчук, д. е. н. (Україна)

І. Є. Іванова, к. с.-г. н. (Україна)

І. В. Іващенко, к. б. н. (Україна)

Н. Л. Колеснік, к. вет. н. (Україна)

Л. А. Котюк, д. б. н. (Україна)

С. М. Кульман, к. т. н. (Україна)

Н. М. Куцмус, д. е. н. (Україна)

І. Левкович, д. н. (Німеччина)

А. Т. Мармоза, к. е. н. (Україна)

О. Є. Марковська, д. с.-г. н. (Україна)

О. В. Медведський, к. т. н. (Україна)

А. М. Михайлов, д. е. н. (Україна)

К. В. Молодецька, д. т. н. (Україна)

В. В. Мойсієнко, д. с.-г. н. (Україна)

М. Ф. Плотнікова, к. е. н. (Україна)

Я.-У. Санда, д. н. (Норвегія)

О. В. Скидан, д. е. н. (Україна)

З. Собек, д. н. (Польща)

Н. М. Сорока, д. вет. н. (Україна)

Р. В. Ставецька, д. с.-г. н. (Україна)

Т. П. Федонюк, д. с.-г. н. (Україна)

О. В. Чайкін, к. е. н. (Україна)

Л. В. Чижевська, д. е. н. (Україна)

П. Я. Чумак, к. с.-г. н. (Україна)

Е. Шараускіс, д. н. (Литва)

Л. В. Шірінян, д. е. н. (Україна)

В. П. Шлапак, д. с.-г. н. (Україна)

Я. Д. Ярош, д. т. н. (Україна)

Редагування англomовних текстів: Г. О. Хант, О. М. Мосейчук, К. А. Разумна

Літературний редактор: Л. В. Якубовська

Редагування бібліографічних списків: О. І. Касянюк, Н. Г. Яремчук

Макетування: М. М. Кравчук

Адреса редакції та видавництва:

10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7, ЖНАЕУ, Україна.

Тел. (0412) 22-04-17; E-mail: schor.znau@gmail.com; [www: http://journal.znau.edu.ua/horizons](http://journal.znau.edu.ua/horizons)

SCIENTIFIC HORIZONS

№ 6 (91),
2020

SCIENTIFIC JOURNAL

Year of establishment: since March 1998.

Publication frequency: twelve times a year

Editorial Board:

Editor-in-chief: L. Romanchuk, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)

Deputies editor-in-chief: J. Ramanauskas, Dr. Hab. (Lithuania)
L. Goralsky, Dr. of Vt. Sc. (Ukraine)
S. Kuharets, Dr. of Eng. Sc. (Ukraine)

Executive editors: N. Kurovska, Cand. of Ec. Sc. (Ukraine)
T. Tymoshchuk, Cand. of Agr. Sc. (Ukraine)

L. Bondareva, Cand. of Agr. Sc. (Ukraine)
S. Veremeyenko, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
V. Gamayunova, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
I. Grabar, Dr. of Eng. Sc. (Ukraine)
I. Didur, Cand. of Agr. Sc. (Ukraine)
V. Dankevych, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
V. Zhuravlyov, Dr. of Phys. and Math. Sc. (Ukraine)
A. Zymarioieva, Cand. of Biol. Sc. (Ukraine)
V. Zinovchuk, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
T. Zinchuk, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
I. Ivanova, Cand. of Agr. Sc. (Ukraine)
I. Ivashchenko, Cand. of Biol. Sc. (Ukraine)
N. Kolesnik, Cand. of Vt. Sc. (Ukraine)
L. Kotyuk, Dr. of Biol. Sc. (Ukraine)
S. Kulman, Dr. of Eng. Sc. (Ukraine)
N. Kutsmus, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
I. Levkovysh, Fil. Dr. (Germany)
A. Marmoza, Cand. of Ec. Sc. (Ukraine)
O. Markovska, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
O. Medvedskyi, Cand. of Eng. Sc. (Ukraine)
A. Mykhailov, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
K. Molodetska, Dr. of Eng. Sc. (Ukraine)
V. Moisiienko, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
M. Plotnikova, Cand. of Ec. Sc. (Ukraine)
Jan-U. Sandal, Fil. Dr. (Norway)
O. Skydan, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
Z. Sobek, Dr. Hab. (Poland)
N. Soroka, Dr. of Vt. Sc. (Ukraine)
R. Stavetska, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
T. Fedonyuk, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
O. Chaikin, Cand. of Ec. Sc. (Ukraine)
L. Chyzhevska, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
P. Chumak, Cand. of Agr. Sc. (Ukraine)
E. Sarauskis, Dr. Hab. (Lithuania)
L. Shirinyan, Dr. of Ec. Sc. (Ukraine)
V. Shlapak, Dr. of Agr. Sc. (Ukraine)
Ya. Yarosh, Dr. of Eng. Sc. (Ukraine)

Editing English-language texts: G. Khant, O. Moseichuk, K. Razumna

Literary editor: L. Yyakubovska

Editing bibliographic lists: O. Kasyanyuk, N. Yaremchuk

Modeling: M. Kravchuk

Address of the publishers:

10008, 7, Staryi Blvd, Zhytomyr, ZhNAU, Ukraine

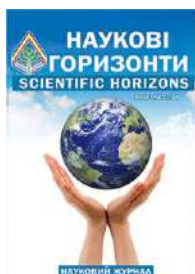
Tel. (0412) 22-04-17; E-mail: schor.znau@gmail.com; www: <http://journal.znau.edu.ua/horizons>

ЗМІСТ

О. В. Скидан, О. М. Николук, П. В. Пивовар, П. П. Топольницький ОЦІНКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ (COVID-19)	7
О. Chaikin, E. Kirieieva BRANCH APPROACH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INCLUSIVE GROWTH: UKRAINE CASE	19
Л. В. Недільська, Д. О. Оленюк ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ АГРОБІЗНЕСУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ	26
Ю. Ю. Мороз, С. В. Чугаєвська, Н. В. Чугаєвська АГРАРНО-ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ	33
О. П. Власенко, О. М. Буднік ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: КООПЕРАТИВНИЙ ВЕКТОР	42
С. В. Василенко, О. Є. Бездітко РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	52
П. К. Бечко, С. М. Колотуха, С. А. Пташник, Ю. І. Нагорна ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ	60
О. В. Скидан, В. Є. Гринишин ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ТА ІЄРАРХІЧНІ РІВНІ ..	68
А. С. Кравченко ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	78
А. В. Мостепанюк РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПЕРІОД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	84
М. В. Швець, Ф. Ф. Марков, А. М. Фігісов, П. В. Діденко АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	92
Н. В. Мельник АНАЛІЗ МОДЕЛІ РИНКУ БІОЕТАНОЛУ ТА РОЗВИТОК БІРЖІ БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ	101
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ	116

CONTENTS

O. Skydan, O. Nykolyuk, P. Pyvovar, P. Topolnytskyi ASSESSMENT OF THE SOCIAL SECURITY LEVEL IN THE CONTEXT OF CORONAVIRUS CONTAGION (COVID-19)	7
O. Chaikin, E. Kirieieva BRANCH APPROACH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INCLUSIVE GROWTH: UKRAINE CASE	19
L. Nedilska, D. Oleniuk AGRIBUSINESS DIGITALIZATION: TRENDS AND FUNDING SOURCES	26
Y. Moroz, S. Chugaievska, N. Chugaievska AGRI-INDUSTRIAL PARKS AS A VECTOR OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES: STATISTICAL ASPECT	33
O. Vlasenko, O. Budnik THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MARKETING TECHNOLOGIES: COOPERATIVE VECTOR	42
S. Vasylenko, O. Bezditko RESOURCE POTENTIAL AS A COMPONENT OF SHAPING THE DEVELOPMENT STRATEGY FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES	52
P. Bechko, S. Kolotukha, S. Ptashnyk, Ju. Nahorna TAX STIMULATION OF AGRICULTURAL GOODS MANUFACTURERS	60
O. Skydan, V. Hrynshyn FOOD SECURITY GOVERNANCE: MODERN VIEW AND HIERARCHICAL LEVELS	68
A. Kravchenko PURPOSE OF THE FINANCIAL MARKET UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF SOCIETY	78
A. Mostepaniuk THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE PERIOD OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION	84
M. Shvets, F. Markov, A. Fitisov, P. Didenko ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF STATE FOREST ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC AND ECOLOGICAL CRISIS	92
N. Melnyk BIOTETHANOL MARKET MODEL ANALYSIS AND UKRAINE BIOFUEL EXCHANGE DEVELOPMENT	101
RULES FOR AUTHORS.....	116

UDC 351:316.4:616.9

ASSESSMENT OF THE SOCIAL SECURITY LEVEL IN THE CONTEXT OF CORONAVIRUS CONTAGION (COVID-19)

O. Skydan, O. Nykolyuk, P. Pyvovar, P. Topolnytskyi

Article info

Received

04.05.2020

Accepted

24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Saryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:

skydanolegv@ukr.net

Skydan, O., Nykolyuk, O., Pyvovar, P., Topolnytskyi, P. (2020). Assessment of the social security level in the context of coronavirus contagion (covid-19). Scientific Horizons, 06 (91), 7–18. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-7-18.

It is impossible to predict the effect that the restriction measures associated with COVID-19 contagion will have on social security due to the fact that these issues have not been properly investigated. The purpose of the study is to look into special features and potential consequences of social behavior during containment measures. For this purpose, it is necessary to consider intentions and real actions of the population, when everyone went on a panic-buying spree, through the analysis of propensity for panic-buying spree of medicines and personal protective equipment, to assess the awareness level of population in relation to the threat of coronavirus contagion, and to examine the level of concern in the society about coronavirus contagion. In the course of the study, a number of methods have been used, including sociometric survey, geo-analysis, regression analysis using the algorithms of stepwise regression and Barut. According to the survey, it has been found that on the one hand, almost 20 % of respondents are deeply concerned about the pandemic; on the other hand, respondents do not have propensity for panic-buying spree of food during containment measures. It has been established that a considerable share of citizens in Zhytomyr region experienced difficulties when buying fruit, vegetables, cereals and canned goods at the beginning of containment measures. About 60 % do not have sufficient provision of personal protective equipment and disinfectants. There is a mathematical rationalization for the fact that the level of anxiety in relation to coronavirus contagion is affected by the level of food adequacy. There is also a direct linear dependence between the level of anxiety and the age of respondents, i.e. the older the respondents, the higher level of anxiety.

Key words: social security, food security, coronavirus disease, COVID-19, quantitative estimation, modeling.

ОЦІНКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ (COVID-19)

О. В. Скидан, О. М. Николук, П. В. Пивовар, П. П. Топольницький

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Нестача релевантної та науково обґрунтованої інформації щодо закономірностей розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19 зумовлює проблему неможливості прогнозування впливу обмежувачих заходів, покликаних мінімізувати негативну дію вірусу на соціальну безпеку та суспільні настрої. Метою дослідження є вивчення особливостей та потенційних наслідків суспільної поведінки під час введення карантинних заходів, для чого необхідно вивчити наміри та фактичні дії

населення відносно масових закупівель харчових продуктів, проаналізувати схильність населення до масових закупівель медикаментів та захисних засобів, оцінити рівень усвідомлення населенням загрози поширення коронавірусної інфекції, дослідити рівень занепокоєння суспільства у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції. У процесі дослідження використано методи соціометричного опитування, геопросторового аналізу, регресійного аналізу із застосуванням алгоритмів покрокової регресії та Барута. За результатами опитування встановлено, що, з одного боку, майже 20 % опитаних сильно занепокоєні пандемією, а, з іншого – респонденти не схильні до масових закупівель харчових продуктів під час карантинних заходів. Виявлено, що значна частка жителів Житомирської області на початку карантинних заходів відчувала проблеми із придбанням фруктів, круп, овочів та консервів. Близько 60 % неповною мірою забезпечені захисними та дезінфікуючими засобами. Математично обґрунтовано, що рівень тривоги відносно розповсюдження коронавірусної інфекції підпадає під вплив забезпеченості населення продовольством. Також спостерігається пряма лінійна залежність між рівнем тривоги та віком респондентів, тобто із збільшенням віку опитаних зростає рівень занепокоєння.

Ключові слова: соціальна безпека, продовольча безпека, коронавірусна інфекція, COVID-19, кількісне оцінювання, моделювання.

Вступ

На початку 2020 року людство зіткнулось із глобальною проблемою пандемії, наслідки якої передбачити наразі неможливо. 30 січня 2020 р. Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) спалах вірусу COVID-19 було оголошено міжнародною надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я через несподіване розповсюдження інфекції на всіх континентах (Rubin & Wessely, 2020). У зв'язку із карантинними обмеженнями, впровадженими у більшості країн, що постраждали від COVID-19, значна частка населення обмежена власними оселями (Niles et al., 2020; Pulla, 2020), а тривога, викликана швидким розповсюдженням інфекції, згідно з ВООЗ, є природною психологічною реакцією на високий рівень невизначеності майбутнього (Food and Agriculture..., 2020). Несприятливі психосоматичні ефекти серед населення загострюються як через безпосередньо пандемію, так і з огляду на потік легкодоступної нерелевантної інформації з неперевіраних повідомлень, отриманих через онлайн-сервіси соціальних мереж. Попередні дослідження продемонстрували, що швидке розповсюдження масової тривоги та паніки щодо COVID-19 спричинило психологічні проблеми у всіх верствах населення (Wu et al., 2009; Seleiman et al., 2020) і ці проблеми в майбутньому можуть стати ще більш згубними, ніж безпосередньо вірус (Sim & Chua, 2004).

З огляду на зазначене, важливим є вивчення ймовірних сценаріїв впливу пандемії COVID-19 на соціальну та економічну структуру як світу, так і окремих країн (Kluge, 2020; Lima et al., 2020). Відтак, нагальною стає проблема нестачі

емпіричних даних, необхідних для ідентифікації закономірностей соціально-економічного розвитку в умовах світової епідемії та прогнозування наслідків кризи, спричиненої розповсюдженням коронавірусної інфекції COVID-19. Прогнозовані сценарії соціально-економічного розвитку суттєво різняться між собою, в т.ч. через численні припущення, використані у моделях, та гетерогенність врахованих факторів. Першочерговим у таких умовах є збір первинної інформації і одним з актуальних об'єктів первинних досліджень, зміна якого значною мірою визначає подальший вектор соціально-економічного розвитку країни, є суспільно-економічні процеси та суспільна поведінка під час кризових ситуацій. В умовах пандемії та впровадження заходів щодо стримування поширення інфекції важливо розуміти та у перспективі передбачувати поведінку і суспільні настрої населення на різних етапах розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19, чому і присвячено дане дослідження.

Враховуючи об'єктивну необхідність прогнозування впливу пандемії коронавірусної інфекції на всі сфери соціально-економічного життя, значна частина наукових досліджень першої половини 2020 р. проводилась із урахуванням наслідків розповсюдження вірусу COVID-19. Зокрема, досліджено питання продовольчої безпеки крізь призму обмежуючих заходів, пов'язаних із розповсюдженням коронавірусної інфекції (Deaton et al., 2020; Niles et al., 2020; Seleiman et al., 2020), а також обґрунтовано перелік та розміри мінімальних квот на зберігання харчових продуктів, води та медикаментів

населенням під час пандемії (Estrada, 2020). Грунтовне дослідження напрямів вирішення проблеми негативного впливу вірусу COVID-19 на продовольчі кризи проведено фахівцями Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) (Deaton et al., 2020; Depoux et al., 2020). Водночас, незважаючи на численні наукові праці вищеперелічених та багатьох інших дослідників, наразі актуальним є збір якомога більшого масиву інформації відносно особливостей суспільної поведінки в умовах пандемії в розрізі окремих країн.

Матеріали та методи

Вкрай важливим є оперативний збір даних про стан, дії та настрої суспільства в умовах пандемії і введення жорстких карантинних заходів. Необхідну оперативність може забезпечити пошукове соціологічне дослідження у формі соціологічного опитування під час дії карантинних заходів із дотриманням умови мінімізації особистих контактів із респондентами. Таке дослідження проведено на прикладі Житомирської області у формі анонімного *online*

опитування громадян. Збір та обробка даних здійснювалась у середовищі ArcGIS. Збір інформації було здійснено за допомогою програмного продукту Survey123, який дає можливість оперативного збору соціально-економічних даних у вигляді електронної анкети (опитувальника) та подальшого їх геокодування. Обробка даних здійснювалась в програмному комплексі ArcGIS Pro. Економетричний аналіз проведено в програмному середовищі R.

Протягом періоду з 16.03.2020 р. по 20.03.2020 р., тобто під час перших 2 місяців офіційно оголошеного загальнонаціонального карантину, опитано 1953 респонденти, 62 % з яких (1242 осіб) проживають на території Житомирської області (рис. 1). З точністю 95 % та похибкою 3 % досліджена вибіркова сукупність є репрезентативною. Питома вага опитаних жінок склала 63 %, чоловіків – 37 %. Найбільша питома вага опитаних (52 %) припадає на працюючих громадян України. Опитані респонденти – це здебільшого жителі міст (69 % осіб). На сільське населення припадає 31 % опитаних. Більшість респондентів (65 %) здобула вищу освіту.

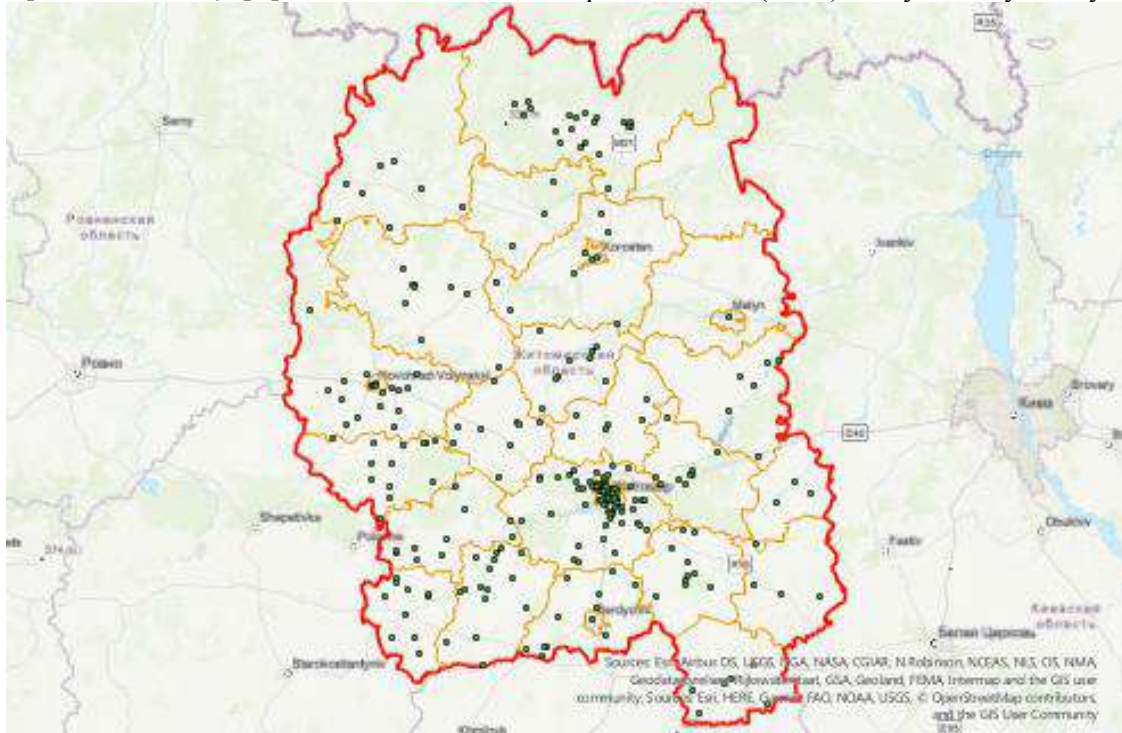

Рис. 1. Географічний розподіл респондентів Житомирської області

Метою дослідження є вивчення особливостей та потенційних наслідків суспільної поведінки під час введення карантинних заходів. У рамках зазначеної мети сформульовано такі

завдання: 1) вивчити наміри та фактичні дії населення відносно масових закупівель харчових продуктів; 2) проаналізувати схильність населення до масових закупівель медикаментів та

захисних засобів; 3) оцінити рівень усвідомлення населенням загрози поширення коронавірусної інфекції; 4) дослідити рівень занепокоєння суспільства у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції.

Аналіз чинників рівня тривоги населення Житомирської області проведено із застосуванням інструментарію регресійного аналізу. Результативну ознаку оцінено за 3-бальною шкалою: 1 бал – низький рівень тривоги; 2 бали – середній рівень тривоги; 3 бали – високий рівень тривоги. Регресійний аналіз проведено у кілька етапів:

1) відбір факторних ознак, які доцільно включити до багатофакторної лінійної регресійної моделі рівня тривоги. До потенційних факторів включено відповіді на всі питання анкети. Всі відповіді (окрім віку) є булевими змінними, що можуть набувати значень або 0 (респондент не обрав відповідний варіант відповіді), або 1 (респондент обрав відповідний варіант відповіді). У межах кожного питання формується сукупність змінних, кількість яких відповідає кількості варіантів відповідей. Наприклад, на питання «Чи дотримуєтесь Ви правил захисту від вірусної інфекції?» запропоновано три варіанти відповідей, а саме: так, частково, ні. Відповідно, після обробки результатів опитування у межах даного питання сформовано три булеві змінні для кожного варіанту. У цілому, для 23 питань анкети сформовано 134 змінних. І на першому етапі серед них відбираються лише ті, які доцільно включити у модель.

Для обґрунтування переліку факторних ознак використано два алгоритми, а саме покрокову регресію та алгоритм Борута. Алгоритм покрокової регресії передбачає автоматизований покроковий перебір всіх можливих регресійних моделей із усіма можливими комбінаціями факторних змінних. На кожному кроці окрема змінна розглядається або у доповненні до інших факторів змінних або опосередковано (для однофакторних моделей). У результаті визначається найкраща модель, якій відповідає оптимальна множина змінних. Критеріями відбору найкращої моделі є критерії тестів F - та t -статистики.

Алгоритм Борута застосовується у такій послідовності: а) перемішування даних у розрізі кожної змінної (щоб вони не були пов'язані з цільовою змінною) та створення нових

«тіньових» змінних; у результаті для кожної змінної формується сукупність з фактичних значень змінних та мінімум 5 «тіньових змінних»; б) машинне навчання моделі (по типу *Random Forest*), на основі якого визначається важливість кожної змінної (на основі z -оцінок) та видаляються змінні, які визначено як неважливі; в) ітерації оцінювання важливості факторних змінних повторюються доти, доки у моделі не залишаться лише важливі фактори;

2) порівняння результатів, отриманих на базі двох алгоритмів. Вибір найкращого алгоритму здійснюється шляхом аналізу побудованих на їх основі регресійних моделей. Для цього будуються дві моделі, у першу з яких необхідно включити чинники, відібрані за алгоритмом покрокової регресії, а у другу – за алгоритмом Борута. Критеріями вибору однієї із цих моделей є, по-перше, питома вага значущих факторних змінних (із значеннями p -value меншим 0,05, а коефіцієнта t -статистики – більшим 2), по-друге, мультиплікативний та скорегований коефіцієнти детермінації (вони мають бути максимально наближені один до одного), значущість коефіцієнта детермінації моделі (значення p -value має бути меншим 0,05);

3) перевірка відібраних змінних на наявність ефектів мультиколеніарності (тісний зв'язок між факторними змінними) та гетероскедастичності (нерівномірність розкиду фактичних значень факторної ознаки навколо побудованої лінії регресії). Виключення відповідних факторів;

4) виключення з моделі факторів, які за значенням p -value більші 0,05;

5) побудова та економічна інтерпретація багатофакторної регресійної моделі рівня тривоги населення Житомирської області, спричиненої пандемією коронавірусною інфекцією COVID-19.

Результати досліджень та обговорення

Продовольча безпека

Дослідження суспільної поведінки з позиції її впливу на продовольчу безпеку передбачає перевірку гіпотези про те, що введення карантинних заходів та панічні настрої суспільства спричинять масові закупівлі харчових продуктів. Наслідком такого розвитку подій може стати зниження рівня продовольчої безпеки країни через обмежену фізичну доступність продовольства. За результатами опитування встановлено, що протягом першого місяця понад 49 % респондентів не робили запасів харчових

продуктів. Серед тих, хто формували запаси, більшість (92 %) припадає на опитаних, які купували харчові продукти у розрахунку на наступні 1–2 тижні. І лише 5,1 % респондентів формували такі запаси на місяць і більше.

Основною групою харчових продуктів, яку закупувало населення у перший місяць після введення карантину, були крупи (64,0 %), олія (44,5 %) та м'ясні і м'ясоковбасні вироби (47,4 %). Незважаючи на те, що більшість населення або не формувала запасів харчових продуктів, або купувала їх у розрахунку на 1–2 тижні, 11,8 % опитаних відчували проблему із придбанням продовольства. Серед них 33,6 % занепокоєні нестачею фруктів, по 26 % – круп та овочів, а 21 % – консервів. Можна виділити три ймовірні причини дефіциту продовольства під час карантинних заходів, введених не лише на території України, але й країн-партнерів. По-

перше, у разі обмеження зовнішньоторговельних операцій під час пандемії доступ до імпортованих харчових продуктів, попит на які Україна не спроможна забезпечити самостійно, обмежується. Тоді виникає загроза часткової втрати продовольчої незалежності. Саме цим можна частково пояснити нестачу фруктів, які у весняний період здебільшого імпортуються.

По-друге, введення карантину в Україні передбачало заборону діяльності ринків роздрібною торгівлі протягом більше 1,5 місяця. За таких умов попит на харчові продукти у магазинах роздрібною торгівлі зріс, оскільки населення мало доступ лише до них. По-третє, проблема фізичної доступності продовольства може загостритись у населених пунктах, де ринки є основним, а інколи і єдиним, місцем закупівель окремих видів харчових продуктів. До таких продуктів належать, насамперед, фрукти та овочі.

Таблиця 1. Результати оцінки формування запасів та доступності запасів продовольства під час карантинних заходів

Група харчових продуктів	Запаси яких продуктів робили? ¹	З придбанням яких саме харчових продуктів виникає проблема? ²
Крупи	63,96	26,03
Хліб та хлібобулочні вироби	33,28	9,59
Консерви	9,25	21,23
Овочі	38,80	26,03
Фрукти	44,48	33,56
М'ясні та м'ясоковбасні вироби	47,40	12,33
Картопля	14,29	17,12
Цукор	31,01	12,33
Яйця	34,74	13,01
Олія	44,48	9,59
Сіль	20,62	0,00
Не робили запаси продуктів/ Проблем не виникає ³	49,44	88,17

Примітка: ¹ Питома вага респондентів, що робили запаси відповідної групи продуктів у загальній чисельності опитаних, які робили запаси.

² Питома вага респондентів, що відчувають проблему із придбанням відповідної групи продуктів у загальній чисельності опитаних, які відчувають таку проблему.

³ Питома вага респондентів у загальній чисельності опитаних.

Що стосується географічного розподілу респондентів, які відчувають дефіцит у харчових продуктах, то найбільша частка таких опитаних характерна для Чуднівського, Малинського та Радомишльського районів.

*Забезпеченість медикаментами,
захисними засобами*

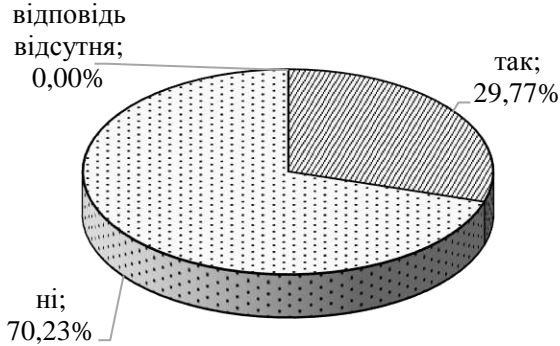
Іншою групою товарів, масові закупівлі яких очікувались під час пандемії, є медикаменти та

захисні засоби. Як засвідчив досвід країн, у яких на інфекцію COVID-19 захворіла найбільша чисельність населення (США, Італія, Іспанія, Німеччина, Великобританія тощо), під час введення жорстких карантинних заходів спостерігався не лише дефіцит, а подекуди і тривала відсутність деяких медикаментів та захисних засобів. Основною причиною такої ситуації був стрімкий одно-моментний ріст попиту на відповідну групу

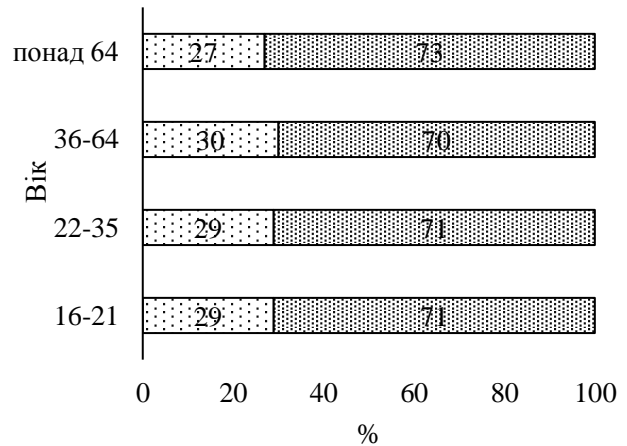
фармацевтичних товарів, їх обмежені запаси, недостатні виробничі потужності для забезпечення підвищеного попиту. Системна дія трьох зазначених чинників призвела до виникнення проблеми залежності країн від зовнішніх постачальників медикаментів та захисних засобів.

Результати аналізу схильності населення

України до масових закупівель медикаментів та захисних засобів показали, що понад 70 % респондентів не робили відповідних запасів (рис. 2, а). Розподіл відповідей у розрізі вікових груп дав підстави спростувати припущення про те, що люди похилого віку тяжіють до придбання ліків про запас (рис. 2, б).

а) за всіма респондентами

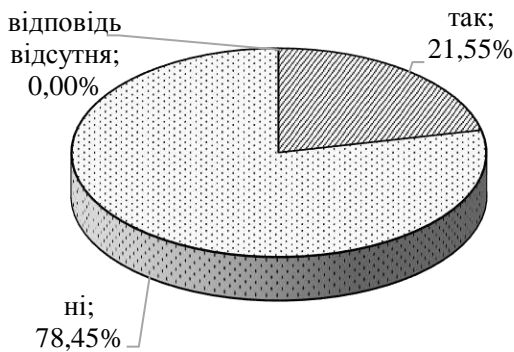

б) у розрізі вікових груп

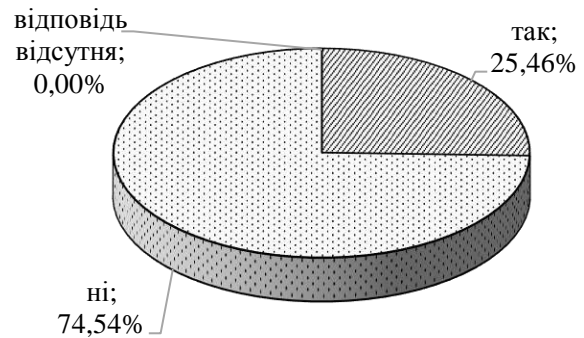
Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання: «Чи робили Ви останнім часом запаси всіх видів медикаментів?»

Порівнюючи відповіді відносно створення запасів різних видів медикаментів, встановлено, що дещо більша частка респондентів закупувала ліки від респіраторних і вірусних інфекцій

(25,4 % опитаних проти 21,5 %, які робили запаси медикаментів від хронічних захворювань), (рис. 3).

а) медикаментів від хронічних захворювань

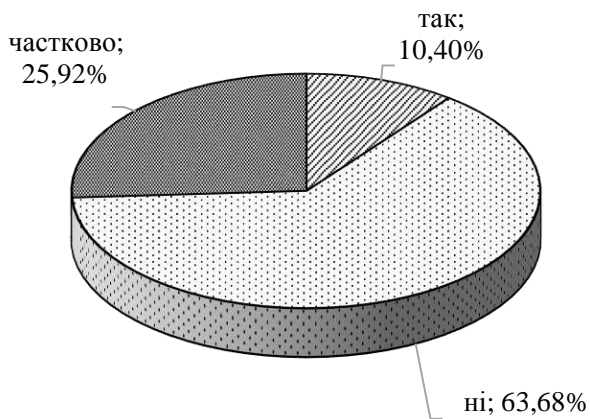

б) медикаментів від респіраторних вірусних захворювань

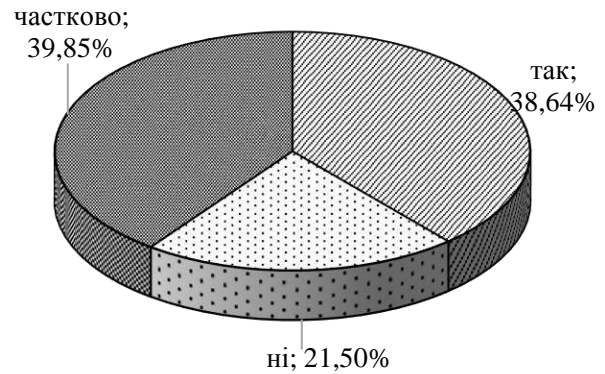
Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання: «Чи робили Ви останнім часом запаси медикаментів?»

У цілому 10,4 % респондентів стикнулися із проблемою придбання медикаментів, 25,9 % частково відчували на собі таку проблему, а 63,7 % опитаних не побачили дефіциту медикаментів (рис. 4, а). За результатами опитування станом на

20 березня 2020 р. (перший тиждень офіційного карантину) з проблемою обмеженого доступу до медикаментів стикнулися на 4 % респондентів менше. Тобто, з часом нестача відповідної групи товарів посилилась.

а) чи є проблема з придбанням медикаментів

б) чи забезпечена Ваша сім'я захисними та дезінфікуючими засобами

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання щодо проблем забезпечення медикаментами

Встановлено, що лише 38,6 % опитаних забезпечені захисними та дезінфікуючими засобами, тоді як 21,5 % не встигли або не мали намірів закупити відповідні засоби. Найбільші відмінності у відповідях щодо рівня забезпеченості такими засобами виявлено у розрізі вікових груп. Зокрема, 25 % респондентів віком від 21 до 64 років не мають захисних та дезінфікуючих засобів, а 43 % – забезпечені ними частково. Натомість, 46 % людей похилого віку (понад 65 років), які належать до групи підвищеного ризику у разі захворювання на COVID-19, не забезпечені захисними та дезінфікуючими засобами і 20 % – забезпечені лише частково.

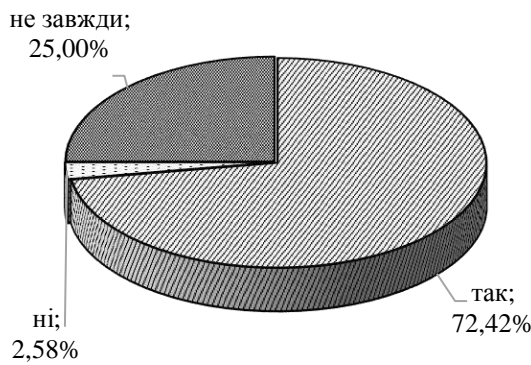
Як показала практика, одним із основних способів зниження ймовірності зараження коронавірусною інфекцією COVID-19 є дотримання правил індивідуального захисту. Лише у такий спосіб можна вберегти як себе, так і оточуючих від інфікування. Важливо зазначити, що правила захисту від інфікування вимагають високий рівень самосвідомості без докладання фізичних зусиль та додаткових фінансових витрат. Однак, як показали результати проведеного опитування, 25 % респондентів дотримуються правил захисту від коронавірусної інфекції лише частково і понад 2,5 % не вважають за потрібне якимось чином реагувати на потенційну загрозу (рис. 5). Показовим є порівняння динаміки розподілу відповідей респондентів на окреслене питання. Під час опитування протягом перших чотирьох днів карантину 25 % опитаних вказали на часткове дотримання рекомендацій щодо індивідуального захисту від інфекції. Тобто, через місяць після офіційного оголошення

карантинних заходів питома вага населення, що не повною мірою дотримувалася відповідних правил захисту, не змінилася. Цілком очевидно, що найбільша питома вага свідомих громадян припадає на людей віком від 65 років (рис. 5, б). У цілому зі зростанням віку, зростала і частка опитаних, які дотримувались рекомендованих заходів індивідуального захисту.

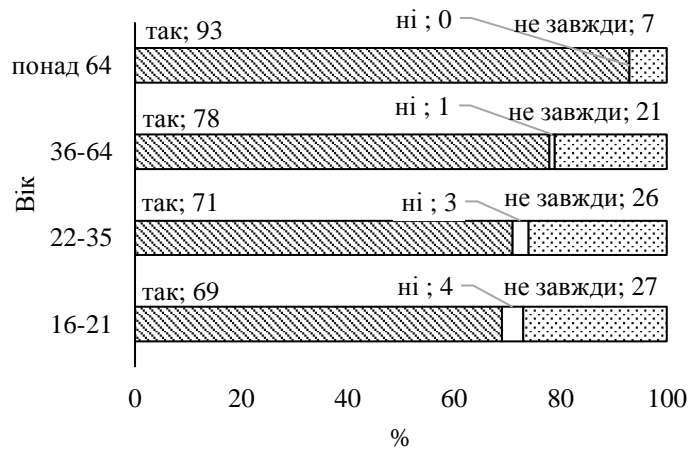
На запитання: «Чи погоджуєтесь Ви з введенням карантину?» 79,1 % респондентів відповіли позитивно. Майже 18 % опитаних лише частково визнає доцільність карантинних заходів, а 3 % – проти таких радикальних дій.

Рівень суспільної тривоги

Результати оцінювання рівня суспільної тривоги дали можливість встановити, що близько 25 % опитаних оцінюють свій рівень тривоги щодо поширення коронавірусної інфекції COVID-19 як низький (рис. 6, а). Майже така ж частка населення не переймається відносно можливого виникнення дефіциту харчових продуктів в умовах пандемії (рис. 6, б). Майже 18 % респондентів сильно занепокоєні проблемою пандемії. За результатами кореляційного аналізу встановлено, що між рівнем тривоги відносно поширення інфекції та занепокоєнням стосовно можливого дефіциту продовольства існує прямий лінійний зв'язок. Зокрема, парний коефіцієнт кореляції між зазначеними показниками складає 0,30. При обсязі вибіркової сукупності 1242 опитаних виявлений взаємозв'язок є значущий із точністю понад 99 %. Це означає, що люди занепокоєні загрозою поширення COVID-19 переживають і відносно нестачі харчових продуктів.

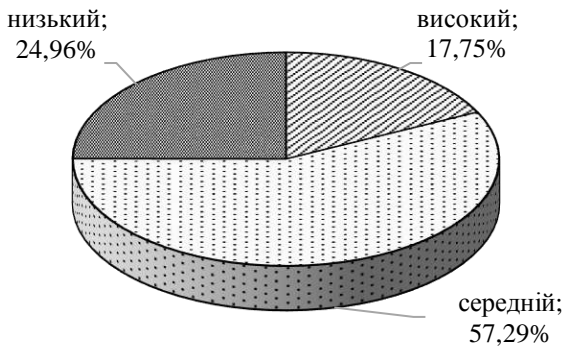

а) за всіма респондентами

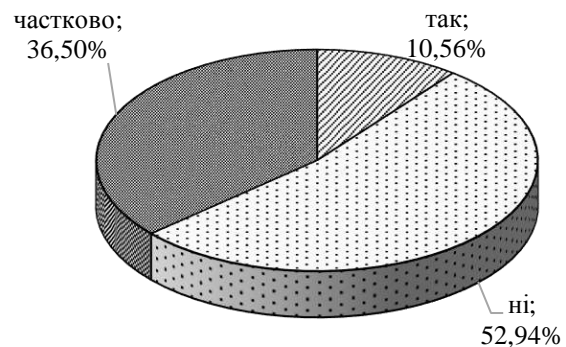

б) у розрізі вікових груп

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання: «Чи дотримуетесь Ви правил захисту від вірусної інфекції?»

а) Оцініть Ваш рівень тривоги щодо поширення коронавірусної інфекції в Україні

б) Чи існує у Вас тривога щодо можливості виникнення дефіциту харчових продуктів в умовах посилення карантинних заходів?

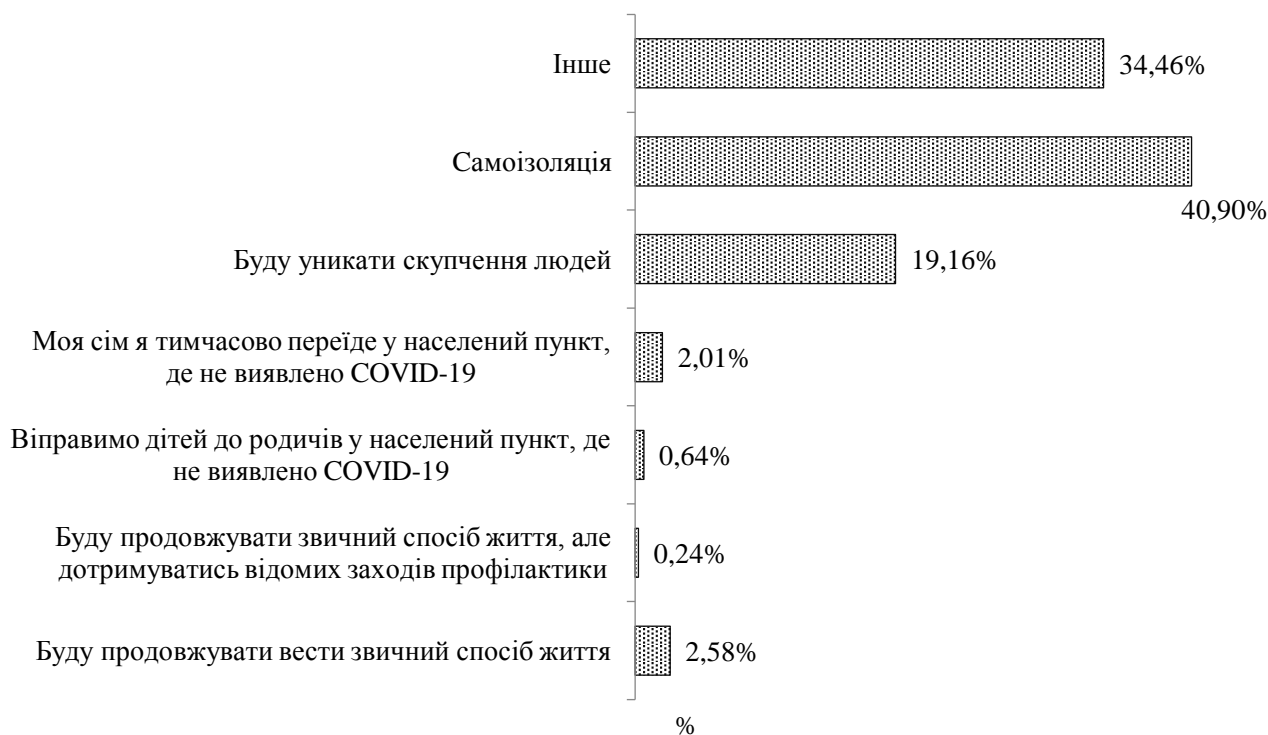
Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання щодо рівня тривоги під час пандемії

Встановлено, що жінки більше схильні до тривожних настроїв. Зокрема, 21 % жінок оцінили свій рівень тривоги як високий, а 60 % – як середній. Натомість, лише 13 % чоловіків визначили свій рівень занепокоєння як високий і 52 % – як середній. Це означає, що чоловіків, які не відчувають або практично не відчувають тривоги щодо поширення коронавірусної інфекції COVID-19 майже вдвічі більше, ніж жінок.

У разі загострення проблеми розповсюдження коронавірусної інфекції 41 % опитаних схиляється до самоізоляції, 18 % будуть уникати скупчення людей (рис. 7).

Одним із завдань оперативного моніторингу суспільних настроїв під час кризових явищ та глобальних викликів є визначення чинників, які впливають на загальний рівень тривоги населення. Відповідний аналіз проведено шляхом

побудови багатофакторної регресійної моделі, яка формалізує залежність рівня тривоги населення Житомирської області від сукупності факторів. Згідно із запропонованою методикою, на першому етапі за допомогою алгоритму покрокової регресії виділено найзначущі чинники рівня тривоги опитаних. Встановлено, що на рівень тривоги впливають такі чинники як існування тривоги щодо можливого виникнення дефіциту на харчові продукти, ставлення до обґрунтованості введення карантину, вік респондентів, складність придбання медикаментів, стать, схильність до закупівлі харчових продуктів та медикаментів від хронічних захворювань, забезпеченість опитаних та їх родин захисними і дезінфікуючими засобами.

**Рис. 7. Розподіл відповідей на питання:
«Якими будуть Ваші дії у разі виявлення значної кількості випадків
коронавірусної інфекції у Вашому регіоні?»**

Відповідно до результатів застосування алгоритму Борута на рівень тривожності населення Житомирської області під час пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 впливають всі чинники, зазначені в анкеті. Окрім перелічених вище факторних ознак до вагомих чинників рівня тривожності віднесено тип населеного пункту, групи харчових продуктів, які закупували мешканці Житомирщини, труднощі із придбанням медикаментів, закупівлі всіх типів медикаментів. У табл. 2 відображено найвагоміші фактори впливу на рівень тривоги населення через пандемію. До таких факторних ознак віднесено чинники зі значенням p -value меншим 0,01. Переважна частина відібраних показників в обох моделях співпадають. Винятком є лише набори харчових продуктів. Зокрема, згідно із алгоритмом Борута встановлено, що респонденти з вищим рівнем тривожності частіше купують три набори харчових продуктів, а саме: 1) крупи, консерви, овочі, картопля; 2) крупи, консерви, овочі, м'ясні і ковбасні вироби та яйця; 3) хлібобулочні продукти, овочі, м'ясні і ковбасні вироби, олія. Виходячи з наведеного, можна припустити, що у разі критичної ситуації та

підвищення рівня тривоги найбільш ймовірним є масові закупівлі зазначених наборів продовольства. У такому випадку підвищеної уваги з боку влади та учасників ринку потребуватиме недопущення дефіциту згаданих харчових продуктів.

Однією із вимог до регресійних моделей є їх простота, що забезпечується врахуванням лише найбільш значущих змінних. Громіздкі моделі з великою кількістю незначущих змінних складні як для прогнозування, так і для інтерпретації. 59 % пояснювальних змінних, відібраних за допомогою покрокової регресії, характеризуються високим рівнем значущості (p -value < 0,01). Натомість, менше 10 % факторних ознак, визначених за алгоритмом Борута, мають значущий зв'язок із результативним показником тривоги. У цілому ж практично всі чинники з високим рівнем значущості співпадають в обох алгоритмах.

Незважаючи на те, що коефіцієнт мультиплікативної детермінації для регресійної моделі, побудованої на базі алгоритму Борута, вищий, скореговані коефіцієнти детермінації в обох моделях рівні. Скореговані коефіцієнти детермінації враховують той факт, що кожен

Таблиця 2. Порівняльний аналіз результатів регресійного аналізу згідно із алгоритмами покрокової регресії та Борута*

Факторна ознака	Коефіцієнт регресії		Значущість (<i>p-value</i>)	
	порокова регресія	Борута	порокова регресія	Борута
Тривога відносно виникнення дефіциту продовольства існує	0,45	0,46	0,001	0,001
Часткова тривога відносно виникнення дефіциту продовольства	0,17	0,18	0,001	0,001
Повною мірою погоджуюсь із введенням карантину	0,52	0,52	0,001	0,001
Вік	0,08	0,07	0,001	0,001
Проблем із придбанням медикаментів немає	0,17	0,15	0,01	0,05
Існують проблеми із придбанням медикаментів	0,33	0,33	0,001	0,001
Відчуваю певні (часткові) проблеми із придбанням медикаментів	0,20	0,22	0,01	0,01
Стать (чоловік)	-0,13	-0,13	0,001	0,01
Робили запаси круп, консервів, овочів, картоплі	–	1,97	–	0,01
Робили запаси круп, консервів, овочів, м'ясних і ковбасних виробів, яєць	–	1,71	–	0,01
Робили запаси хлібобулочних виробів, овочів, м'ясних та ковбасних виробів, олії	–	1,85	–	0,01
Коефіцієнт детермінації	0,22		0,42	
Скорегований коефіцієнт детермінації	0,21		0,21	
Значущість коефіцієнта детермінації (<i>p-value</i>)	<0,001		<0,001	

Примітка: * виключено лише змінні зі значущістю понад 90 % (*p-value* <0,01).

додатковий фактор зменшує цінність моделі. Рівність скорегованих коефіцієнтів свідчить про рівнозначність обох моделей. Однак, ще одним критерієм якості регресійної моделі є мінімальне відхилення між мультиплікативним та скорегованим коефіцієнтами детермінації. Відхилення коефіцієнтів детермінації для моделі за Борutoю різняться майже вдвічі, а для моделі за пороковою регресією практично рівні. Отже, враховуючи критерії простоти та значень коефіцієнтів детермінації, у подальших дослідженнях використано модель регресії, побудовану на основі факторів, відібраних за допомогою алгоритму порокової регресії.

У результаті перевірки обраних факторних ознак на мультиколінеарність та гетероскедастичність, з подальшого аналізу виключено такі факторні ознаки: відмова від створення запасів харчових продуктів та формування запасів на 1–2

тижні, наявність проблем з придбанням медикаментів. Крім того, у модель не включено відповіді на питання щодо здійснення закупівель харчових продуктів та медикаментів, оскільки відповідні фактори, по-перше, є незначущими у побудованій моделі (*p-value* <0,05) і, по-друге, є радше залежними від рівня тривоги змінними, а не факторними ознаками. Через низький рівень значущості (*p-value* <0,05) з моделі також виключено рівень забезпеченості опитаних захисними та дезінфікуючими засобами захисту.

У результаті подальшого аналізу також виключено змінну статті, оскільки у рівнянні її значущість нижча граничного рівня (*p-value* >0,05). У кінцевому варіанті отримано багатофакторну лінійну регресійну моделі залежності рівня тривоги населення Житомирської області через поширення коронавірусної інфекції COVID-19 (табл. 3):

$$y = 1,06 + 0,44x_1 + 0,15x_2 + 0,50x_3 + 0,01x_4 + 0,32x_5 + 0,24x_6$$

Отримане рівняння є адекватним, оскільки задовольняє основні умови:

1) високий рівень значущості всіх включених у модель факторних ознак, що підтверджується значеннями коефіцієнта *p-value* меншими за 0,05 та значеннями *t*-критерія Стьюдента, які перевищують 2,00;

2) наближеність значень мультиплікативного

(0,1479) та скорегованого (0,1352) коефіцієнтів детермінації. Відносно низький рівень обох коефіцієнтів допустимий для даної регресійної моделі, оскільки всі незалежні змінні є булевою величиною;

3) достатній рівень значущості мультиплікативного коефіцієнта детермінації (*p-value* <0,01).

Таблиця 3. Результати регресійного аналізу рівня тривоги населення через розповсюдження інфекції COVID-19

Факторна ознака	Позначення	Коефіцієнт регресії	<i>t</i> -критерій Стьюдента	Значущість (<i>p-value</i>)
Вільний член рівняння	–	1,06	6,4	<0,001
Тривога відносно виникнення дефіциту продовольства існує	x_1	0,44	4,70	<0,001
Часткова тривога відносно виникнення дефіциту продовольства	x_2	0,15	2,38	<0,05
Повною мірою погоджуюсь із введенням карантину	x_3	0,50	3,05	<0,01
Вік	x_4	0,01	2,26	<0,05
Існують проблеми із придбанням медикаментів	x_5	0,32	3,44	<0,001
Відчуваю певні (часткові) проблеми із придбанням медикаментів	x_6	0,24	3,29	<0,01
Мультиплікативний коефіцієнт детермінації		0,1479		<0,001
Скорегований коефіцієнт детермінації		0,1352		

Згідно із результатами регресійного аналізу із зростанням віку збільшується і рівень тривоги. Серед причин виникнення тривожних настроїв серед мешканців слід виділити існування тривоги через ймовірне виникнення дефіциту продовольства та проблеми із доступом до необхідних медикаментів. Саме у цьому напрямку мають бути зосереджені превентивні заходи щодо роботи з населенням під час аналогічних кризових явищ.

Висновки

Коронавірусна інфекція – це не просто хвороба, а соціально-економічне явище, що впливає як на кожного конкретного індивіда, так і державу в цілому. Отримані результати в результаті обробки анкет дають змогу зробити наступні висновки:

1. Населення Житомирської області не схильне до масових закупівель харчових продуктів. Трохи більше 5 % респондентів під час першого тижня карантинних заходів купували

харчові продукти у розрахунку на 3 тижні – місць. Водночас, незважаючи на відсутність ажіотажу навколо скуповування продовольства, 11,8 % опитаних відчули проблему із придбанням продовольства, зокрема фруктів, круп, овочів та консервів.

2. Більша частка респондентів закуповувала ліки від респіраторних і вірусних інфекцій. Близько 10 % респондентів відчули проблему із придбання медикаментів і протягом перших двох місяців дії карантинних заходів нестача медикаментів посилювалася. Понад 60 % респондентів були частково або повністю не забезпечені захисними та дезінфікуючими засобами.

3. Майже 18 % респондентів сильно занепокоєні проблемою пандемії. Натомість, близько чверті опитаних оцінили свій рівень тривоги щодо поширення коронавірусної інфекції COVID-19 як низький.

4. В результаті проведення багатфакторного регресійного аналізу було виявлено

залежність тривоги відносно розповсюдження коронавірусної інфекції та рівнем забезпечення населення продовольством. Також спостерігається пряма лінійна залежність між рівнем тривоги та віком респондентів. Логічним у цій ситуації є значний вплив проблем із доступом до медикаментів різних груп населення на рівень його тривоги.

5. Враховуючи проведені дослідження, при повторній хвилі коронавірусної інфекції COVID-19 або у разі виникнення аналогічної за масштабами та наслідками кризової ситуації можна сформулювати наступні рекомендації для державних/місцевих органів влади: а) безперервний моніторинг наявності харчових продуктів у торговельних мережах (особливо на рівні сільських територій); б) формування стратегічних резерв груп продовольства, медикаментів, захисних і дезінфікуючих засобів, ймовірність дефіциту яких найбільша; в) організація подібних досліджень з метою глибокого пізнання природи та закономірностей соціально-економічної поведінки населення під час аналогічних криз.

References

- Deaton, B. James & Deaton, Brady J. (2020). Food Security and Canada's Agricultural System Challenged by COVID-19. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68 (2), 143–149.
- Depoux, A., Martin, S., Karafillakis, E., Preet, R., Wilder-Smith, A. & Larson, H. (2020). The pandemic of social media panic travels faster than the COVID-19 outbreak. *Journal of Travel Medicine*. 27 (3). doi: 10.1093/jtm/taaa031.
- Estrada, M. R. (2020). The Role of National Food Security in a Massive Pandemic: The Case of COVID-19. Retrieved from <https://bit.ly/2WR01L4>.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2020). COVID-19 and its Impact on Food Security in the Near East and North Africa: How to Respond?. Cairo.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2020, April–December). Addressing the Impacts of COVID-19 in Food Crises. FAO's component of the Global COVID-19 Humanitarian Response Plan. Rome, Italy.
- Kluge, H. N. P. (2020, 26 March). Statement – physical and mental health key to resilience during COVID-19 pandemic. Retrieved from <https://www.euro.who.int/en/media-centre/sections/statements/2020/statement-physical-and-mental-health-key-to-resilience-during-covid-19-pandemic>.
- Lai, C. C., Shih, T. P., Ko, W. C., Tang, H. J. & Hsueh, P. R. (2020). Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and Coronavirus Disease-2019 (COVID-19): the Epidemic and the Challenges. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 55 (3). doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijantimicag.2020.105924>.
- Lima, C. K. T., Carvalho, P. M. M., Lima, I. A. A. S., Nunes, J. V. A. O., Saraiva, J. S. & de Souza, R. I. (2020). The emotional impact of Coronavirus 2019-nCoV (new Coronavirus disease). *Psychiatry Research*, 287. doi: 10.1016/j.psychres.2020.112915.
- Niles, M. T., Bertmann, F., Belarmino, E. H., Wentworth T., Biehl, E. & Neft R. (2020). The Early Food Insecurity Impacts of COVID-19. *Nutrients*, 12 (7), 2096. doi: <https://doi.org/10.3390/nu12072096>.
- Pulla, P. (2020). Covid-19: India imposes lockdown for 21 days and cases rise. *BMJ*, 368. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m1251>.
- Rubin, G. J. & Wessely, S. The psychological effects of quarantining a city. *BMJ*, 368. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m313>.
- Seleiman, M. F., Selim, S., Alhammad, B. A., Alharbi, B. M. & Juliatti, F. C. (2020). Will novel coronavirus (COVID-19) pandemic impact agriculture, food security and animal sectors? *Bioscience Journal*, 36, (4), 1315–1326.
- Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M. & Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: mental health consequences and target populations. *Psychiatr Clin Neurosci*, 74 (4), 281–282.
- Sim, K. & Chua, H. C. (2004). The Psychological Impact of SARS: a Matter of Heart and Mind. *Canadian Medical Association Journal*, 170 (5), 811–812. doi: 10.1503/cmaj.1032003.
- Wu, P., Fang, Y., Guan, Z., Fan, B., Kong, J., Zhongling, Ya. ... Hoven Ch. (2009). The psychological impact of the SARS epidemic on hospital employees in China: exposure, risk perception, and altruistic acceptance of risk. *Can J Psychiatry*, 54 (5), 302–311.

UDC 330.336

**BRANCH APPROACH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT
AND INCLUSIVE GROWTH: UKRAINE CASE**

O. Chaikin, E. Kirieieva

Article info

Received
17.04.2020

Accepted
24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Staryi Blvd,
Zhytomyr, 10008,
Ukraine
NGO Vinnytsia
Business People
Club
82, Khmelnytsky
shoes Str.,
Vinnytsia, 21100,
Ukraine

E-mail:
alexander_chaykin@yahoo.com;
nora.kirieieva@gmail.com

Chaikin, O., Kirieieva, E. (2020). Branch approach to sustainable development and inclusive growth: Ukraine case. Scientific Horizons, 06 (91), 19–25. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-19-25.

Sustainable development often leads to strong compromises mainly in favor of future economic growth while inclusive growth focuses primarily on the social and ecological aspects of current generations development. The purpose of the study is to appreciate the definition of sustainable development and inclusive growth exemplified by Ukraine as a factor in sustainable development achievement. The objectives of the study are to summarize knowledge about the definition of sustainable development and inclusive growth by the example of Ukraine; to analyze the existing sustainable development measurement indicators; to justify the use of sustainable development principles as a basis for further inclusive economic development. The methodological basis of the research is general scientific and specific methods of economic phenomena and processes knowledge.

Imperative knowledge about the sectoral approach to sustainable development and inclusive economic growth comprehensive research is systematized. Sustainable development goals that directly affect the inclusive growth of the economy additionally solving social inequality issues are determined. Ukraine Goal 8 “Promote sustainable, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all” performance indicators dynamics has been analyzed. The main trends and challenges of planned targets fulfilment for this goal achievement are identified. It has been justified that implementation of sustainable development the principles currently allow us to combine solutions to ecological, social and industrial problems and focused on a balanced combination.

The inclusive approach to sustainable development goals achievement based on each particular area of economic activity sustainable development achievements, while ensuring the inclusivity of territorial development and ensuring equal opportunities for all society members has been proposed. Further research should be directed at studying and systematization of existing and development and scientific justification of new sets of indicators that would allow us to assess the level of sustainable economic development goals achievement which is capable to support high growth rates together with equal access to resources provision not only for all members of the society, but for the future generations avenues.

Key words: inclusion, economic growth, sustainable development, economic growth model, branch approach.

Introduction

Technogenesis that is inherent in the current stage of social development creates more and more

anthropogenic load to the natural environment and causes a number of ecological and social problems that are gaining in size and adversely affect the economic system as a whole.

The priority of Ukraine and EU ecological problems resolution declared in the Association Agreement between Ukraine and the EU where it is determined that "...the cooperation is intended to preserve, public health protection, prudent and rational use of natural resources and international level activities aimed at regional and global ecological problems resolution promotion..." (Association Agreement, 2014).

Scientific research on inclusive economic growth models design and implementation and the sustainable development goals realization are dedicated to ecological and social issues solution. Implementation of sustainable development principles allows you to integrate ecological social and production problems solutions and focused at their balanced combination. Implementation of sustainable development key principles for Ukraine is important component of integration processes as well

as the basis for further effective economic development. Despite considerable attention on sustainable development as a science, so as politics humanity remains largely unstable at the development trajectory.

The sustainable development goals that are declared by the UN outline the economic system to which we strive and need – more equal, fair and free from poverty, one that is careful for the environment (Orhanizatsiia ..., 2019). These goals achievement has a direct effect on sustainable inclusive development of both local and global economies Goal 2. End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture; Goal 8. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all etc. (Orhanizatsiia ..., 2019), (Fig.1).

Fig. 1. The Sustainable Development Goals that Directly Impact the Inclusive Development

Fukuda-Parr S. considered the global development goals as a policy tool and mechanism that have two types of effects: management and knowledge effects. These effects lead to, as predicted, so unintended consequences international development strategies and actions influence (Fukuda-Parr, 2014). Park C. and Claveria R. employed a multidimensional approach in gauging regional integration and analyzing its impact on attaining development goals of higher growth, lower inequality, and reduced poverty (Park & Claveria, 2018). Among the sustainable development goals,

particular attention is paid to social categories. Thus, the sustainable development goal 1 (SDG1) regards poverty as equal wherever it came from. Though overall, insufficient focus leaves the goal open for its construction as follows which fails to address the marked differences in the reality of poverty in different countries. In the worst case, it can lead to the situation when wealthier countries focus first at poverty needs resolution "at home" leaving much greater deprivation in the poorest countries as afterthought (Lim et al., 2018).

Sustainable development often leads to strong

compromises, mainly in favor of economic growth. Inclusive development corresponds to focusing mainly on social and ecological aspects of development and on current generations (*Gupta et al.*, 2015). Kanzu Satrio M. and Amar S. designated that public welfare is the ultimate goal of development, but this development should not only focus on economic growth. It should be highlighted that the impact of development that only pursues high economic growth will actually widen inequality (*Kanzu Satrio et al.*, 2019).

Boarini R., Cause O. and others highlight that inclusive growth it is not only about sufficient income ensoulment or economic security for different income groups, but it is about the wide range of results improvement that are important to the well-being, like as employment prospects, job satisfaction, healthcare outcomes and education as well as the social relationships quality and social cohesion (*Boarini et al.*, 2018). Therefore, steering the economy towards achieving economic growth while governing a plurality of social and political actors with different interests and powers for poverty/inequality reduction and sustainability is a daunting task (*Pouw & Bruijne*, 2015).

The purpose of the study is to appreciate the definition of sustainable development and inclusive growth exemplified by Ukraine as a factor in sustainable development achievement. The objectives of the study are to summarize knowledge about the definition of sustainable development and inclusive growth by the example of Ukraine; to analyze the existing sustainable development measurement indicators; to justify the use of sustainable development principles as a basis for further inclusive economic development.

Materials and methods

The methodological basis of the research is general scientific and specific methods of economic phenomena and processes cognition. Therefore, the following methods have been applied: logical generalization (while the sustainable development goals that directly impact the inclusive development defining), abstract-logical (when the dynamics of Goal 8. “Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all” indicators in Ukraine achievement prognostication design), comparison (when Ukraine Sustainable Development Goal 8. “Promote sustained, inclusive and sustainable

economic growth, full and productive employment and decent work for all” trends analysis in particular), monographic (while the sectoral approach to sustainable development goals and inclusive economic growth achievement study).

Results and discussions

Application and dissemination of sustainable development principles in all economic life spheres will certainly allow to achieve significant success and increase efficiency. Taking into account the sustainable development concept it is advisable to study the definition and etymology of this concept, namely: “*Sustainable*”: continuous, constant, the one that is remained under the factors influence; “*Development*”: the change process, conversion or transition from one state to another. Therefore, summarizing the abovementioned definitions we can define the “sustainable” category as the one that is continuous and permanent, and the “development” definition as the process of change, conversion or transition from one state to another. The essence of the sustainable development concept comes down to ensuring the balance between ecological and economic environments to meet the needs of the society as in the short term and in strategic periods. However, under the influence of globalization, new paradigms of this concept essence and basic principles determination are emerging.

According to research, the cross section in economics, social and ecological spheres that characterize each of the components of the Concept shows the prerequisites for synergistic effect creation. Generally, this effect can be characterized as follows: population development volumes and rates must be corresponded to the production potential of the Earth's ecosystem, that is constantly changing it is also necessary to meet basic human needs and enable it to reach its full potential; restrictions on the exploitation of natural resources with the planet's ecological capabilities, regarding energy production and use in particular, should be agreed as well.

In addition to the sustainable development concept traditional approach interpretation, as an interaction between the economic, ecological and social components wide spread is interpretation of the concept in the context of generations interconnection. Sustainable development concept is concept of saving resources for future generations. This is one of the most significant features that distinguishes sustainable development policy from the traditional

environmental policy which also is trying to be aware to understand the environmental degradation external factors. The sustainable development overall goal is the long-term stability of the economy and environment; this can only be achieved through integration and acceptance of economic, ecological and social issues in the decision-making process. Sustainable development is considered as such society development in which natural resources needs met of the present generations should not endanger future generations opportunities in their needs met when the ecological, economic and social components of development are agreed, when technogenic load will not exceed the natural environment's potential for self-healing and society will realize the superiority of environmental priorities over others.

The sustainable development concept is gaining in popularity and is gradually implemented in all areas of life in many countries. Sustainable development is already the cornerstone of EU policy-making and many other countries worldwide, including the post-soviet, such as Belarus, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Kazakhstan and others where national sustainable development strategies are adopted, green economy mechanisms are introduced.

In Ukraine, the concept of sustainable development is becoming more and more widespread, which is also reflected in the regulatory framework. The first attempts to introduce the concept of sustainable development into the legislative field date back to the 2000s. One of the first documents created, which did not come into force was the Concept of Sustainable Development of Ukraine. The concept defines principles (9 points), on which Ukraine's sustainable development is based and formulated such sustainable development goals of Ukraine as: economic growth; environment conservation; health care; justice compliance; sustainable natural resources use; education development; participation in the formation of a global environmental security system. Currently, National report "Sustainable Development Goals: Ukraine", which was submitted by the Government on 15 September 2017 and set benchmarks for the sustainable development goals achievement, is one of the main documents on sustainable development in Ukraine. National report outlines 17 global sustainable development goals adapted to Ukrainian realities and current trends.

Today, there is no single methodology for

assessing the level of achievement of sustainable development. Thus, Churikanova and Zagorulko are determine that there is a tendency to use completely different groups of indicators for individual cities as well as for regions to determine the level of sustainable development. This, in turn, makes it impossible to objectify the assessment of sustainable development in the relative comparison within the country. In addition, the number of indicators used in the assessment of sustainable development varies greatly from one to ten and up to almost one hundred indicators (*Churikanova & Zahorulko, 2017*).

The researcher Omarov emphasize that the vast majority of the methodological approaches studied are based on the calculation of the integral indicator of sustainable development, while others are based on the study of the partial indicators system. Almost all methodologies are based on the concept of sustainable development of the United Nations: they distinguish social, economic and environmental components (rarely institutional, political, etc.), with some differences in the structure of components and the number of partial indicators that characterize them (*Omarov, 2014*).

We are highly convinced that it is appropriate approach to assess the level of sustainable development through the lens of achieving each individual sustainable development goal. In the context of this study, consider the level of achievement of goal number 8 "Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all". At the same time, a set of indicators of socio-economic development of the country can be used in assessing the level of achievement of this goal. Yes, Ukraine's actual and forecast figures are presented in the Table 1.

According to the data in the table, we note an improvement in performance towards the Sustainable Development Goal number 8, thus GDP volume index will grow for 16,8 %. Employment rate among those aged 20–64 will grow for 0,6 %. Positive dynamics are observed in other indicators. Fig 2 presents the indicators.

At the same time, sets of indicators that would allow us to assess the level of achievement of other Sustainable Development Goals are still poorly understood. This will be covered in future research.

Of course, today it is important for Ukraine to introduce the concept of sustainable development at all levels: national, regional, level of separate enterprises.

Table 1. Ukraine Sustainable Development Goal 8. “Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all” trends, 2015-2030

Indicator	2015	2020	2025	2030	Deviation 2030/2015 +/-
GDP volume index (annual average), %	90,2	104,0	106,0	107,0	16,8
Share of gross fixed capital to GDP, %	13,5	23,0	28,8	22,0	8,5
Share of exports of goods whose production uses technologies of high and medium high level in total exports of goods, %	19,2	25,0	28,0	30,0	10,8
Ukraine’s position as rated by the Global Innovation Index	64,0	50,0	45,0	40,0	-24,0
The return on assets	0,2	0,3	0,4	0,5	0,3
Productivity growth rate, %	99,1	104,0	103,6	105,8	6,7
Material content of GDP (ratio of intermediate costs from the tables ‘input–output’ of activities that produce material products to total GDP)	0,9	0,9	0,8	0,8	-0,1
Employment rate among those aged 20–64, %	64,4	66,0	68,0	70,0	0,6
Share of youth not in employment, education or professional training in the total number of those aged 15–24, %	17,7	17,0	16,5	15,5	-2,2
Number of victims of accidents at work that led to disability of 1 day or more, % of 2015 level	100,0	75,0	60,0	55,0	-45,0
Number of workers killed in accidents at work, % of 2015 level	100,0	70,0	50,0	45,0	-55,0
Share of workers employed in jobs with hazardous working conditions in the total full-time payroll, %	26,0	22,0	17,0	12,0	-14,0
Number of persons employed by SMEs, millions of persons	6,5	8,3	9,5	10,5	-4,0
Share of value added against production costs of SMEs, % of total value added against production costs	59,0	70,0	75,0	80,0	21,0
Share of SMEs with a loan or line of credit, in the total, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ukraine’s position in the rating of Doing Business	81,0	30,0	25,0	20,0	-61,0

This will lead to the following results, in particular: firstly, the concept of sustainable development, which has a multidisciplinary approach, will facilitate the further collaboration of scientists from different fields, including economists and environmentalists. Secondly, the further development of a sustainable development

assessment methodology will help to develop specific indicators and tools for measuring the environmental impact of human activities. In addition, the introduction of sustainable development as a criterion for project analysis and the choice of policy tools will increase the efficiency of the economy at the regional and macro levels.

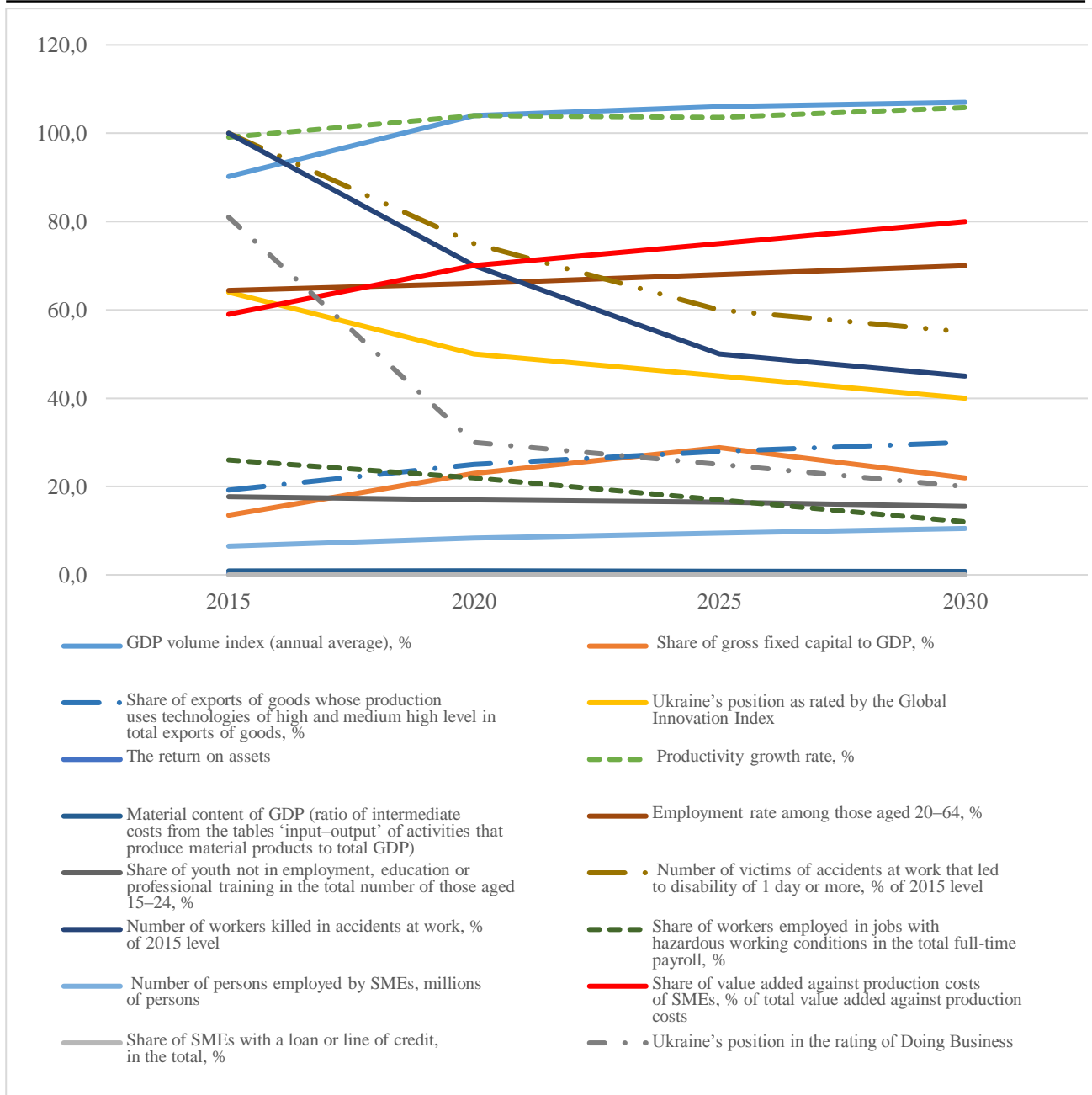

Fig. 2. Forecast of the achievement of indicators of the Sustainable Development Goal number 8. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all, 2015-2030

Conclusions

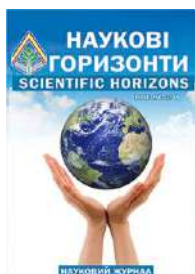
The modern theoretical approaches to the concept of «sustainable development» as well as the definitions of such concept as «sustainable» and «development» have been analyzed in the article. The national normative documents in the field of sustainable development were investigated. Methodical approaches to determining the level of achievement of sustainable development at the level

of countries and regions have been analyzed during the scientific research. According to this research, it is determined that there is no single methodology for assessing sustainable development indicators. At the same time, the principles of sustainable development that are presented, demonstrate the importance of inclusiveness as a component of sustainable development. Thus, an assessment of the achievement of the Sustainable Development Goal number eight in Ukraine has been carried out and

prospective ways of achieving the Sustainable Development Goals through promotion of inclusive development have been identified. The future research will be aimed to further development of the conception of the sustainable development and indicators to evaluate the achievement of sustainable development goals.

References

- Abson, D., Fischer, J., Leventon, J., Newig, J., Schomerus, T., Vilsmaier, U. ... Lang, D. J. (2017). Leverage points for sustainability transformation. *Ambio*, 46 (1), 30-39. doi: <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0800-y>.
- Boarini, R., Causa, O., Fleurbaey, M., Grimalda, G. & Woolard, I. (2018). Reducing inequalities and strengthening social cohesion through inclusive growth: a roadmap for action. *Economics*, 12 (2018-63), 1–26. doi: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2018-63>.
- Cabinet of Ministers of Ukraine (2017). Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.
- Chaikin, O. (2019) Global Wealth and Inclusive Growth. Inclusive Community-Based Rural Development Strategy: Projects. In Zinchuk, T. (Ed.). *Realities and European Perspectives for Ukraine: Monograph collective monograph* (pp. 343–352). Kyiv: Center of Educational Literature.
- Chaikin, O., Kirieieva, E. & Slobodeniuk, O. (2018). Environmental Management Certification: Socio-Economic Monitoring. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40 (3), 297–306. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.28>.
- Churikanova, O. Yu. & Zahorulko, K. A. (2017). Analiz indyikatoriv staloho rozvytku [Analysis of sustainable development indicators]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 56–60 [in Ukrainian].
- Fukuda-Parr, S. (2014). Global goals as a policy tool: intended and unintended consequences. *Journal of Human Development and Capabilities*, 15 (2-3), 118–131. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/19452829.2014.910180>.
- Gupta, J., Pouw, N. & Ros-Tonen, M. (2015). Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. *European Journal of Development Research*, 27, 541–559. doi: 10.1057/ejdr.2015.30.
- Kanzu Satrio, M., Amar, S. & Aimon, H. (2019). Determinants of Inclusive Growth on the Inequality. *Third Padang International Conference On Economics Education, Economics, Business and Management, Accounting and Entrepreneurship* (pp. 138–148). doi: <https://doi.org/10.2991/piceeba-19.2019.17>.
- Kates, R., Parris, T. & Leiserowitz, A. (2005). What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47, 8–21. doi: 10.1080/00139157.2005.10524444.
- Lim, M., Søgaard Jørgensen, P. & Wyborn, C. (2018). Reframing the sustainable development goals to achieve sustainable development in the Anthropocene—a systems approach. *Ecology and Society*, 23 (3), 22. doi: <https://doi.org/10.5751/ES-10182-230322>.
- Omarov, Sh. A. Ohly (2014). Otsinka staloho rozvytku rehioniv Ukrainy [Evaluation of Sustainable Development of Regions of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, 3, 139–150. [in Ukrainian].
- Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii v Ukraini (2019). Hlobalni Tsili Staloho Rozvytku [Global Sustainable Development Goals]. Retrieved from <http://www.un.org.ua/en/>.
- Park, C. & Claveria, R. (2018). Does Regional Integration Matter for Inclusive Growth? Evidence from the Multidimensional Regional Integration Index. doi: <http://dx.doi.org/10.22617/WPS189608-2>.
- Pouw, N. & Bruijne, A. (2015). Strategic governance for inclusive development. *European Journal of Development Research*, 27 (4), 481–487. doi: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.53>.
- Spök, A., Racovita, M., Karner, S., Adduci, G., Smets, G., Rudelsheim, P. ... Schiemann, S. (2018). Inclusive development and prioritization of review questions in a highly controversial field of regulatory science. *Environmental Evidence*, 7 (1), 3–12. doi: <https://doi.org/10.1186/s13750-017-0113-z>.
- Usiuk, T. (2019) Institutional Support for Sustainable Development of Rural Areas. In Zinchuk, T. & Romanuskas, J. (Eds.). *Sustainable Development of Rural Areas* (pp. 255-264). Klaipeda : Klaipeda University, Kyiv: Center of Educational Literature.
- Zinchuk, T. Kutsmus, N., Kovalchuk, O. & Charucka, O. (2018). Challenges of Sustainable Development of Rural Economy Management. *Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40 (4), 609–619. doi: <http://doi.org/10.15544/mts.2018.53>.

UDC 004:336.64

AGRIBUSINESS DIGITALIZATION: TRENDS AND FUNDING SOURCES

L. Nedilska, D. Oleniuk

Article info

Received
20.04.2020

Accepted
24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Saryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:
lorka_nedelskaya@ukr.net;
omuzif@gmail.com

Nedilska, L., Oleniuk, D. (2020). Agribusiness digitalization: trends and funding sources. Scientific Horizons, 06 (91), 26–32. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-26-32.

The article provides substantiation of the necessity to intensify the processes of agribusiness digitalization in Ukraine, as well as description of alternative funding sources. The purpose of the study was to determine the trends of agribusiness digitalization and explain its funding sources, and also to develop practical guidelines on how to use them. The purpose brought about the following tasks: to identify and substantiate possible areas in domestic agribusiness where digital technologies can be used; to determine the opportunities and threats of expansion of digital technology in the agricultural sector, and also weaknesses and strengths of agricultural digitalization; to outline the key stages of the implementation of digital technology in agribusiness; to create guidelines on how to use alternative forms of financing for digitalization of agricultural processes. Synthesis, abstract-logical and comparative methods were used in the course of the study.

The main benefits of digitalization are specified. They include establishing of effective cooperation both within an enterprise and outside it. It has been found that at present domestic farmers do not use all digitalization opportunities due to the fact that they are not ready to apply fundamentally new approaches to economic activity. Another reason is that the financial resources for purchase and implementation of certain programs and machinery are limited, which considerably slows down the development of such enterprises. It is substantiated that one of the key stages of the implementation of digital technology in agribusiness is the search for funding sources to support digitalization process. It has been found that specific forms of financing of state-of-the-art technology have become internationally common. These are business incubators, funds of angel-investors, venture capital, crowdfunding, bonded loans, microcredit, public funding or various forms of state support. The authors have proposed how to promote these forms in rural areas in order to ensure funding not only for economic projects, but also for social and environmental measures.

Key words: digitalization, information technology, agriculture, agribusiness.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ АГРОБІЗНЕСУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

Л. В. Недільська, Д. О. Оленюк

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Стаття містить обґрунтування необхідності активізації процесів діджиталізації агробізнесу в Україні та характеристики альтернативних джерел їх фінансування. Метою дослідження стало встановлення тенденцій та обґрунтування джерел фінансування діджиталізації агробізнесу, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх використання. Поставлена мета обумовила вирішення наступних завдань: виявити та обґрунтувати можливі сфери застосування діджиталі-

технологій у практиці вітчизняного агробізнесу; встановити можливості та загрози поширення діджитал-технологій в аграрній сфері, а також сильні та слабкі сторони діджиталізації сільського господарства; окреслити ключові етапи механізму впровадження цифрових технологій в агробізнес; сформулювати рекомендації щодо застосування альтернативних форм фінансування діджиталізації сільськогосподарських процесів. У ході дослідження було використано метод синтезу, абстрактно-логічний та порівняльний.

Обґрунтовано визначальні переваги оцифрування – налагодження ефективної взаємодії як у межах підприємства, так і поза ними. Встановлено, що нині вітчизняні аграрії не використовують всі можливості оцифрування, через неготовність до кардинально нових підходів у господарюванні та обмеженість фінансових ресурсів для придбання і впровадження відповідних програм і техніки, що значно гальмує розвиток таких підприємств. Аргументовано, що одним із ключових етапів механізму впровадження цифрових технологій в агробізнесі є пошук джерел фінансування процесу діджиталізації. Виявлено, що у міжнародній практиці значного поширення набули специфічні форми фінансування новітніх технологій, такі як бізнес-інкубатори, кошти бізнес-ангелів, венчурний капітал, краудфандінг, облігаційне кредитування, мікрокредитування, громадське фінансування або різні форми державної підтримки. Сформовано пропозиції щодо поширення цих форм у межах сільських територій для забезпечення фінансування не лише економічних проєктів, а й соціальних та екологічних заходів.

Ключові слова: діджиталізація, оцифрування, інформаційні технології, сільське господарство, агробізнес.

Вступ

Будь-які суб'єкти господарювання, які прагнуть розвитку, потребують новітніх підходів виробництва та управління з використанням сучасних цифрових технологій. Нині використання інформаційних та аерокосмічних технологій є вагомим інструментом впливу на ефективне ведення господарства. Аграрний сектор економіки України впродовж останніх років також розвивається в інноваційному векторі. Такий пріоритет зумовлений необхідністю оптимізації процесу аграрного виробництва.

Проблеми оцифрування сільського господарства висвітлені у численних працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Передусім, заслуговують на увагу дослідження щодо обґрунтування значимості діджиталізації для різних сфер бізнесу (Zelinska & Sukhotska, 2016; Teteriatnyuk, 2017). Адже «у процесі оптимізації бізнес-процесів важливо адекватно оцінити специфіку впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси, потенційно можливий і поточний рівень ефективності їхнього застосування» (Lazebnyuk, 2018). «Діджиталізація бізнес-процесів передбачає створення системи збору, зберігання і аналізу даних, оптимізацію пошуку інформації з використанням Інтернету, обробку великих масивів даних, застосування штучного інтелекту, Інтернет речей у виробництві та інші складові» (Korol, 2019).

Особливу роль відіграють питання фінансового забезпечення діджитал-процесів (Kolodaznaya & Borblik, 2017). Бадрі Г., Панченко Є. та Рудуха Н. доводять, що «можливості інноваційного інвестування в Україні вкрай малі» (Badri et al., 2018). Зарубіжний досвід залучення ресурсів для фінансування інновацій та впровадження новітніх технологій дає змогу окреслити низку фінансових схем, які можуть стати потенційними інструментами формування капіталу для процесів діджиталізації. До таких схем можна віднести: фінансування ланцюга вартості або бізнес-ангелів, громадське фінансування, фонди спільного фінансування тощо (Kasych & Vasenko, 2017).

Незважаючи на значні наукові досягнення у зазначеному напрямі, низка питань, зокрема, пов'язаних з фінансовим забезпеченням процесу діджиталізації агробізнесу, потребують продовження та поглиблення. У зв'язку з цим, метою даного дослідження є встановлення тенденцій та обґрунтування джерел фінансування діджиталізації агробізнесу, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх використання. Завданням дослідження є окреслення перспектив розвитку діджиталізації агробізнесу та встановлення можливих джерел фінансування цих процесів.

Об'єктом дослідження є тенденції та джерела фінансування процесів діджиталізації агробізнесу. Предметом дослідження виступають теоретико-методичні та прикладні аспекти

розвитку процесів діджиталізації в сільському господарстві та особливості їх фінансування.

Матеріали та методи

Дослідження здійснено на основі системного підходу до пізнання явищ і процесів щодо діджиталізації агробізнесу. Для вирішення окремих завдань було застосовано наступні методи: абстрактно-логічний (при формулюванні теоретичних узагальнень і висновків), порівняльний (при характеристиці джерел фінансування діджитал-процесів), синтезу (для адаптації сучасних форм фінансування до умов сільського господарства).

Результати досліджень та обговорення

Активний розвиток ринку інформаційних та аерокосмічних технологій спричинив значну зацікавленість аграрних виробників і, відповідно, розширив перспективи удосконалення сільськогосподарського товаровиробництва. Наявність різноманітної кількості вхідної інформації (спутникові знімки, дані метеостанцій, аналізи ґрунтів, показники різноманітних датчиків і приладів, якими обладнана сільськогосподарська техніка) суттєво розширюють можливості покращення сільськогосподарських процесів, дають підґрунтя для удосконалення управління з метою зниження ризиковості та відповідного підвищення прибутковості виробництва. Діджитал-інструменти дають значні конкурентні переваги як для кожного окремого виробника, так і галузі загалом.

Термін «діджиталізація» з'явився на межі ХХ–ХХІ століть під впливом динамічного розвитку інформаційних технологій та походить від англійського слова «digitalization», що в перекладі означає – оцифрування. Якщо ж дослівно перекласти, то «діджиталізація» – це процес перенесення даних у електронно-цифрову форму. Діджиталізація набула популярності у багатьох галузях національного господарства та породжує новий підхід до ведення бізнесу – мережевого (віртуального) підприємництва. Найпоширенішими засобами, що спричинили принципові зміни в управлінні сільським господарством є: Інтернет, хмарні сховища даних, Інтернет речей, робототехніка, штучний інтелект тощо.

Визначальними перевагами оцифрування є налагодження ефективної взаємодії (комунікацій) як у межах підприємства – між структурними

підрозділами, працівниками і керівництвом (внутрішнє комунікаційне середовище – internal network), так і поза його межами – з контрагентами, державою та інвесторами (зовнішнє комунікаційне середовище – external network).

В Україні існують вагомі проблеми щодо цифрових трансформаційних процесів, які ще не набули повноцінного рівня, у порівнянні із розвинутими країнами. Нині вітчизняні аграрії не використовують всі можливості оцифрування, через неготовність до кардинально нових підходів у господарюванні та обмеженість фінансових ресурсів для придбання і впровадження відповідних програм і техніки. Це значно гальмує розвиток таких підприємств, тому впровадження у агробізнес всіх можливостей цифрового простору та перетворення їх у конкурентну перевагу стає першочерговим завданням для аграрних менеджерів.

Наразі діджитал-технології поширюються в багатьох сферах сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з особливостями та специфікою у галузі рослинництва використовують:

- дистанційне зондування землі, що забезпечує дослідження стану ґрунтів, вимірювання площ полів для ведення кадастрових та земельпорядних робіт, прогнозування кліматичних умов та оптимізація іригації, моніторинг стану забур'яненості полів, розрахунок норм внесення добрив і засобів захисту рослин, розроблення технологічних карт розміщення та обробітку сільськогосподарських культур, прогноз урожайності тощо;
- системи безґрунтового вирощування – наприклад, запрограмований крапельний полив створює спеціальний режим живлення рослини, який максимально забезпечує їх потреби всіма необхідними елементами, завдяки чому можна отримувати високий якісний урожай;
- системи підтримки мікроклімату – в результаті створення оптимальних температурних режимів у теплицях підвищується урожайність, скорочуються витрати на електроенергію та ін.;
- природозберігаючі технології обробітку ґрунту (біологізація землеробства з метою поліпшення показників родючості ґрунту, зменшення забур'яненості полів та кількості

шкідників, зменшення вмісту пестицидів і нітратів, що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки населення);

- автоматизація збору урожаю – забезпечує мінімізацію втручання людської праці у процес збору урожаю та максимізацію якості зібраного продукту тощо.

У галузі тваринництва сільськогосподарські товаровиробники мають можливість запроваджувати:

- електронні датчики та системи відеоспостереження для підтримання мікроклімату у приміщеннях, контролю за тваринами, охорони території;
- системи ідентифікації та електронні паспорти, що сприяють деталізації обліку поголів'я стада та моніторингу і контролю за станом здоров'я тварин;
- автоматизовані системи тваринництва, зокрема, комп'ютерні розрахунки кормових раціонів годівлі, а також комп'ютерні технології у селекційно-племінній роботі;
- робототехніку для збору молока, годівлі тварин, обслуговування тваринницьких комплексів;
- безпілотні апарати для випасу худоби чи моніторингу пересування стада тощо.

У сфері переробки та технічного обслуговування поширеними є наступне:

- «розумні» лічильники, які використовують для контролю за споживанням енергії (пального), обліку техніки, паливо-мастильних матеріалів;
- датчики та системи GPS навігації, що забезпечують комп'ютеризоване управління технікою чи контроль за її місцезнаходженням;
- системи штрихового кодування, які сприяють ретельному обліку одиниць техніки та її зносу для здійснення амортизаційних відрахувань тощо.

Нині сучасні діджитал-технології у своїй діяльності використовують, передусім, агрохолдинги, що приносить їм економію коштів у розмірі близько 20 % загального фінансування витрат. За інформацією, що була оприлюднена Міжнародною консалтинговою компанією «Arthur D. Little» у 2016 р., підприємства, які використовують діджитал-технології, умовно можна розділити на чотири групи: компанії, що

повністю пройшли діджиталізацію (2 %); компанії, що залучають і обслуговують клієнтів за допомогою нових технологій (18 %); компанії, що почали застосовувати діджитал-технології (60 %); компанії, що тільки почали знайомитися з діджитал (20 %).

Такі дослідження підтверджують актуальність впровадження діджиталізації у агробізнес, так як ці технології дозволять значно знизити потребу у робочій силі, збільшують кількість виготовленої продукції з більш високою якістю, розширюють альтернативні канали реалізації для отримання запланованого прибутку і виходу підприємства на світові ринки. У зв'язку з цим, виникає нагальна потреба у систематичному оновленні та модернізації наявної у підприємства техніки, запровадженні використання сучасної техніки на альтернативних видах енергії, підвищенні кваліфікації персоналу для роботи з новітньою технікою тощо.

SWOT-аналіз перспектив розвитку вітчизняного агробізнесу свідчить, що діджиталізація агробізнесу може бути пов'язана як з вигодами, так і недоліками (табл. 1). Основними внутрішніми перешкодами для впровадження цифрових технологій у сільськогосподарське виробництво слід виділити: недостатню забезпеченість фінансовими ресурсами, незацікавленість з боку керівництва у застосуванні новітніх технологій через їх високу вартість, низьку кваліфікацію персоналу та відсутність нормативно-інструктивного регулювання. Окрім того, експерти виділяють ключові загрози діджиталізації, «які мають суттєвий вплив на подальший розвиток практично всіх сфер професійної діяльності, зокрема: підвищена нестабільність для працівників, розрив кваліфікації, надмірна концентрація на ринку праці, руйнівний вплив на соціальну структуру та ін.» (Korol & Polovyk, 2019). Водночас, діджиталізація дає змогу посилити низку конкурентних переваг та значно оптимізувати виробництво.

Механізм впровадження новітніх технологій в агробізнес має базуватися на глибокому дослідженні сучасних тенденцій діджиталізації на міжнародному ринку з наступним визначенням рівня готовності всіх учасників та створення стабільної комунікативної структури між усіма ланками адміністрування з метою швидкого й ефективного впровадження нововведень (рис. 1).

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу перспектив діджиталізації агробізнесу

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня конкурентоспроможності; - нарощення обсягів виробництва; - збільшення доходів та зменшення витрат; - віддалене керування діяльністю; - постійний контроль за виробництвом; - підвищення продуктивності праці. 	<ul style="list-style-type: none"> - потреба у працівниках з високим рівнем кваліфікації; - відсутність фінансових ресурсів для придбання та оновлення відповідного програмного та технічного забезпечення.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - динамічність розвитку сучасних технологій; - посилення конкуренції на ринку. 	<ul style="list-style-type: none"> - швидке моральне старіння технологій; - недостатня кваліфікація персоналу; - відсутність нормативно-правової бази; - висока вартість впровадження новітніх технологій у виробництво.

Джерело: власні дослідження.

Рис. 1. Етапи механізму впровадження цифрових технологій в агробізнес
 Джерело: узагальнено та систематизовано на основі (Ligonenko et al., 2018).

Одним із ключових етапів механізму впровадження цифрових технологій в агробізнесі є пошук джерел фінансування процесу діджиталізації. Переведення сільськогосподарських підприємств у цифровий простір гальмує відсутність фінансових ресурсів. Окупність впровадження технологій залежить від обсягу виробництва в межах кожного окремого підприємства. Так, у 2019–2020 рр. для малих та середніх фермерських господарств впровадження систем автоматизації у власне виробництво становило близько 5,5–7 млн грн, що включає наступне: впровадження на підприємстві внутрішньої мережі, створення автоматизованих робочих місць працівників, обладнання необхідним забезпеченням технологічних процесів та інтеграцію всіх комп'ютеризованих модулів у єдину інформаційну систему управління, яка збирає й обробляє інформацію.

У вітчизняній практиці новітні технології фінансуються переважно з власних фінансових ресурсів. Однак, власні ресурси агровиробників, у більшості випадків, обмежені як обсягами, так і термінами використання у зв'язку з масштабами вкладень та сезонністю виробництва. В результаті, діджитал-технології донині залишаються доступними лише великим підприємствам та корпораціям, які здатні фінансувати необхідні витрати з власних джерел з перспективою швидкої їх окупності.

Світовий досвід свідчить про високу ефективність фінансування інноваційних технологій з позичених та залучених ресурсів. Значного поширення у міжнародній практиці набули специфічні форми фінансування новітніх технологій, такі як бізнес-інкубатори, кошти бізнес-ангелів, венчурний капітал, краудфандінг, облігаційне кредитування, мікрокредитування, громадське фінансування або різні форми державної підтримки. Вказані форми фінансування в Україні поступово освоюються, однак ще не набули належного визнання.

Водночас варто відмітити потенційну привабливість для дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників такої форми фінансування, як краудфандінг. «Під краудфандінгом ("crowd" – народ і "funding" – фінансування) розуміється залучення фінансових ресурсів від великого числа осіб з використанням Інтернет ресурсів для фінансування різних інноваційних проєктів» (Kovtunen & Nesterenko, 2017). Таким чином, на засадах краудфандінгу можна організувати збір коштів серед

господарюючих суб'єктів та жителів певної території з метою впровадження суспільно значимих, соціально чи екологічно вагомих діджитал-проєктів, які стануть запорукою розвитку даної місцевості.

Окрім того, «останнім часом в Україні активізувався такий тип фінансових інвесторів, як бізнес-ангели» (Levytska & Polyuhovich, 2017). Кошти «бізнес-ангелів» (забезпечених фізичних осіб) можуть залучатися схожим з краудфандінгом способом, однак у цьому випадку інвестори вкладають кошти з метою подальшої участі в капіталі підприємства, яке залучило кошти, або на умовах повернення вкладених ресурсів. У процесі цифровізації сільського господарства «бізнес-ангели» (сільські жителі) могли б відігравати вагомий роль та стати одним із найбільш доступних джерел фінансового забезпечення аграрного виробництва.

Найбільш поширеною і давно використовуваною формою фінансування високовитратних та ризикових проєктів, у тому числі діджитал-технологій, є венчурне фінансування. «Венчурні фонди об'єднують інвесторів (корпорації, підприємства, страхові компанії, приватні особи, банки тощо), які своїми внесками формують венчурний капітал, що і виступає джерелом фінансування інноваційних проєктів. Надання інвестицій здійснюється у ризикові інноваційні проєкти, які не гарантують одержання економічного ефекту, тому інвестування здійснюється в різні галузі економіки та не пов'язані проєкти» (Kucherenko et al., 2019). Досвід функціонування венчурних фондів свідчить про можливість такого фінансування у сільському господарстві, де зацікавленими донорами можуть стати переробні підприємства чи інші бізнес-партнери, що надалі забезпечуватиме їх тісну співпрацю та ефективне використання ресурсів.

Окремої уваги заслуговують різноманітні державні програми фінансування інноваційного розвитку сільського господарства та модернізації існуючих технологій. Однак вітчизняна економіка з хронічним бюджетним дефіцитом не здатна належним чином підтримувати сільськогосподарських товаровиробників і сприяти їх активному інноваційному розвитку.

Згідно з умовами VI та VII етапів механізму впровадження цифрових технологій в агробізнес, цей процес є циклічним і нескінченним, що потребує постійного контролю та оновлення існуючих підходів та, зокрема, форм фінансування.

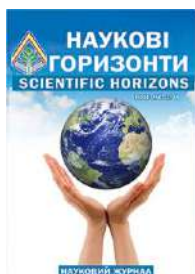
Висновки

Діджиталізація сільського господарства – це неминучий процес, який несе низку економічних вигод як для окремих товаровиробників, так і усієї економіки загалом. У світлі сучасних тенденцій цифровізації різноманітних бізнес-процесів, діджитал-технології у сільському господарстві набувають значного поширення в усіх сферах виробництва, переробки, обслуговування та управління. Однак, ключовою проблемою активного впровадження діджитал-процесів залишається обмеженість фінансових ресурсів. Базуючись на досягненнях світового досвіду, доцільно глибоко вивчити та адаптувати до умов вітчизняних економічних відносин такі форми фінансування як краудфандинг, венчурне фінансування, фінансування «бізнес-ангелами» або пошук міжнародних грантів.

Загалом, діджиталізація агробізнесу здатна забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних аграріїв та сприяти їх прибутковості. Обґрунтування цих аспектів може стати основою для подальших досліджень.

References

- Badri, H., Panchenko, Ye. & Rudukha, N. (2018). Hlobalni determinanty i modeli finansuvannia innovatsii [Global determinants and models of innovation financing]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1, 7–31 [in Ukrainian].
- Kasych, A. O. & Vasenko, M. I. (2017). Finansuvannia innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstv u suchasnykh umovakh: teoretychni ta praktychni aspekty [Financing of innovative activity of enterprises in modern conditions: theoretical and practical aspects]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 20, 351–356 [in Ukrainian].
- Kolodiazna, I. V. & Borblik, K. E. (2017). Dzhherela finansuvannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy [Sources of financing of innovative activity of enterprises of Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 448–453 [in Ukrainian].
- Korol, S. & Polovyk, Ye. (2019). Didzhytalizatsiia ekonomiky yak faktor profesiinoho rozvytku [Digitization of the Economy as Professional Development Factor]. *Modern Economics*, 18, 67–73. doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11) [in Ukrainian].
- Kovtunencko, K. & Nesterenko, O. (2017). Vykorystannia kraudfandingu yak instrumentu finansuvannia innovatsiinykh proektiv [Using of crowdfunding as a tool for financing innovative projects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 15, 14–20 [in Ukrainian].
- Kucherenko, T., Ratushna, O. & Melnyk, L. (2019). Oblik finansuvannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva [Accounting for Financing of the Enterprise's Innovation Activities]. *Oblik i finansy*, 1, 35–43. doi: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-35-43](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-35-43) [in Ukrainian].
- Lazebnyk, L. L. (2018). Didzhytalizatsiia ekonomichnykh vidnosyn yak faktor udoskonalennia biznes-protsesiv pidpriemstva [Digitalization of the economic relations as a factor in improving business processes of the enterprise]. *Ekonomichnyi visnyk. Ser. Finansy, oblik, opodatkovannia*, 2, 69–74. doi: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.2.2018.69-74> [in Ukrainian].
- Levytska, S. & Polyuhovich, M. (2017). Dzhherela finansuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Sources of funding for innovation in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*, 4 (32), 55–58 [in Ukrainian].
- Ligonenko, L., Khripko, A. & Domanskii, A. (2018). Zmist ta mekhanizm formuvannia stratehii didzhytalizatsii v biznes-orhanizatsiiakh [The content and mechanism of forming a strategy of digitalization in business organizations]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka"*, 22 (62), 20–24. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-22-4555> [in Ukrainian].
- Petrenko, L. & Shevchenko, R. (2019). Innovatsii v roslynnytstvi: aktualni napriamy ta pokaznyky efektyvnosti vprovadzhennia [Innovations in crop production: current trends and performance indicators]. *Agrosvit*, 4, 42–50. doi: [10.32702/2306-6792.2019.4.42](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.4.42) [in Ukrainian].
- Teteriatnyk, B. (2017). Tendentsii didzhytalizatsii ta virtualizatsii yak vektor suchasnoho rozvytku svitovoho hospodarstva [Trends of digitalization and virtualization as a vector of the contemporary development of the world economy]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 29 (2), 21–23 [in Ukrainian].
- Zelinska, O. & Sukhotska, S. (2016). Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v ahropromyslovomu kompleksi [The use of modern information technologies in the agroindustrial complex]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 2 (51), 148–152 [in Ukrainian].

UDC 631.3: 332.1

AGRI-INDUSTRIAL PARKS AS A VECTOR OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL COMMUNITIES: STATISTICAL ASPECT

Y. Moroz¹, S. Chugaievska¹, N. Chugaievska²

Article info

Received
24.04.2020

Accepted
24.06.2020

¹ Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Staryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

² Jagiellonian
University
24, Golebia,
Krakow,
31-007, Poland

E-mail:

morozyy@ukr.net;
schugaevskaya@ukr.net;
natalia.chugaievska@gmail.com

Moroz, Y., Chugaievska, S., Chugaievska, N. (2020). Agri-industrial parks as a vector of socioeconomic development of territorial communities: statistical aspect. Scientific Horizons, 06 (91), 33–41. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-33-41.

Modern development of territorial communities requires the creation of new modern approaches and the necessary conditions for their socioeconomic development on the basis of innovation and investment. The decentralization reform is aimed at creating additional financial resources in the regions, stimulating the management of local community development, launching new economic formations which are based on the transfer of power to the local government. The purpose of the study is to substantiate the theoretical and practical positions on the aim at the formation of agri-industrial parks in the territories of the United Territorial Communities (UTC) of Ukraine, which will promote the development of rural areas on an innovation and investment basis.

The key tasks include: research of regional transformations of decentralization reform; analysis of factors of living standards and labor migration of the rural population; development of a human-centered model of development of territorial communities; analysis of ways to improve the social and financial situation in the community on the base of the results of a survey of local community deputies; determining the stages of implementation of the strategy of creating agri-industrial parks. The study is based on the following methods: monographic, graphic, abstract-logical, methods of analysis and synthesis. The authors propose mechanisms for launching a new type of entities formations in the territories of UTC of Ukraine – agri-industrial parks, which in the long run will promote the development of rural areas on an innovation and investment basis. The study of the field of common interests of stakeholders in this process confirmed the need for a joint dialogue between government and business structures in order to create a favorable innovation and investment climate in rural areas. A promising area of further research is the practical implementation of the proposed mechanisms in the context of regional development.

Key words: socioeconomic development, territorial community, agri-industrial park.

АГРАРНО-ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ю. Ю. Мороз¹, С. В. Чугаєвська¹, Н. В. Чугаєвська²

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Ягеллонський університет
вул. Голембя, 24, Краків, 31-007, Польща

Сучасний розвиток територіальних громад вимагає створення нових підходів та необхідних умов їх соціально-економічного розвитку на інноваційно-інвестиційних засадах. Реформа децентралізації

направлена на створення додаткових фінансових ресурсів в регіонах, стимулювання до управління розвитком громади, започаткування нових господарюючих формувань на основі переходу владних повноважень на місця. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-практичних положень, спрямованих на формування аграрно-індустріальних парків в ОТГ України, що сприятиме розвитку сільських територій на інноваційно-інвестиційній основі.

До кола ключових завдань віднесено: дослідження регіональних трансформацій реформи децентралізації; аналіз факторів рівня життя та трудової міграції сільського населення; розробка людино-центрованої моделі розвитку територіальних громад; аналіз напрямів покращення соціальної та фінансової ситуації в громаді за результатами проведеного опитування представників депутатського корпусу місцевих громад; визначення етапів реалізації стратегії створення аграрно-індустріальних парків. В основу проведеного дослідження покладено наступні методи: монографічний, графічний, абстрактно-логічний, прийоми аналізу та синтезу. Авторами запропоновано механізми започаткування нового типу аграрно-промислових формувань на територіях ОТГ України – аграрно-індустріальних парків, що в перспективі сприятиме розвитку сільських територій на інноваційно-інвестиційній основі. Вивчення поля спільних інтересів стейкхолдерів даного процесу підтвердило необхідність налагодження спільного діалогу між державними та бізнес-структурами задля створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в сільських регіонах. Перспективним напрямом подальших досліджень є практична реалізація запропонованих механізмів у контексті розвитку регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, територіальна громада, аграрно-індустріальний парк.

Вступ

Демократизація українського суспільства посідає пріоритетне місце серед інших реформ та передбачає продовження процесів децентралізації владних повноважень, що в перспективі надасть можливості залишати в регіонах більші фінансові ресурси і безумовно, сприятиме їх соціально-економічному розвитку. Модернізація публічної влади створює передумови задля формування клієнто-орієнтованої системи нового типу публічного управління, який стає невід'ємним елементом механізму соціально-економічного розвитку регіонів, покращення добробуту населення, фактором підвищення його соціальної і політичної активності.

Реформа децентралізації має на меті перенесення управлінської ролі від центральних органів державної влади на місця. Зокрема, прийняття рішень про доцільність та економічну ефективність інвестиційно-інноваційних проєктів на селі, в т. ч. і заснування в ОТГ сучасної сучасних агроформувань, відтепер покладатиметься на рішення сільської громади. Органи місцевого самоврядування згідно з Конституцією України реалізують право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до Закону України «Про індустріальні парки» мають повноваження розпоряджатися земельними ділянками, тобто вирішують доцільність їх використання для даної спеціальної економічної

зони (*Pro industrialni parky...*, 2012). Однак очевидним є те, що не існує єдиної моделі управління соціально-економічними проєктами. Кожному окремому регіону властиві певні особливості, потреби, наявні ресурси та умови господарювання, що є визначальним в умовах впровадження децентралізації і потребує індивідуально розробленої стратегії розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-практичних положень, спрямованих на формування аграрно-індустріальних парків в ОТГ України, що сприятиме розвитку сільських територій на інноваційно-інвестиційній основі. Зокрема, значна увага приділена вивченню спільних інтересів усіх стейкхолдерів (громадян, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, інвесторів, представників Міжнародних організацій і Фондів, органів державного управління, громадських організацій) щодо створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату на територіях ОТГ України, вивченню європейського досвіду щодо функціонування індустріальних парків у країнах ЄС та їх вплив на соціально-економічний розвиток громад.

Питанням розвитку сільських територій на інноваційно-інвестиційній засадах присвячено дослідження як українських, так і зарубіжних економістів. Більшість із них наголошує, що для успішної реалізації реформи децентралізації в

Україні необхідне детальне вивчення досвіду європейських країн, а також розробка на цій основі єдиної національної концепції розвитку українських регіонів у контексті підвищення їх інноваційно-інвестиційної привабливості (Vitvitska, 2011). Інтеграція України у міжнародний економічний простір зумовлює необхідність формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства (Polehenka, 2017). Порівняно з іншими галузями національної економіки розвиток інновацій в аграрному секторі є найбільш повільним, що вимагає особливої уваги, пошуку додаткових стимулів для ефективної взаємодії усіх стейкхолдерів на ринку (Ya. Larina & Al-Shaban Alaa Tabit Niama, 2019; O. Skydan et al., 2019). В тісній конкурентній боротьбі за підвищення інвестиційної привабливості і створенні нових робочих місць розвинуті країни світу використовують сучасні інструменти: індустріальні парки, технопарки, вільні економічні зони, спеціальні податкові і митні преференції та бюджетні дотації. Поряд із чітко розробленою нормативно-правовою базою щодо національних індустріальних зон, бракує спеціальних методик та законодавчого базису в напрямі створення та функціонування аграрно-індустріального парку, які б враховували аналітичні аспекти для управління розвитком сільських територій, що має значну актуальність.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження стали загальноекономічні засади системного вивчення процесу формування індустріальних парків України. Визначення основних проблем дослідження та шляхів їх розв'язання засновано на комплексному підході опрацювання наукових доробок вітчизняних і зарубіжних вчених, вивчення аспектів розвитку сільських територій, нормативно-правових актів та авторських розробок. Методологія проведеного дослідження базується на аналізі вітчизняної та зарубіжної літератури з тематики дослідження. З використанням вибіркового методу проведено статистичне анкетування місцевих депутатів у контексті вивчення напрямів збільшення доходів територіальних громад, розробці механізмів сприяння започаткування та розвитку підприємницької діяльності на селі. На основі даних Міжнародної асоціації наукових парків та інноваційних зон (IASP) здійснено динамічне

дослідження основних тенденцій розвитку технопарків у країнах світу та, зокрема, ЄС. Прийоми аналізу і синтезу дозволили ідентифікувати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій України та визначити шляхи їх вирішення. Абстрактно-логічний метод дав змогу обґрунтувати механізми реалізації стратегії створення аграрно-індустріальних парків, в основі якої мають стати законодавчі, фінансові та податкові преференції для господарюючих суб'єктів і подальшому розвитку агробізнесу.

Результати досліджень та обговорення

Реформа децентралізації передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед своїми виборцями – за ефективність власної роботи та сприяння всебічному розвитку громади. В Україні процес децентралізації розпочато у 2014 році з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (2014 р.), Законів «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – у контексті розподілу фінансових надходжень та статей витрат місцевих бюджетів. Цей процес дозволив сформувавши, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, досить дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на регіональному рівні – мережу об'єднаних територіальних громад (ОТГ). За даними Міністерства розвитку громад та територій України, за 6 років реформи в Україні створено 1029 ОТГ, де проживає 11,7 млн осіб населення, що становить 33,3 % від загальної чисельності населення в державі (станом на початок січня 2020 р.). Загальна територія функціонуючих територіальних громад становить 246,8 млн кв. км, тобто близько 44,2 % загальної площі України. Слід зауважити, що лідируючу позицію серед інших областей займає Житомирська область, де створено і функціонує 56 ОТГ.

Проте, великою проблемою на селі залишається стрімка трудова міграція населення, яка характеризує розвиток соціально-трудова відносин, формує ситуацію на регіональних ринках праці, регулює сфери зайнятості, рівень добробуту, структуру споживання і заощадження та процеси відтворення населення. В сучасних

наукових працях виділяють 4 групи факторів трудової міграції населення України: економічні, політичні, соціальні та екологічні (рис. 1).

Безумовно, основними причинами, які змушують людей до пошуку роботи в інших

регіонах чи країнах є: низька заробітна плата, високі ціни на тарифи, політична та соціальна нестабільність, відсутність постійної роботи, корупція серед органів влади, відсутність можливостей для самореалізації.

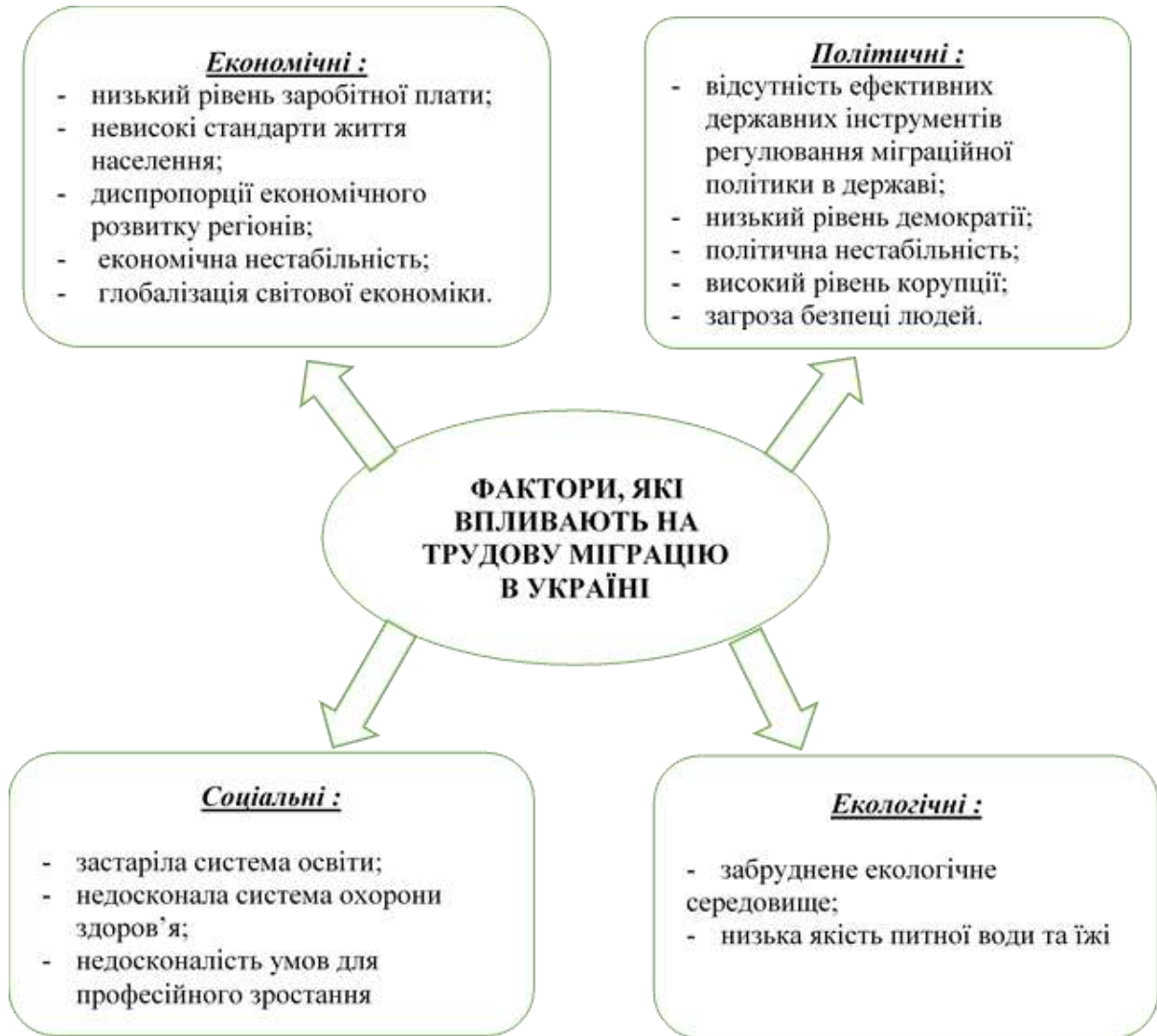

Рис. 1. Сукупність факторів, які впливають на трудову міграцію в Україні

Джерело: узагальнено та доповнено (Pitiulich, 2014; Losheniuk & Melnyk, 2016; Pozniak, 2016; Malynovska, 2017).

Зважаючи на досвід розвинутих європейських країн, очевидно, що саме реформа децентралізації стала поштовхом для подальшого розвитку регіонів, коли радою кожної громади було розроблено стратегічний план розвитку регіону на 5–10 років, а державними актами було створено низку преференцій для їх успішного розвитку. Вважаємо, що теоретичною основою стратегії розвитку регіонів має бути людино-центрована модель розвитку територіальних

громад (рис. 2). В центрі даної моделі постає людина з її потребами, здатністю до праці, місцем у соціумі та системою чинників самодостатності людини: забезпечення достойного рівня доходів, формування ринку землі та капіталу, якісне задоволення потреб, сімейні стосунки, забезпечення інфраструктури належного рівня, участь у процесах державного та територіального управління.

Рис. 2. Людино-центрована модель розвитку територіальних громад у контексті соціально-економічного розвитку ОТГ України

Джерело: розробки авторів.

Доведено, що тільки підвищення рівня доходів кожної окремої родини сприятиме в цілому соціально-економічному розвитку громади. Вивчення джерел формування доходів членів громади дало можливість їх систематизувати та виокремити ті, які мають тенденцію до зростання в умовах реформи децентралізації влади та впровадження земельної реформи в країні. Саме такі статті доходів можуть стати найвагомішою частиною формування бюджетів громад: доходи від продажу-оренди земельних ділянок, надходження за повернення податкових платежів до регіону, де функціонують дані господарюючі суб'єкти, додаткові фінансові надходження за рахунок розвитку місцевого малого та середнього бізнесу та економічних відносин з іншими громадами. За результатами проведеного опитування 24 місцевих депутатів

щодо розробки напрямів збільшення доходів ОТГ виявлено основні джерела покращення соціальної та фінансової ситуації в громаді (табл. 1).

Майже половина представників зазначили про необхідність повернення коштів, отриманих від місцевих суб'єктів господарювання до громади у повному обсязі (46,2 %), на необхідності залучення додаткових інвестицій зауважили 25 % респондентів. Найвагомішим фактором зменшення трудової міграції на селі, на думку 79,1 % опитаних, є створення нових робочих місць. Для формування додаткових можливостей щодо започаткування та розвитку місцевого малого та середнього бізнесу, на думку респондентів, місцевим підприємцям потрібні доступні кредити в банках (66,6 %) та зміни у законодавстві – системі оподаткування, наданні додаткових преференцій для суб'єктів бізнес-середовища (41,7 %).

Таблиця 1. Результати опитування місцевих депутатів щодо напрямів збільшення доходів територіальних громад, % респондентів

<i>1. Основні джерела збільшення наповнення бюджету громади:</i>	
Сплата підприємцями податків (у повному обсязі)	16,6
Повернення коштів, отриманих від місцевих суб'єктів господарювання до громади у повному обсязі	46,2
Перереєстрація ФОПів з міст у ОТГ	20,8
Надходження коштів від туристичних послуг	25,0
Надання в оренду земель комунальної власності	20,8
Залучення інвесторів	29,2
Виведення бізнесу з тіні	16,7
<i>2. Заходи для зменшення трудової міграції в громаді:</i>	
Політична стабільність	25,0
Покращення якості життя населення (дороги, каналізація тощо)	29,2
Створення нових робочих місць	79,1
Соціальна захищеність населення	33,3
<i>3. Заходи для покращення започаткування бізнесу в громаді:</i>	
Залучення інвесторів	33,3
Доступні кредити в банках	66,6
Зміни у законодавстві (система оподаткування, надання преференцій для розвитку малого та середнього бізнесу)	41,7

Джерело: власні дослідження.

Робочою гіпотезою для вирішення сформульованих вище проблем розвитку сільських територій стала розробка механізмів створення аграрно-індустріальних парків в ОТГ України, що в перспективі сприятиме залученню інвестицій, необхідних для їх розвитку, налагодженню діалогу між владою і бізнесом задля покращення рівня життя на селі. Досягнення зазначеної мети дозволить підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції та наданих послуг у місцевості і прилеглих до неї територій, що, у свою чергу, сприятиме створенню нових робочих місць, впровадженню новітніх технологій у промисловому і аграрному виробництві, стане поштовхом для їх сталого економічного розвитку. Ідея створення аграрно-індустріальних парків як вільних економічних зон в регіонах була вперше ініційована під час фінального виступу наукової команди Житомирського національного агроекологічного університету на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт «LONG – Look of New Generation» у грудні 2019 р., де автори даного дослідження виступали науковими кураторами та експертом з європейського досвіду. Виконане дослідження було високо оцінене журі конкурсу, а студентська команда стала переможцем у номінації «Практична значимість та результативність».

Функціонування аграрно-індустріального парку у ОТГ дозволить збільшити надходження до бюджетів усіх рівнів, оскільки забезпечуватиме розгортання низки конкурентних промислових і сільськогосподарських виробництв, а також сприятиме підвищенню зайнятості працездатного населення. Вивчення поля інтересів стейкхолдерів процесу формування аграрно-індустріального парку в територіальних громадах України дало змогу виокремити їх спільну мету: створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату регіону в контексті його соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій, покращення добробуту населення (рис. 3).

Ключовими механізмами реалізації стратегії створення аграрно-індустріальних парків мають стати законодавчі, фінансові та податкові преференції для господарюючих суб'єктів на селі:

1. Прийняття уточнень в законопроектах №2554а-д та №2555а-д стосовно державної підтримки індустріальних та аграрно-індустріальних парків України: надання низьковідсоткових кредитів для сільських товаровиробників; спрощенням системи документообігу для малого бізнесу, корегування у Податковому, Трудовому та Митному кодексах стосовно діяльності аграрно-індустріального парку як суб'єкта економічної діяльності;

Рис. 3. Поле інтересів основних учасників (Stakeholders) процесу формування аграрно-індустріального парку в ОТГ України

Джерело: розробки авторів.

2. Преференції у Податковому кодексі стосовно сплати податків та спеціальні пільги для аграрно-індустріальних парків України: звільнення від податку на прибуток на перші п'ять років і на 50 % в наступні п'ять; розстрочення сплати ПДВ на 60 днів на ввезення обладнання і устаткування; повернення 20 % ПДВ аграрним товаровиробникам на утримання поголів'я ВРХ.

3. Прийняття уточнень у Митний кодекс України: звільнення від ввізного мита на аграрно-індустріальне обладнання та устаткування, молодняк ВРХ, добрива, засоби обробки ґрунтів, посадковий матеріал, засоби для догляду за посівами тощо.

4. Уточнення у Трудовому кодексі щодо оплати праці робітників розміром не менше трьох мінімальних заробітних плат (близько 12 тис. грн) сприятиме зростанню доходів населення та

зменшенню відтоку робочої сили з сільської місцевості.

5. Складання Стратегічного плану розвитку ОТГ стане важливим аспектом створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в регіонах на основі державної підтримки вітчизняних товаровиробників.

Для складання плану розвитку аграрно-індустріальних парків в регіонах доцільно використовувати досвід країн ЄС, де реформа децентралізації проводилася паралельно із виокремленням промислових зон, інноваційних інкубаторів, технопарків та венчурних інвестиційних фондів ще у 80–90 рр. минулого століття. Наприклад, у Чехії державна програма щодо функціонування індустріальних парків була прийнята ще у 1998 р. За останні роки в цій країні створено більше сотні індустріальних парків, куди інвестори залучили більше 9 млрд Євро, що

дало змогу створити більше 70 тис. нових робочих місць. Гарним прикладом у даному питанні є досвід Республіки Польща, де з 2002 р. дотепер сформовано 62 індустріальні парки (тоді, як в Україні лише 31), які сприяли вирішенню проблеми безробіття та залученню працівників з інших регіонів.

Господарюючі суб'єкти отримують низку державних пільг та преференцій: звільнення від податку на нерухомість (земельні ділянки, будівлі, споруди або їх частини, що призначені для ведення господарської діяльності); державну допомогу для впровадження нових інвестицій (інвестиції на суму понад 100 тис. євро, завершення інвестиційного проєкту протягом 48 місяців від подачі заяви); державну допомогу при купівлі компанії, яка знаходиться в стадії ліквідації та створення нових робочих місць (не менше 50 нових робочих місць у придбаній компанії протягом 12 місяців від дня подачі заявки); державну допомогу для створення нових робочих місць при реалізації нового інвестиційного проєкту (не менше 50 нових робочих місць протягом 3 років) (Pavlyuk & Markevich, 2014).

За даними Міжнародної асоціації наукових парків та інноваційних зон, у світі зараз функціонує близько 900 технологічних парків, з яких близько 365 розташовані в державах-членах Європейського Союзу. За останні 10–12 років кількість технопарків у Європі збільшилась удвічі, головним чином завдяки прийнятій політиці Європейського Союзу, спрямованій на розвиток інновацій у державах-членах. За підрахунками IASP, в них працює близько 750 тис. працівників. Тільки у 2000–2012 рр. інвестиції в технопарки становили понад 11 млрд євро, з яких приблизно 5,6 млрд євро надійшли з Європейського фонду регіонального розвитку (IASP, 2012).

Висновки

Обґрунтування теоретико-практичних положень формування аграрно-індустріальних парків на територіях ОТГ України підтверджує їх сприяння розвитку територіальних громад на інноваційно-інвестиційній основі. Такі нові агроформування можуть стати своєрідною економічною зоною, яка у перспективі забезпечить:

1) створення сприятливих умов для започаткування аграрно-промислового виробництва в сільських регіонах;

2) адаптацію нових підходів до виробництва,

управління виробничими процесами, впровадження новітніх технологій і ноу-хау;

3) розвиток комунальної та соціальної інфраструктури, збільшення енергетичних потужностей регіону;

4) підвищення інноваційно-інвестиційної привабливості місцевості та активізацію інвестиційних процесів;

5) започаткування нових виробництв та, відповідно, робочих місць, у тому числі із залученням висококваліфікованих працівників;

6) створення сприятливих умов щодо сприяння розвитку малого і середнього бізнесу;

7) наповненню державного та місцевого бюджетів.

Для досягнення зазначеної мети у процесі підготовки практичної концепції визначено коло ключових механізмів реалізації стратегії створення аграрно-індустріальних парків, в основу якої покладено законодавчі, фінансові та податкові преференції для господарюючих суб'єктів сільської місцевості. Вивчення спільних інтересів усіх стейкхолдерів даного процесу – громадян, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, інвесторів, представників Міжнародних організацій і Фондів, органів державного управління, громадських організацій, підтвердило їх спільну мету – створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату задля соціально-економічного розвитку регіонів.

References

Davydenko, N. M. (2007). Aktyvizatsiia investytsiinoi diialnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Activation of investment activity in the agricultural sector of the economy of Ukraine]. *Ahroikom*, 9/10, 73–76 [in Ukrainian].

Feldmann, P. R., Jacomossi, R. R., Barrichello, A. & Seabim Morano, R. (2019). The relationship between Innovation and Global Competitiveness: The mediating role of Management Practices evaluated by Structural Equation Modeling. *RBGN-Revista Brasileira De Gestao De Negocios*, 21 (2), 195–212. doi: 10.7819 / rbgn.v21i2.3970.

Havryliuk, M. M. (2005). Ahropromyslovomu vyrobnytstvu – innovatsiinyi shliakh rozvytku [Agroindustrial production – an innovative way of development]. *Ekonomika APK*, 8, 19–22 [in Ukrainian].

IASP (2012). Annual Report. Retrieved from <https://issuu.com/iasp/docs/iaspannualreportprintcs5final>.

Larina, Ya. S. & Altshaban, A. T. N. (2019). Klasyfikatsiia innovatsii v ahrarnomu sektori yak peredumova formuvannia marketynhovyykh stratehii

innovatsiinoho rozvytku silskohospodarskykh pidpryemstv [Classification of innovations in the agricultural sector as a prerequisite for the formation of marketing strategies for innovative development of agricultural enterprises]. *Bioekonomika ta ahrarnyi biznes*, 10 (1), 58–67 [in Ukrainian].

Lelechenko, A. P., Vasilieva, O. I., Kuybida, V. S. & Tkachuk, A. F. (2017). Mistseve samovryaduvannya v umovah detsentralizatsiyi povnovazhen [Local government in terms of decentralization of powers]. Kyiv [in Ukrainian].

Malinyak, B. S. (2020). Byudzhetne planuvannya i prioritety rozvitku hromad: instrumenty garmonizatsiyi ta problemi yih zastosuvannya. [Budget planning and priorities for community development: tools for harmonization and problems of their application]. *Finansy Ukrayiny*, 3, 94–111. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.03.094> [in Ukrainian].

Malynovska, O. A. (2017). Bezpeka ta nebezpeka podviinoho hromadianstva. [Security and danger of dual citizenship]. *Stratehichni prioriteti*, 3, 29–35 [in Ukrainian].

Melnyk, T. M. & Losheniuk, O. V. (2016). Vplyv mizhnarodnoi trudovoi mihratsii na ekonomiku Ukrainy [The impact of international labor migration on the economy of Ukraine]. *Biznes Inform*, 12, 29–35 [in Ukrainian].

Mind (2018). Industrialni parky v Ukrayini: scho tse take i chi vdastsya yih reanimuvaty [Industrial parks in Ukraine: what is it and whether it will be possible to revive them]. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20186816-industrialni-parki-v-ukrayini-shcho-ce-take-i-chi-vdastsya-yih-reanimuvati> [in Ukrainian].

Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy (2020). Monitoring protsesu detsentralizatsiyi vlady ta reformuvannya mistsevogo samovryaduvannya stanom na 10 sichnya 2020 r. [Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as of January 10, 2020]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>. [in Ukrainian].

Pavlyuk, A. P. & Markevich, K. L. (2014). Zakordonniy dosvid stimulyuvannya rozvitku industrialnih parkiv: visnovki dlya Ukrayini [Foreign experience in stimulating the development of industrial parks: conclusions for Ukraine]. *Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin*, 122 (I), 138–147 [in Ukrainian].

Pitiulich, M. I. (2014). Novitni tendentsii rozvytku mizhnarodnoi trudovoi mihratsii ta yikh naslidky dlia Ukrainy [The latest trends in

international labor migration and their consequences for Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu Ser. Economica*, 1, 96–100 [in Ukrainian].

Polehenka, M. A. (2017). Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovykh pidpryemstvakh Ukrainy [Features of innovative activity in agro-industrial enterprises of Ukraine]. *Ahrosvit*, 6, 49–54 [in Ukrainian].

Pozniak, O. V. (2016). Otsiniuvannya naslidkiv zovnishnoi trudovoi mihratsii v Ukraini [Assessment of the consequences of external labor migration in Ukraine]. *Demographiia ta sotsialna ekonomika*, 2 (27), 169–182 [in Ukrainian].

Pro dobrovilne obiednannya terytorialnykh hromad [About voluntary association of territorial communities]. № 157-VIII. (2015). [in Ukrainian].

Pro industrialni parky [About industrial parks]. № 5018-VI. (2012). [in Ukrainian].

Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad [About cooperation of territorial communities]. № 1508-VII. (2014). [in Ukrainian].

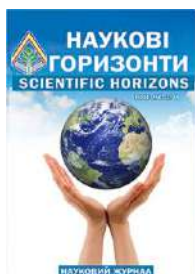
Prysiazhniuk, O., Plotnikova, M. & Buluy, O. (2018). Cluster approach in administration of rural areas. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40 (2), 243–253. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.2322>.

Skydan, O. V., Shvets, T. V., Plotnikova, M. F. & Kostyuk, L. P. (2019). Perspektyvni modeli rozvytku pidpryemnytstva ta publichnoho upravlinnia terytorialnykh hromad [Perspective models of business development and public administration of territorial communities]. *Scientific horizons*, 9 (82), 3–12. doi: 10.33249/2663-2144-2019-82-9-3-12 [in Ukrainian].

Tarasovych, L. V & Yakymchuk, D. O. (2019). Stratehichne marketynhove upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii [Strategic marketing management of rural development]. *Scientific horizons*, 12 (85), 15–23. doi: 10.33249/2663-2144-2019-85-12-15-23 [in Ukrainian].

Vytvytska, O. D. (2011). Formuvannya stratehii innovatsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpryemstv [Formation of strategy of innovative development of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 10, 132–138 [in Ukrainian].

Yushko, S. V. (2018). Rol mistsevnykh podatkov i zboriv u formuvanni dokhodiv biudzhetiv mistsevoho samovriaduvannya [The role of local taxes and fees in the formation of revenues of local government budgets]. *Finansy Ukrayiny*, 1, 72–87. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2018.01.072> [in Ukrainian].

UDC 658.8:334.73:339.13

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MARKETING TECHNOLOGIES: COOPERATIVE VECTOR

O. Vlasenko, O. Budnik

Article info

Received
27.04.2020

Accepted
24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Saryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:
vlasenko_olena@i.ua;
olga-budnik@ukr.net

Vlasenko, O., Budnik, O. (2020). The digital transformation of marketing technologies: cooperative vector. Scientific Horizons, 06 (91), 42–51. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-42-51.

The domestic economy institutional structure evolution takes place in the fairway of global changes and the aggregator of such changes is information. This determines the dynamism and complexity of the counterparties interactions in all management spheres, where agriculture is especially vulnerable and, at the same time, strategically important. The aim of the study is to explicate the digital paradigm and to implement modern methods, measures and directions of agribusiness digital transformation to the agricultural producers that will help to improve their competitive status and to create equal contracting conditions for them. To achieve this goal, the society global informatization main trends were identified, in which more than 60 % of the population are Internet users and 89 % are mobile operators consumers. The main dominants of the modern digital paradigm, which are synthesized from the hierarchically interrelated categories, such as energy, digit, digitization, digitalization, digital transformation have been identified. It is proved that the process of digitalization is the basis for the next digital transformation round, which is possible in the case of new technologies implementation by citizens, because it involves the human factor and is based on cultural and behavioral components. The place and the role of agricultural enterprises innovative business technologies and digital marketing techniques are determined. In addition, a sociometric method was used in order to find out the level of the computer technologies implementation to the agricultural enterprises practice and it showed a low level of the medium and small enterprises information innovations exploitation. Therefore, the vectors of the cooperative marketing participants digitalization, such as technical digitalization, Internet and marketing tools aggregation, business collaboration and value management are substantiated. The association of agricultural producers on a cooperative basis with the aim of capital accumulating and financial capacity creating for the innovative technologies, management and marketing specialists attracting, consulting and outsourcing agencies using is proposed. The important cooperative's role in the social and environmental areas of OTG development is outlined.

The further research is directed at the deeper scientific achievements in the field of agribusiness enterprises digital marketing transformation in both domestic and world economic space.

Key words: digitalization, digital transformation, digital paradigm, cooperative marketing, digital marketing.

**ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ:
КООПЕРАТИВНИЙ ВЕКТОР****О. П. Власенко, О. М. Буднік**Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Еволюція інституціональної структури вітчизняної економіки відбувається в фарватері глобальних світових зрушень, агрегатором яких є інформація. Зазначене обумовлює динамічність та складність природи взаємодій контрагентів всіх сфер господарювання, особливо вразливою і, одночасно, стратегічно важливою – є аграрна. Метою дослідження є експлікація цифрової парадигми й ідентифікація та впровадження сучасних методів, заходів та напрямів цифрової трансформації агробізнесу в контексті підвищення конкурентного статусу сільськогосподарських товаровиробників й створення паритетних умов контракції. Для досягнення мети було визначено основні тенденції світової інформатизації суспільства, в якому понад 60 % населення – користувачі мережі інтернет, а 89 % – споживачі послуг мобільних операторів. Ідентифіковано доміанти сучасної цифрової парадигми, яка синтезована із ієрархічно взаємопов'язаних категорій: енергія, цифра, оцифровування, діджиталізація, цифрова трансформація. Доведено, що процес діджиталізації є основою для чергового витка цифрової трансформації, який можливий у разі сприйняття нових технологій громадянами певного суспільства, тому що включає людський фактор і ґрунтується на культурних та поведінкових компонентах. Визначено місце і роль інноваційних бізнес-технологій та прийомів діджитал-маркетингу для аграрних підприємств. Крім того, проведено соціометричне дослідження рівня впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у практику господарювання аграріїв, яке засвідчило низький рівень їх інформаційних новацій середніх і малих підприємств. Відтак, обґрунтовано вектори діджиталізації учасників кооперативного маркетингу, а саме технічна діджиталізація, агрегація інструментів інтернету та маркетингу, клаборація бізнесу та управління цінністю. Аргументовано об'єднання сільськогосподарських товаровиробників на кооперативних засадах з метою акумулюванню капіталу та створення фінансової спроможності для впровадження інноваційних технологій, залучення фахівців з менеджменту і маркетингу, використання послуг консалтингових й аутсорсінгових агентств, активізації генеративної ролі кооперативу щодо позитивних зрушень у соціальній та екологічній площинах стратегії розвитку ОТГ.

Подальші дослідження направлені на поглиблення наукового доробку в галузі цифрової трансформації маркетингу підприємств агробізнесу як вітчизняного, так і світового економічного простору.

Ключові слова: діджиталізація, цифрова трансформація, цифрова парадигма, кооперативний маркетинг, діджитал-маркетинг.

Вступ

Становлення інституціональної структури вітчизняної економіки ґрунтується на пріоритетах концепції сталого розвитку з урахуванням глобального впливу світової цифрової парадигми. Актуальність піднятої тематики має дуальну природу. З одного боку, сучасний алгоритм суспільно-економічних трансформацій ґрунтується на вирішальній ролі інформації та примушує всіх суб'єктів господарювання швидко адаптуватися до нових умов функціонування. З іншого, виняткове значення аграрної сфери вітчизняної економіки, яке має історичне коріння та обумовлено її економічним потенціалом й визначальною роллю у формуванні продовольчої безпеки країни. Зазначене потребує розгляду

питань імплементації інформаційних технологій у практику господарювання підприємств агробізнесу.

Однією із стратегічних цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. визнано створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям (*Pro Tsili...*, 2019), що вбачає пріоритетним розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і впровадження (ІКТ) в контексті сприяння сталому розвитку агропромислового комплексу (*Kabinet ministriv...*, 2017). Державні пріоритети встановлені відповідно до сучасних світових тенденцій, але реальна ситуація потребує розробки відповідних тактичних заходів. Адже,

розподіл аграрного капіталу на користь великих підприємств деструктивно впливає на соціально-демографічну ситуацію в сільській місцевості та містить екологічні екстерналиї, що суперечить політиці сталого розвитку.

В окресленій площині беззаперечно важливою є роль малих та середніх підприємств агробізнесу, підвищення конкурентного статусу яких здійснюються за кооперативним сценарієм. Досвід країн ЄС доводить ефективність діяльності кооперативних об'єднань на конкурентних ринках, їх структуроутворююче значення у процесі реформування сільських територій і вагому роль у забезпеченні цілей сталого розвитку (Ramanauskas et al., 2017). Тому імперативним напрямом формування аграрної політики України є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як механізм забезпечення рентабельності сільськогосподарського виробництва і, відповідно, ресурс для ефективної реформи децентралізації, створення заможних ОТГ, вирішення соціальних питань сільської місцевості й запорука дотримання екологічної складової політики сталого розвитку.

Визначенню сутності поняття «інформаційна економіка» приділено увагу у публікаціях М. Пората (Porat, 1977). Що саме можна вважати «інформаційним суспільством» у XXI ст. обґрунтовує у своїх виступах Ласло Карваліч (Karvalics, 2007). Питання різних аспектів цифрової трансформації висвітлені у наукових працях Бреннена С, Креїсс Д. Мазона Д., Чапко-Уэйд К. та ін. Їх вітчизняні колеги Нікітін Ю. Кульчицький О. досліджують етимологію понятійного апарату сучасної цифрової парадигми, а саме дефініції цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація.

Відзначаючи здобутки зазначених дослідників, варто зауважити відсутність системних напрацювань щодо імплементації цифрової парадигми в політику розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки. Крім того, підвищення конкурентоспроможності підприємств малого та середнього агробізнесу (які є основою реалізації політики сталого розвитку) спирається на ефективність маркетингової діяльності. Тому ідентифікація домінуючих ознак цифрової трансформації вітчизняної економіки, паралельно з визначенням інструментів і методів діджиталізації маркетингової діяльності аграрних підприємств

та пропаганди кооперативної ідеї, це безумовний поліоб'єктний стратегічний орієнтир наукових досліджень.

Мета дослідження полягає в експлікації цифрової парадигми як глобального імперативу, що обумовлює розвиток підприємств агробізнесу у фарватері діджиталізації. До основних завдань дослідження можна віднести: 1) визначення основних світових інформаційних трендів; 2) агрегацію сутнісних характеристик цифрової парадигми; 3) ідентифікацію проблем сільськогосподарських товаровиробників щодо використання ними діджитал-інструментарію; 4) впровадження стратегії діджиталізації кооперативного маркетингу.

Матеріали та методи

Методологічною основою даного дослідження є конструктивний підхід до вивчення даної проблеми на основі опрацювання наукової дискусії та узагальнення праць і думок провідних вчених. Теоретичною базою для експлікації цифрової парадигми та її детермінант є абстрактно-логічний метод. Використання статистико-економічного та розрахунково-конструктивного методів обробки даних, з джерел міжнародної статистичної інформації, дозволило охарактеризувати світову інформаційну структуру і визначити основні цифрові тренди. Соціометричний метод дослідження, в поєднанні з інструментами *Google Forms*, застосовано для проведення опитування фермерів з метою дослідження рівня діджиталізації їх маркетингової діяльності. Для цього респонденти були поділені залежно від розмірів земельних ділянок та обсягів господарювання. Окрема увага приділена групі респондентів, що бажають стати учасниками кооперативних відносин, тобто потенційним кооператорам. Отримані результати стали ядром формування практичних пропозицій щодо удосконалення діяльності аграрних підприємств на основі впровадження інструментарію діджитал-маркетингу. За допомогою прийомів аналізу і синтезу запропоновано органограму діджиталізації кооперативного маркетингу в умовах світової цифрової парадигми.

Результати досліджень та обговорення

Дослідження еволюції та становлення теоретичних течій інформатизації економіки і суспільства беруть свій початок з другої

половини ХХ ст. До парадигмальної у даній сфері можна віднести наукову працю нобелівського лауреата Дж. Стіглера «*The Economic of Information*» (*Економічна теорія інформації*). Автор акцентує увагу на неможливості повної поінформованості учасників конкурентного ринку про умови господарювання й, відповідно, недосконалості ключового механізму регулювання ринку – єдиної ринкової ціни. Таким чином, контрагенти вимушені перманентно вдаватись до збору й аналізу інформації й зазнавати додаткових витрат (George, J. Stigler, 1961).

Наразі, процес інформатизації суспільно-економічних відносин значно інтенсифікувався внаслідок прискорення НТП, активізації інноваційної діяльності, поглиблення інтеграційних процесів, удосконалення системи обміну інформаційними ресурсами і підвищення його вартості. Темпи поширення інформатизації суспільства за допомогою всесвітньої мережі Інтернет зростають у геометричній прогресії, що впливає на свідомість майже кожної людини. Характеристику основних тенденцій інформатизації світової спільноти представлено на рис. 1.

Рис. 1. Світова структура інформатизації суспільства, 2020 р.

Джерело: розраховано за даними *Digital 2020: Global digital overview*.

Розвиток сучасної компанії засновано на процесі діджиталізації, тобто використанні інформаційних технологій з метою впровадження інновацій на всіх етапах виробничого й ринкового процесів та у сфері отримання, опрацювання, розробки контенту й методів комунікації. Термін «діджиталізація» запозичений з англійської мови «*digitalization*», тому і варто звернути увагу на еволюцію і сучасне тлумачення даного й

дотичних понять. Одним із напрямів проведеного дослідження є обґрунтування термінів, які мають англійське походження, але різне звучання у вітчизняних інформаційних джерелах як наукового, так і суспільного характеру. А саме, цифрова трансформація, діджитал-трансформація, цифровий бізнес, діджитал-маркетинг тощо.

Терміни «діджитал» і «цифровий» є

тотожними і походять від англійського слова «*digit*» – цифра. Вони вживаються у словосполученнях у довільній варіації і, в цілому, однаково ідентифікують об'єкт розмови (дослідження) для обізнаних в англійській мові суб'єктів. На наш погляд, певні словосполучення є більш доречними. Цифрова парадигма та цифрова трансформація, а не діджитал парадигма й діджитал трансформація (два не відомих слова у словосполученні заплутують виклад матеріалу). Однак термін «діджиталізація» не має перекладу, адже він не може використовуватися поряд із терміном оцифрування, який має вужче значення, про що ітиметься далі. Також термін «діджитал маркетинг» органічно звучить, адже «маркетинг» – це загальновідоме поняття (на відміну від «парадигма») і поєднання двох англійських термінів є доцільним. Щодо термінів «цифровий бізнес» і «діджитал-бізнес» – використовуємо аналогічний підхід.

У літературі терміни діджиталізація і цифрування (оцифрування) вживаються повсякчас, але зміст цих понять варто розмежувати. Дослідженням сутності понятійного апарату даного питання активно займаються науковці багатьох країн світу вже понад 10 років, вітчизняні колеги лише напрацьовують перші здобутки. Першим із даної сукупності понять з'явився термін «*digitization*» (цифрування, оцифрування) на заміну або в доповнення к терміну комп'ютеризація. Оцифрування варто розглядати як процес перетворення окремих аналогових даних в цифрові біти, а діджиталізацію («*digitalization*») – як спосіб реструктуризації багатьох сфер соціально-економічного простору навколо цифрової комунікації (Brennen & Kreiss, 2014). Тобто, діджиталізація є більш широким поняттям, яке обумовлює якісно новий рівень системи взаємовідносин контрагентів в інформаційних системах.

Можна розподілити ці поняття на стратегічний і тактичний рівні. Оцифрування – це тактичні дії щодо впровадження інформаційних технологій для оптимізації робіт та методів взаємодії структурних підрозділів компаній та обслуговування клієнтської бази. Метою такої тактики є зниження витрат (часу, ресурсів, коштів). Натомість, діджиталізація – це стратегія, яка виходить за рамки впровадження технологій і направлена на докорінну зміну бізнес-моделі компанії (Chapco-Wade, 2018). В згаданій праці

автор вказує та зазначає про недоцільність ототожнення понять «діджиталізація» і «діджитал (цифрова) трансформація», останнє – включає людський фактор і ґрунтується на культурних та поведінкових компонентах.

Вітчизняні дослідники Нікітін І. та Кульчицький О. визнали цифрову трансформацію процесом переходу до нових способів діяльності підприємства шляхом впровадження цифрових технологій та цифрових сервісів, що базується на стратегічному партнерстві всіх зацікавлених сторін та одночасної розробки програмного забезпечення, цифрової трансформації та оцінки рівня цифрової трансформації підприємства (Nikitin & Kulchytskyu, 2019). Варто наголосити, що впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій не завжди сприяє якісній зміні бізнес-моделі підприємства, а термін трансформація має бути доповнено інноваційною складовою системи взаємовідносин контрагентів (рис. 2).

Тому не варто зупинятися лише на технічній стороні досліджуваної тематики, адже діджиталізація є невід'ємною передумовою удосконалення системи виробництва і обміну, в свою чергу, споживачі використовують програмні застосунки для зручності й підвищення рівня задоволення своїх потреб, що формує відповідну соціально-культурну свідомість. Таким чином, процес діджиталізації є підґрунтям для чергового витка цифрової трансформації, який можливий у разі прийняття нових технологій громадянами певного суспільства. Наприклад, використання мобільних застосунків для здійснення купівлі товарів в Інтернеті, проведення онлайн платежів або отримання адміністративних послуг стало прийнятним, коли споживачі опанували технічні аспекти, впевнились у безпеці операцій та мають позитивний досвід проведення подібних трансакцій.

Отже, проблема ефективної діяльності суб'єктів господарювання лежить в площині інформації, а її вирішення полягає у можливості суб'єкта господарювання впроваджувати інновації та орієнтуватися, прилаштуватися й адаптуватися до турбулентності бізнес-середовища. Інновації виступають локомотивом економічного розвитку, тому стосовно найбільш прийнятних форм активізації інноваційного розвитку аграрного підприємництва в умовах цифрової економіки є наступне: розвиток ринку програмного забезпечення корпоративного рівня,

ІТ-інновацій та ІТ-послуг; інвестування стартапів, розвиток біржових механізмів залучення інвестицій в інноваційні процеси, а кооперація учасників інноваційного процесу –

забезпечуватиме корисний ефект і відповідні конкурентні переваги (Shebanin & Kormyshkin, 2019).

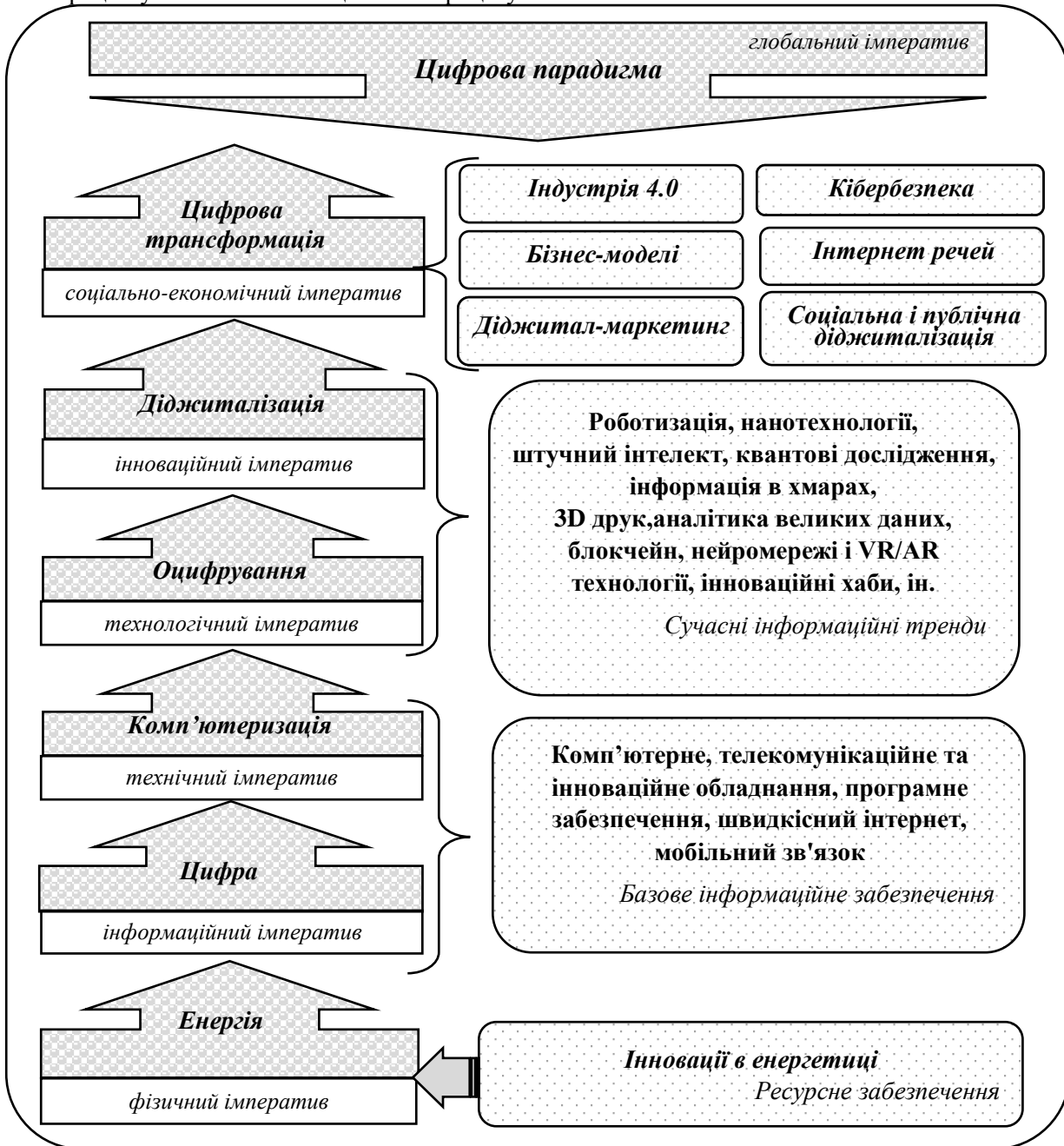

Рис. 2. Детермінанти сучасної цифрової парадигми

Джерело: розроблено авторами.

Варто відзначити, що середні і малі сільськогосподарські підприємства, які є основою сільського розвитку, суттєво відстають за соціально-економічними показниками та економічною активністю в порівнянні з великими, що пояснюється браком фінансових,

матеріальних, трудових та технічних заходів (Tarasiuk, 2019). Тому спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва аграрної продукції та ефективності використання землі, а структурні перетворення, які відбуваються в ринкових умовах, постійно супроводжуються

тиском динамічних конкурентних умов та появою нових, якісних та кількісних потреб споживачів, задовольнити які аграрні підприємства можуть за рахунок диверсифікаційної їх діяльності (Pavlenchuk, 2019). Ситуація суттєво ускладнена тим, що сільськогосподарські підприємства здебільшого неспроможні, по-перше, швидко реагувати на несприятливі зовнішні виклики шляхом оптимізації виробничої структури і, по-друге, утримувати поточний рівень фінансово-економічної ефективності діяльності під час кризових явищ глобального масштабу (Nykoluyuk et al., 2019).

Відтак, проблема формування конкурентоспроможного суспільства полягає у площині впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій (що окреслено в Цілях сталого розвитку України) та у темпах поширення практичного суспільного позитивного досвіду їх використання. Вже зазначалося, що саме в сфері обміну формується конкурентоспроможність будь-якого продукту, від інновацій в енергетиці, технології штучного інтелекту, програмах неймереж до продуктів харчування. Якщо виробник знайшов споживача і економічний обмін відбувся – продукт актуальний на відповідному ринку, якщо ні – методи роботи застаріли і потрібно впроваджувати новачі діджитал-маркетингу.

З метою визначення рівня обізнаності аграріїв у питаннях використання діджитал-технологій проведено опитування серед 53 фермерів Житомирської області. За результатами опитування підприємці поділені відповідно до розміру земельних ділянок: перша група – обсяги господарювання більше 101 га, друга – середні підприємства (51–100 га), третя – невеликі (до 50 га). Встановлено, що більші господарства (43 % опитаних) повною мірою користуються перевагами діджиталізації та вважають її перспективною. Виявлено, що 63 % з них реалізують продукцію з використання маркетингових технологій. Натомість 57 % (а саме – невеликі та середні господарства) практично не застосовують даний інструментарій.

З цієї кількості респондентів вибрано тих, які мають позитивне ставлення до кооперації, тобто потенційних кооператорів (21 особа). Виявлено, що 83 % з них не користуються інноваційні

маркетингові технології, 15 % вивчають це питання та планують таке удосконалення у перспективі і лише 2 % респондентів користуються Інтернет-технологіями для організації продажу (зокрема, мають власний сайт або Інтернет-магазин). Причинами такої ситуації є наступне: 1) фінансове становище фермерів, для яких це додаткові витрати (65 %); 2) відсутність доступних спеціалістів даного профілю (32 %); 3) інші причини, серед яких зайнятість, внаслідок якої виробники не мають змоги отримувати нові знання (9 %) та консервативний підхід у веденні господарської діяльності (3 %). В ході дослідження також визначалося, якими інструментами користуються фермери. Більшість використовує мережу Інтернет для отримання інформації (91 % респондентів). Соціальними мережами і месенджерами користуються 100 % респондентів (*Viber* – 90 %, *Facebook* та *Telegram* – 86 %, *WhatsApp* – 14 %, інші – 5 % (загальна сума відсотків перевищує 100 %, оскільки підприємці поєднують використання одночасно декілька інструментів, наприклад *Viber* та *Facebook*).

Отже, середні і малі сільськогосподарські підприємства, які формують основу розвитку територіальних громад та їх соціальне і екологічне забезпечення, мають низький рівень діджиталізації, застарілі технології виробництва й обміну. В даній ситуації вбачається за доцільне використовувати засади кооперативного маркетингу і спільними зусиллями впроваджувати сучасні моделі охоплення ринку з метою підвищення конкурентного статусу сільськогосподарського товаровиробника та створення механізму впровадження паритетних умов ведення бізнесу.

В свою чергу, така діяльність вимагає від підприємницьких організацій компетенцій застосування діджиталізованих маркетингових технологій, методів, форм та інструментів впливу на цільову аудиторію, адже лояльність споживача, мотиви купівлі та визначення першочерговості споживчих потреб еволюціонують в фарватері світових інформаційних трендів. В зв'язку з цим, додаткового опрацювання потребує характеристика основних технологій діджитал-маркетингу та імплементація їх в практику агробізнесу (рис. 3).

Рис. 3. Органограма діджиталізації кооперативного маркетингу

Джерело: власна розробка.

Відтак, результати соціометричного дослідження показали, що імплементація діджитал-інструментів є одним із напрямів підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств. Співпраця товаровиробників на засадах кооперативного маркетингу, з використанням сучасних інтернет-технологій, засобів та прийомів, вважається можливою за умови: створення належного правового поля; сприятливого бізнес-клімату; надання консультативної підтримки тощо. Поряд з цим, об'єднання сільськогосподарських товаровиробників на кооперативних засадах сприятиме акумулюванню капіталу та створює фінансову спроможність для впровадження інноваційних технологій, залучення фахівців з менеджменту і маркетингу, використання послуги консалтингових й аутсорсингових агентств, активізації генеративної ролі кооперативу щодо позитивних зрушень у соціальній і екологічній площинах стратегії розвитку ОТГ.

Висновки

Основні засади розвитку кооперативного маркетингу генеруються в цифровому середовищі, яке має глобальний характер, адже 60 % населення планети використовує мережу інтернет для отримання інформації та 89 % – послуги мобільних операторів. В структурі користувачів мережі Інтернет у віці 16–65 р., у розрізі додатків, найбільш популярними є месенджери і соціальні мережі (89 %) та застосунки для онлайн шопінгу та розрахунків (66 %). Рекламна аудиторія *Facebook* охоплює 2,5 млрд осіб, *YouTube* – 2 млрд осіб.

Сучасна цифрова парадигма є середовищем, в якому агрегуються інші галузі наукових досліджень й процеси суспільно-економічних трансформацій. Отже, проведене дослідження дозволило ідентифікувати відповідні детермінанти та уточнити, що процес діджиталізації є основою для чергового витка цифрової трансформації, який можливий у разі сприйняття нових технологій громадянами певного суспільства, включає людський фактор і ґрунтується на культурних та поведінкових компонентах. Цифрова трансформація як соціально-культурний імператив цифрової парадигми спирається на наступне: індустрію 4.0 (НТП у промисловості), бізнес-моделі, діджитал-маркетинг, кібербезпеку, інтернет речей та

процеси соціальної і публічної діджиталізації.

У зв'язку з тим, що у процесі дослідження виявлено низький рівень діджиталізації середніх і малих сільськогосподарських підприємств, які формують основу розвитку територіальних громад та їх соціальне і екологічне забезпечення, вбачається за доцільне використовувати засади кооперативного маркетингу й спільними зусиллями впроваджувати сучасні бізнес-моделі та інструменти діджитал-маркетингу з метою охоплення ринку збуту та визначення першочерговості споживчих потреб, що еволюціонують у фарватері світових інформаційних трендів. До основних трендів діджитал-маркетингу можна віднести SMM (*Social Media Marketing*), SEM (*Search Engine Marketing*), контент-маркетинг, маркетинг мобільних застосунків та електронної пошти, маркетинг сайтів, маркетинг електронних платформ (*Affiliate Marketing*).

Відтак, кооперативний маркетинг є стратегічним орієнтиром вітчизняної економіки та технологією досягнення масштабних структурних зрушень в агробізнесі. Кооперативна ідея створює інструментарій ефективної та збалансованої взаємодії партнерів та механізм подолання суперечностей серед товаровиробників для досягнення спільної кінцевої мети. Як наслідок, запровадження даної концепції сприятиме розвитку сільських територій. Невід'ємною складовою таких перетворень наразі виступає діджиталізація бізнес-операцій як невеликих бізнес-одиниць, так і великих господарств у складі кооперативу, яка реалізується за умови: врахування соціально-економічного становища та адаптивності до зовнішніх впливів; орієнтація товаровиробників у напрямі формування суспільної діджитал-культури та реалізації продукції за допомогою Інтернет-інструментарію.

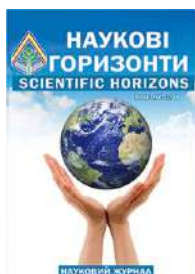
References

Brennen, S. & Kreiss, D. (2014). Digitalization and Digitization. *Culture Digitally*. Retrieved from <http://culturedigitally.org/author/scottbrennen/>.

Chapco-Wade, C. (2018). Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: What's the Difference? Retrieved from <https://medium.com/@colleenchapco/digitization-digitalization-and-digital-transformation-whats-the-difference-eff1d002fbdf>.

Daniel, B. (1973). *The Coming of Post-Industrial*

- Society: A Venture Social Forecasting. *Harmonds worth: Penguin, Peregrine*. Retrieved from https://www.os3.nl/_media/2011-2012/daniel_bell_-_the_coming_of_post-industrial_society.pdf.
- Digital (2020). Global Overview about digital trends. Retrieved from <https://senior.ua/articles/viyshov-svzhiy-zvt-digital-2020-global-overview-pro-cifrov-trendi>.
- George, J. Stigler (1961). The Economic soft Information. *Journal of Political Economy*, 69 (3), 213–225.
- Kabinet ministriv Ukrainy (2017). Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» Natsionalna dopovid [National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine"]. Retrieved from file:///C:/Users/asus/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web.pdf/ [in Ukrainian].
- Karvalics, L. (2007). Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression). Budapest : March-May.
- Nikitin, Yu. O. & Kulchytskyi, O. I. (2019). Tsyfrova paradyhma yak osnova vyznachen: tsyfrovyi biznes, tsyfrove pidpriumnytstvo, tsyfrova transformatsiia [Digital paradigm as the basis for definitions: digital business, digital enterprise, digital transformation]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnologii*, 4, 77–87, doi: 10.15276/mdt.3.4.2019.7. [in Ukrainian].
- Nykoliuk, O. M., Pyvovar, P. V. & Zherybor, L. L. (2019). Riven hnuchkosti silskohospodarskykh pidpriumstv Zhytomyrskoi oblasti [The level of flexibility of agricultural enterprises in the Zhytomyr region]. *Scientific horizons*, 12 (85), 3–14. doi: 10.33249/2663-2144-2019-85-12-3-14 [in Ukrainian].
- Pavlenchuk, N. F. (2019). Ekonomichni rozvytok ahrarnykh pidpriumstv na zasadakh dyversyfikatsii yikh diialnosti. [Economic development of agrarian enterprises on basis of diversification of its activities]. *Ekonomika APK*, 2, 57–66. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902057> [in Ukrainian].
- Porat, M. (1977). The Information Economy: Sources and Methods for Measuring the Primary Information Sector (Detailed Industry Reports) US Department of Commerce. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED142206.pdf>.
- Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 r. [On the goals of sustainable development of Ukraine for the period up to 2030]. № 722. (2019) [in Ukrainian].
- Ramanauskas, J., Žukovskis, J. & Zinovchuk, V. (2017). Agricooperatives and Producer's Organisations: Case of EU Countries and Lessons for Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development: Research Papers*, 39 (4), 333–346. doi: 10.15544/mts.2017.24.
- Shebanin, V. S. & Kormyshkin, Yu. A. (2019). Formy innovatsiinoi aktyvizatsii ahrarnoho pidpriumnytstva v umovakh tsyfrovoi transformatsii ekonomiky [Forms of innovative activation of agrarian entrepreneurship in terms of digital transformation of the economy]. *Ekonomika APK*, 10, 18–25. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910018> [in Ukrainian].
- Tarasiuk, A. (2019). Shliakhy vdoskonalennia upravlinnia marketynhovoio diialnistiu ahrarnykh pidpriumstv [Ways for improving management of marketing activities of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 8, 103–109. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201908103> [in Ukrainian].

UDC 338.43:330.3(477.42)

RESOURCE POTENTIAL AS A COMPONENT OF SHAPING THE DEVELOPMENT STRATEGY FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

S. Vasylenko, O. Bezditko

Article info

Received

20.04.2020

Accepted

24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Saryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:

sveta_vasilenko@ukr.net;

bezditkoelena@gmail.com

Vasylenko, S., Bezditko, O. (2020). Resource potential as a component of shaping the development strategy for agricultural enterprises. Scientific Horizons, 06 (91), 52–59. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-52-59.

The article deals with topical issues related to shaping the development strategy for the use of resource potential which ensures effective operation of agricultural enterprises. The purpose of the study is to analyze the level of resource provision at agricultural enterprises in Ukraine and Zhytomyr region, and also to find out how resource potential affects the process of strategy formation. The main task was to substantiate theoretical foundations on the use of resource potential in the process of shaping the development strategy for agricultural enterprises. The following research methods were used in the study: economic and statistical, abstract-logical, tabular and graphical method.

The provision of agricultural enterprises in Ukraine and Zhytomyr region with resource potential has been studied and analyzed, namely land, technical and labor resources. It has been found that the level of resource provision at the investigated enterprises is high, which will contribute to the improvement of their economic activity and increase in the production volumes of agricultural products. When the provision with technical resources was analyzed, it has been established that there is a considerable reduction in main types of machinery; it is obsolete and worn out. This, in turn, leads to increased load on the available agricultural machinery and equipment, as well as to late execution of agricultural works. When the provision of agricultural enterprises with labor resources was analyzed, it has been found that average number of registered personnel engaged in agriculture has reduced, which is associated with the intensified migration processes.

The influence of resource potential on the process of shaping the development strategy of agricultural enterprises is substantiated. It consists in achieving strategic goals of an enterprise, improvement of its economic activity, consolidation of the position on the market, increase of competitive ability. Further study might be aimed at the efficiency of resource use, which is based on adherence to principles of balance of resource components.

Key words: development strategy, strategy formation, resources, principles, resource potential, resource provision, activity of agricultural enterprises.

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

С. В. Василенко, О. Є. Бездітко

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Статтю присвячено актуальним питанням формування стратегії розвитку з використання ресурсного потенціалу, який забезпечує ефективну діяльність сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження полягає в проведенні аналізу рівня ресурсного забезпечення в сільськогосподарських підприємствах України та Житомирській області, визначенні впливу ресурсного потенціалу на процес формування стратегії розвитку. Основним завданням було обґрунтування теоретичних положень щодо використання ресурсного потенціалу у процесі формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: економіко-статистичний, абстрактно-логічний, табличний, графічний. Вивчено та проаналізовано забезпеченість ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств України та Житомирської області, а саме такими видами ресурсів, як земельними, технічними, трудовими. З'ясовано, що рівень забезпеченості земельними ресурсами у досліджуваних підприємствах високий, що сприятиме покращенню їх господарської діяльності та збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. При проведенні аналізу забезпеченості технічними ресурсами виявлено значне скорочення основних видів техніки, високий рівень їх фізичного та морального зносу. Це, в свою чергу, призводить до збільшення навантаження на наявні сільськогосподарські машини та техніку, а також до невчасного виконання механізованих сільськогосподарських робіт. Аналізуючи стан забезпеченості сільськогосподарських підприємств трудовими ресурсами, встановлено, що середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих в сільському господарстві, зменшилася, що обумовлено зростанням міграційних процесів. Обґрунтовано вплив ресурсного потенціалу на процес формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств, який полягає у досягненні стратегічних цілей підприємства, покращенню його господарської діяльності, зміцненню позицій на ринку, підвищенню конкурентоспроможності. Перспективами подальших досліджень може стати ефективність використання ресурсів, яка базується на дотриманні принципів співвідношення ресурсних складових.

Ключові слова: стратегія розвитку, формування стратегії, ресурси, принципи, ресурсний потенціал, ресурсне забезпечення, діяльність сільськогосподарських підприємств.

Вступ

Актуальними питаннями сьогодення для сільськогосподарських підприємств в умовах швидких змін та невизначеності зовнішнього середовища є питання, пов'язані із своєчасною адаптацією підприємства до умов, які змінюються, що передбачає успішне його функціонування та позиції на ринку. Позитивним важелем на сучасному етапі функціонування підприємств є розробка стратегії, яка сприяла б довгостроковому їх розвитку. Американський вчений Ігор Ансофф вважав за необхідність розробки стратегії підприємства. Він писав: «...компанії, за відсутності планованої і керованої стратегії, приречені на вимирання, за винятком хіба що монополій і субсидованих компаній. В компаніях, яким вдається вижити, стратегічною поведінкою принаймні керують» (Ansoff, 1989). Підтримки заслуговує твердження, що формування стратегії розвитку підприємства – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до діяльності підприємства, що дає можливість встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями (потенціалом) підприємства та приводити їх у відповідність шляхом розробки та реалізації системи стратегій (Skibitskiy, 2006).

Деякі науковці схиляються до думки, що при розробці стратегії основна увага приділяється формуванню планів з метою контролю ефективності досягнення стратегічних орієнтирів (Meskon et al., 2000). Зважаючи на це, процес формування стратегії розвитку підприємства залежить від практичних умінь та навичок проведення стратегічного аналізу, визначення основних вимог та обґрунтування головних завдань, необхідних в сучасних умовах господарювання. Для сільськогосподарських підприємств, при формуванні стратегії розвитку, варто враховувати ресурсне забезпечення, яке безпосередньо впливає на сільськогосподарське виробництво, раціональне використання ресурсів. Економічне значення ресурсного забезпечення підприємства полягає у використанні власних та залучених ресурсів, які в кінцевому результаті забезпечать досягнення економічного, соціального, екологічного, інноваційного ефекту. Маючи достатні ресурси, підприємство спроможне у своїх можливостях, нормальному функціонуванні, розвитку, відповідно до поставлених цілей.

Коло поглядів на сутність ресурсного потенціалу підприємства дуже широке: від надзвичайно вузького його розуміння як річного

обсягу виробництва продукції до таких загальних категорій, як соціально-економічна система (Bohatska & Khachatryan, 2016). В існуючих умовах господарювання вивчення питання використання ресурсного потенціалу, що є необхідною складовою формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств, є досить актуальним та вимагає поглиблених наукових досліджень.

Дослідженню теоретико-методологічних питань формування стратегії розвитку підприємств присвятили свої праці відомі вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, на кожній стадії розвитку підприємство має певні параметри, які характеризують умови його функціонування: поточний стан та перспективи. Наразі потреба формування стратегії є важливим складником успішного функціонування будь-якого підприємства – незалежно від розміру, організаційно-правової форми та виду діяльності. Ринкова економіка формує нові вимоги до підприємства. Вони обумовлюються не тільки наявністю конкуренції та високими вимогами до якості товарів та послуг, але й необхідністю гнучко реагувати на зміни ринкової ситуації, яка не завжди сприяє процвітанню підприємства. Успішна організація – це єдиний організм, і стратегія є сполучною ланкою цього апарату (Oliinyk & Kuznietsova, 2018). Дослідження показали, що складність формування стратегії розвитку полягає у тому, що за різних теоретико-методологічних підходів цей процес розглядається з конкретної позиції, а саме формування стратегії як: процес осмислення; формальний процес; аналітичний процес; процес передбачення; ментальний процес; процес, що розвивається; колективний процес; реактивний процес; процес трансформації (Zhikhareva & Saveliyeva, 2017). Відтак, при розробці стратегії розвитку необхідно звернути увагу на те, щоб стратегія відповідала вимогам, що до неї висуваються. Загалом, ці вимоги є індивідуальними для кожного конкретного підприємства чи організації (Serdiuk & Usatenko, 2011). Питання забезпечення раціонального використання ресурсів знайшли відображення у працях вітчизняних вчених-аграрників. Так, вони вважають, що ресурсний потенціал є можливістю сукупних ресурсів, які знаходяться в розпорядженні підприємства та визначається їх кількістю, якісними параметрами, складом, співвідношенням і відповідністю цілям, що

вирішуються підприємством на тому чи іншому етапі розвитку. Склад ресурсного потенціалу, механізми його формування істотно відрізняються за галузями і сферами економічної діяльності» (Micenko & Titar, 2011). Зокрема, для досягнення будь-якої мети діяльності аграрного підприємства – поточної або стратегічної – ресурсний потенціал повинен являти собою не просто механічний набір окремих видів ресурсів, а систему взаємопов'язаних оптимальних кількісних і якісних ресурсних пропорцій. Відповідно до цього, для формування такого ресурсного потенціалу необхідно ефективно управляти процесом його формування, оновлення, розвитку та використання (Zoria, 2019).

Метою дослідження є аналіз сучасного рівня ресурсного забезпечення в сільськогосподарських підприємствах України та Житомирській області зокрема, вплив ресурсного потенціалу на процес формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. Для досягнення поставленої мети статті, основним завданням дослідження було обґрунтування теоретичних положень щодо використання ресурсного потенціалу у процесі формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження, що має місце у вивченні процесу формування стратегії, є загальноекономічні принципи та методи системного підходу. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: *економіко-статистичний* – при виявленні тенденцій динаміки ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах України і Житомирської області зокрема, *абстрактно-логічний* – для систематизації і теоретичного обґрунтування забезпеченості ресурсами при формуванні стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств та формулювання висновків, *табличний* і *графічний* – для відображення аналітичної інформації.

Результати досліджень та обговорення

При формуванні стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств базовим є алгоритм дій, спрямований на вивчення внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства, його позицій, поставлених завдань з

урахуванням потреб і ресурсів підприємства. Ресурсне забезпечення розвитку підприємства можна визначити як сукупність певних видів ресурсів (матеріальних, технологічних, трудових, фінансових, інформаційних, інтелектуальних) і джерел їх формування, що безпосередньо беруть участь у процесах функціонування та розвитку підприємства або можуть бути мобілізовані з метою забезпечення найбільш ефективного використання його потенційних можливостей та переходу підприємства до якісно нового стану (Potrivaeva et al., 2018).

Складовою формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств є забезпеченість ресурсним потенціалом. Одним із ресурсів, важливим для багатьох галузей економіки країни, є природний ресурс – земля. На думку науковців, земля є основним засобом виробництва в сільському господарстві і, на відміну від інших галузей сектору економіки, де точно відома економічна ефективність і виробнича потужність усіх ресурсів, її продуктивність не піддається точному обліку і під впливом різних факторів вона змінює природний та економічний характер (Posilae et al., 2018). Станом на 1 січня 2018 р. загальна площа усіх

сільськогосподарських угідь в Україні складала 41489,3 тис. га, в Житомирській області – 15103 тис. га. У структурі всієї земельної площі по Україні сільськогосподарські землі складають 68,7 %.

Аналізуючи земельний фонд сільськогосподарських підприємств України і Житомирської області зокрема, слід зазначити, що протягом 2013–2017 рр. площа сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах держави зменшилась на 0,09 % і досліджуваного регіону – на 0,07 %. Площа ріллі в досліджуваних підприємствах залишилась практично незмінною та становила станом на 1 січня 2018 р. в Україні – 32544,3 тис. га, в Житомирській області – 1113,8 тис. га. Питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах України становить 78,44 %, у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області – 73,76 %, що свідчить про високий рівень забезпеченості земельними ресурсами, а отже і про високі потенційні можливості сільськогосподарських підприємств та здійснення сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах України та Житомирської області в 2014–2018 рр, тис. га *

Вид угідь	Рік					2018 р. у % до	
	2014	2015	2016	2017	2018	2014 р.	2017 р.
Україна							
Сільськогосподарські угіддя	41525,8	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	99,91	99,96
з них рілля	32525,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,3	100,06	100,00
Житомирська область							
Сільськогосподарські угіддя	1511,0	1510,3	1510,1	1510,2	1510,0	99,93	99,99
з них рілля	1107,9	1111,2	1112,7	1113,7	1113,8	100,53	100,01

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Примітка: * станом на 1 січня.

Проведений аналіз земельного фонду дає підстави зробити висновок, що в сільськогосподарських підприємствах у структурі сільськогосподарських угідь України питома вага сільськогосподарських угідь Житомирської області становить 3,64 %, питома вага ріллі – 3,42 %. Така динаміка спостерігається протягом останніх 5 років. Варто зазначити, що зона Полісся має вигідне фізико-географічне та

економіко-географічне положення. Ґрунтові й агрокліматичні умови, розміщення північної частини Житомирщини у зоні змішаних лісів, південної – у лісостеповій зоні загалом сприятливі для компактного заселення, високого рівня господарського освоєння території, створенню передумов для життєвої діяльності людей. У поєднанні всіх факторів створюються необхідні умови, що дозволяють отримувати

сільськогосподарську продукцію в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

Водночас не менш вирішальну роль у формуванні стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств відіграє ступінь використання технічних ресурсів. Земля є головним засобом сільськогосподарського виробництва. Однак у складі матеріально-технічної бази однією із складових є засоби механізації виробничих процесів. Через відсутність достатніх обсягів фінансових ресурсів матеріально-технічна база в сільськогосподарських підприємствах дещо ослабла, зріс рівень їх фізичного та морального зносу. Впровадження новітніх технологій відбувається на недостатньому рівні. Так, кількість тракторів протягом 2014–2018 рр. зменшилася в сільськогосподарських підприємствах України та Житомирської області зокрема на 1,62 % та 7,58 %, відповідно, зернозбиральних комбайнів – на 3,34 % і 22,50 %, сінокосарок – на 9,16 % та 18,42 %, транспортерів для прибирання гною – на 28,62 % і 30,91 %, відповідно. Позитивною тенденцією за період дослідження є збільшення розкидачів гною і добрив – на 2645 од., або 13,23 % у сільськогосподарських підприємствах України та на 43 од., або 5,95 % у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області. Збільшилася кількість машин і механізмів для приготування кормів – на 280 од., або на 7,83 % по підприємствах України та на 43 од., або 5,95 % по підприємствах Житомирської області (табл. 2).

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки, що для усунення фізичного та морального зносу сільськогосподарської техніки, її відтворення є впровадження в сільськогосподарське виробництво нових машин з новітніми технічними оснащеннями, які б сприяли розвитку галузі сільського господарства, підвищенню безпеки праці, захисту навколишнього природного середовища. Однак, зважаючи на те, що більшість сільськогосподарських підприємств працює в умовах обмеженості ресурсів, а іноді і їх нестачі, відтворення сільськогосподарської техніки є неможливим. Як вихід, варто забезпечити хоча б часткове її відтворення для продовження терміну служби та умов раціонального використання у процесі сільськогосподарського виробництва.

Основу у складі ресурсного потенціалу будь-якого підприємства складають трудові ресурси – це працездатне населення, яке є основним важелем продуктивних сил, які сполучають засоби і предмети праці для створення та отримання в результаті готової продукції. Саме від розвитку трудових ресурсів залежить ефективність діяльності підприємства, його конкурентоспроможність.

Збільшення продуктивності праці сприяє зростанню обсягів випуску продукції, покращенню її якості, і як результат – зміцнення позицій та конкурентних переваг.

Із проведеного аналізу трудових ресурсів з'ясовано, що протягом 2014–2018 рр. середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві, в Україні зменшилася на 65,0 тис. осіб, або на 12,5 %. В Житомирській області – протилежна тенденція. Кількість працівників, зайнятих в сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві збільшилася на 0,4 тис. осіб, або на 2,2 %. Станом на 1 січня 2019 року середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих в сільському господарстві, становила 390,9 тис. осіб по Україні та 10,8 тис. осіб в Житомирській області. Варто відмітити, що протягом досліджуваного періоду питома вага середньооблікової кількості штатних працівників, зайнятих в сільському господарстві в структурі середньооблікової кількості штатних працівників, зайнятих в сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві становила на рівні 86 % – в Україні та на рівні 57 % – в Житомирській області. Аналізуючи галузь сільське господарство і в Україні, і в Житомирській області середньооблікова кількість штатних працівників зменшилася на 67,1 тис. осіб, або на 14,7 % по Україні та на 0,9 тис. осіб, або на 7,7 % у Житомирській області (рис. 1, 2). Поясненням до ситуації, що склалася, було зростання безробіття, яке спричинило збільшення міграції, погіршення життєвого рівня населення, зменшення їх соціального захисту.

Проведений аналіз дає підстави підвести підсумки щодо використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах України та Житомирської області зокрема, його вплив на процес формування стратегії розвитку.

Таблиця 2. Динаміка забезпеченості сільськогосподарських підприємств України та Житомирської області технікою та сільськогосподарськими машинами в 2014–2018 рр., шт.*

Вид техніки	Рік					2018 р. у % до	
	2014	2015	2016	2017	2018	2014 р.	2017 р.
Україна							
Трактори	130811	127852	132686	129272	128697	98,38	99,56
Зернозбиральні комбайни	27196	26735	27366	26801	26287	96,66	98,08
Сінокосарки	10920,0	10733,0	11283,0	10929,0	9920,0	90,84	90,77
Розкидачі гною і добрив	19997,0	20286,0	21634,0	21923,0	22642,0	113,23	103,28
Доїльні установки та апарати	10476,0	10232,0	10305,0	9533,0	10030,0	95,74	105,21
Очищувачі-охолоджувачі молока	2797,0	2867,0	2952,0	2865,0	2543,0	90,92	88,76
Машини і механізми для приготування кормів	3574,0	3745,0	4117,0	4048,0	3854,0	107,83	95,21
Роздавачі кормів	6925,0	6936,0	6605,0	5547,0	5074,0	73,27	91,47
Транспортери для прибирання гною	17244,0	16386,0	16255,0	14600,0	12309,0	71,38	84,31
Житомирська область							
Трактори	3259	3015,0	3124,0	3021	3012	92,42	99,70
Зернозбиральні комбайни	831	760,0	720,0	728	644	77,50	88,46
Сінокосарки	505,0	448,0	458,0	426,0	412,0	81,58	96,71
Розкидачі гною і добрив	723,0	684,0	712,0	718,0	766,0	105,95	106,69
Доїльні установки та апарати	516,0	488,0	520,0	454,0	432,0	83,72	95,15
Очищувачі-охолоджувачі молока	158	144,0	165,0	150	127	80,38	84,67
Машини і механізми для приготування кормів	110	130,0	145,0	135	139	126,36	102,96
Роздавачі кормів	108	1218,0	940,0	181	194	179,63	107,18
Транспортери для прибирання гною	744	632,0	640,0	577	514	69,09	89,08

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Примітка: * станом на кінець року.

З появою нових тенденцій у розвитку сільського господарства України діяльність сільськогосподарських підприємств повинна здійснюватися на основі розробленої стратегії розвитку з використанням ресурсного потенціалу, яка сприятиме вирішенню наступних завдань: досягненню поточних та стратегічних цілей підприємства; покращенню його господарської діяльності; підвищенню його конкурентоспроможності, задоволенню потреб споживачів.

Ресурсний потенціал як складова формування стратегії розвитку повинен визначатися кількістю та якістю власних ресурсів, які підприємство використовує на даний момент, і наявністю залучених ресурсів, що можуть бути використані у процесі його господарської діяльності. При цьому, варто враховувати співвідношення використовуваних ресурсів, їхній склад і величину до потреб підприємства та завдань, запланованих для вирішення.

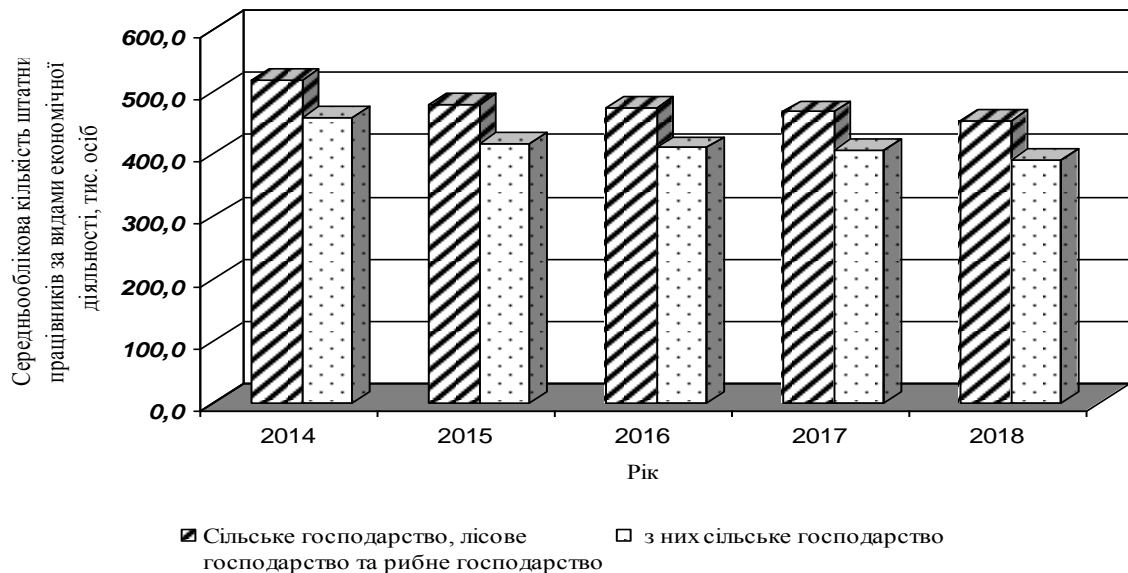

Рис. 1. Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності в Україні в 2014–2018 рр., тис. осіб *

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Примітка: * станом на кінець року.

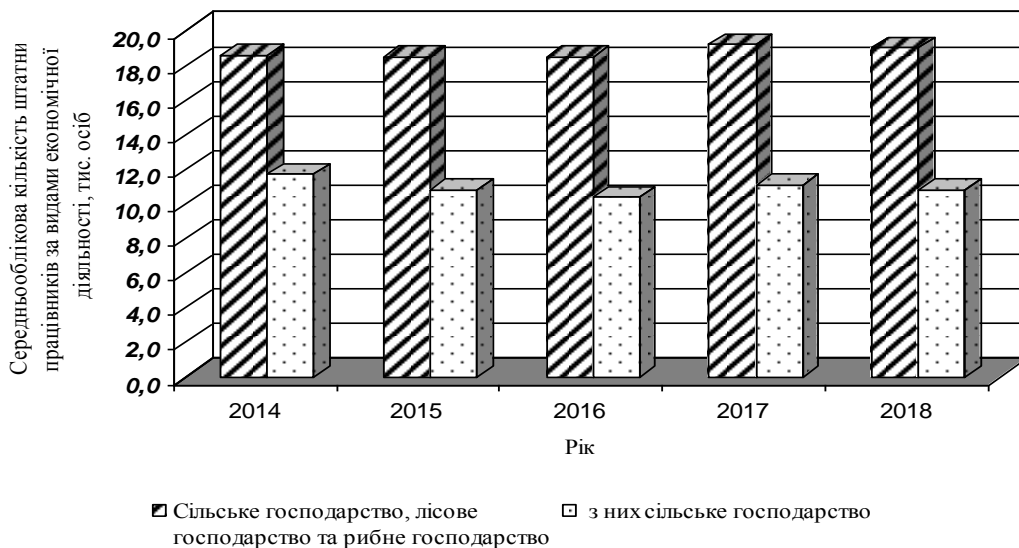

Рис. 2. Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності в Житомирській області в 2014–2018 рр., тис. осіб *

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Примітка: * станом на кінець року.

Підтримки заслуговує твердження О Кирилова, що досягнення стратегічних цілей підприємства в майбутньому вже нині потребують рішень щодо залучення необхідних ресурсів. Формування ресурсного потенціалу підприємства – це виявлення стратегічних можливостей та ресурсів, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства, визначення резервів потенціалу. Майбутнє завжди

невизначене, тому витрачання ресурсів завжди супроводжується тим чи іншим рівнем ризику. Розробляючи ресурсні стратегії, треба обґрунтовувати можливий та допустимий рівні ризику, що його бере на себе керівництво за використання ресурсів із максимально можливою віддачею (Kyrylov, 2008).

Формуючи стратегію розвитку сільсько-господарських підприємств, однією із складових

якої є ресурсний потенціал, варто приділити увагу ефективності використання ресурсів, що забезпечується при дотриманні основних принципів, а саме:

- принципу оптимізації структури використання ресурсного потенціалу;
- принципу удосконалення структури;
- принципу цілеспрямованості структури;
- принципу екологічної безпечності;
- принципу економічності;
- принципу управління.

Зазначені принципи передбачають співвідношення ресурсних складових, які виконуючи властиву кожній із них функцію, сприяють отриманню позитивного результату та ефекту.

Висновки

Проведений аналіз ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України і Житомирської області показав високий рівень забезпеченості земельними ресурсами, значний фізичний та моральний знос сільськогосподарської техніки, а також зменшення середньооблікової кількості штатних працівників, що безпосередньо відображається на їхній господарській діяльності. Для більшості сільськогосподарських підприємств діяльність у довгостроковій перспективі буде неможливою без розроблення стратегії розвитку, яка є важливою складовою успішного їх функціонування. Ресурсне забезпечення стратегії розвитку підприємства включає в себе наявність таких видів ресурсів, як земельних, технічних, трудових (аналіз яких вже здійснено), а також технологічних, фінансових, інформаційних, інтелектуальних, агрономічних, екологічних та інших (аналіз яких стане перспективою подальших досліджень). Отже, кожному сільськогосподарському підприємству потрібно самостійно визначитись із стратегією розвитку своєї подальшої діяльності, враховуючи використання ресурсного потенціалу (можливостей) та умов функціонування.

References

- Ansoff, Y. (1989). *Stratehicheskoe upravlenye* [Strategic management]. Moskva : Ekonomika [in Russian].
- Bohatska, N. M. & Khachatryan, V. V. (2016). *Suchasnyi pidkhid do otsinky sutnosti resursnoho potentsialu pidpriemstva* [Modern approach to assessing the essence of the resource potential of an enterprise] *Ekonomika i suspilstvo*, 3, 134–139 [in Ukrainian].
- Klivets, P. H. (2007). *Stratehiia pidpriemstva* [Strategy of an enterprise]. Kyiv : Akademydav [in Ukrainian].

Kyrylov, O. D. (2008). *Formuvannia efektyvnoi stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh investytsiinoi urazlyvosti* [Formation of an effective development strategy of an enterprise in the context of investment vulnerability] *Akademichnyi prostir*, 12, 244–250 [in Ukrainian].

Meskon, M., Albert, M. & Khedoury, F. (2000). *Osnovy menedzhmenta* [Principles of management]. Moskva : Delo [in Russian].

Mitsenko, N. H. & Tytar, S. V. (2011). *Problemnyi analiz v upravlinni resursnym potentsialom torhovelnykh pidpriemstv* [Problem analysis in the management of resource potential of trading companies]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 21.10., 317–322 [in Ukrainian].

Oliinyk, L. V. & Kuznietsova, A. P. (2018). *Metodolohichni zasady formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva* [Methodological foundations for the formation of development strategy of an enterprise]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 3 (31), 118–126 doi: 10.31558/2307-2318.2018.3.13 [in Ukrainian].

Posylaiev, V. V., Sherstiuk, S. V. & Posylaieva, K. I. (2018). *Analiz efektyvnosti vykorystannia zemli u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [The Analysis of the efficiency of land using in agricultural enterprises]. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Ser. Ekonomichni nauky*, 4, 261–269. doi: 10.31359/2312-3427-2018-4-261 [in Ukrainian].

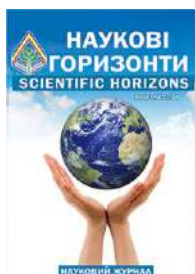
Potryvaieva, N. V., Dovhal, O. V., Kosiuha, N. I. & Sazonova, V. V. (2018). *Otsinka resursnoho potentsialu pidpriemstv Mykolaivskoi oblasti* [Estimation of enterprises resource potential of Mykolaiv region]. *Modern Economics*, 12, 166–172. doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.V12\(2018\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V12(2018)-25).

Serdiuk, B. M. & Usatenko, I. S. (2011). *Osnovy formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva* [Framework for the formation of the development strategy of an enterprise]. *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, 8, 120–124 [in Ukrainian].

Skibitskyi, O. M. (2006). *Stratehichniy menedzhment* [Strategic management]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

Zhikhareva, V. V. & Saveleva, T. N. (2017). *Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti* [Formation of the enterprise development]. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 423–427 [in Ukrainian].

Zoria, O. P. (2019). *Analiz resursnoho potentsialu ahrarynykh pidpriemstv yak skladova formuvannia ta rozrobky stratehii yikh rozvytku* [Analysis of the agrarian enterprises resource potential as a component of the formation and development of a strategy for their development]. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Ser. Ekonomichni nauky*, 1, 279–287. doi: 10.31359/2312-3427-2019-1-279 [in Ukrainian].

UDC 631 ; 336.2

TAX STIMULATION OF AGRICULTURAL GOODS MANUFACTURERS

P. Bechko, S. Kolotukha, S. Ptashnyk, Ju. Nahorna

Article info

Received
30.04.2020

Accepted
24.06.2020

Postgraduate of
Uman National
University of
Horticulture
1, Institute Str.,
Uman,
20305, Ukraine

E-mail:
petro19500807@gmail.com;
sergejkolotuha@gmail.com;
chekalyksvttt@gmail.com

Bechko, P., Kolotukha, S., Ptashnyk, S., Nahorna, Ju. (2020). Tax stimulation of agricultural goods manufacturers. Scientific Horizons, 06 (91), 60–67. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-60-67.

The article defines the purpose of tax stimulation of agricultural enterprises, namely the economic impact of the state on the production, processing and sale of agricultural products, raw materials and food, as well as logistics aimed at improving the efficiency of activities at all levels and harmonizing the interests of the state and enterprises. A social survey was conducted to evaluate the tax system of Ukraine and the results were presented. The system of tax stimulation of agricultural entities is presented. It is proved that innovation and investment policy has a significant impact on the activities that at this stage of financial and economic development tax regulation of agricultural entities does not fully contribute to the development and growth of production, their functioning on self-financing and self-sufficiency. The agrarian sector of the economy is strategically important, which is why state support of the national agrarian sector is aimed at its effective functioning, which can be achieved through prudent state regulation in general and methods of tax stimulation in particular. Therefore, taxation, which has undergone significant changes in recent years, has become one of the key methods of state regulation. At the same time, as practice shows, the introduction of these changes is not always adapted to the tendencies of transformation of tax systems in the agrarian sphere in the countries with developed market relations. The state must guarantee the stability of the basic principles of taxation, and the mechanisms and rules of their action must be set out in a single document - the Tax Code of Ukraine. This document should embody the essence of a new or updated tax policy that will not only determine the trajectory of tax relations and tax law development, but will combine tax reform trends and trends with the country's economic development strategy. The conducted research shows that at this stage of financial and economic development, tax regulation of agricultural business entities does not fully contribute to the development and growth of production, their functioning on self-financing and self-sufficiency.

Key words: farms, taxes, regulation, economic development, innovation and investment.

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

П. К. Бечко, С. М. Колотуха, С. А. Пташник, Ю. І. Нагорна

Уманський національний університет садівництва
вул. Інститутська, 1, м. Умань, 20305, Україна

Сільськогосподарське виробництво відіграє особливу роль у кожній країні, оскільки цей сегмент є основою продовольчої безпеки і одним із найперспективніших напрямів у вирішенні проблеми подолання безробіття. Саме з цих міркувань держава повинна виходити, формуючи регуляторний механізм для фермерів, особливо у виборі інструментів стимулювання податкового стимулювання. Визначено мету

податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі, а саме економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також матеріально-технічне забезпечення, спрямоване на підвищення ефективності діяльності на всіх рівнях і погодження інтересів держави і підприємств. Проведено соціальне опитування оцінки податкової системи України з метою детального розгляду системи податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі. Представлено систему податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі. Доведено, що інноваційно-інвестиційна політика здійснює значний вплив на діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Проведене дослідження свідчить, що на даному етапі фінансово-економічного розвитку податкове регулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі не повною мірою сприяє розвитку та росту виробництва, функціонування їх на самофінансуванні і самоокупності. Гармонійне поєднання цих складових податкових стимулів механізму державного регулювання на основі пріоритетів сприяє сталому розвитку цього сектора економіки, високому рівню ефективності податкової системи та оптимальному податковому навантаженню, що стимулює виробничу діяльність підприємств, яке стане перспективним напрямом подальших досліджень.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, податки, державне регулювання, економічний розвиток, стимулювання, інновації, інвестиції.

Вступ

Сільськогосподарський сектор економіки має стратегічне значення, тому державна підтримка національного аграрного сектору спрямована на його ефективне функціонування, що може бути досягнуто за рахунок збалансованого державного регулювання в цілому та, зокрема, методів податкового стимулювання. Тому оподаткування, яке зазнало значних змін за останні роки, стало одним із ключових методів державного регулювання. У той же час, як показує практика, реалізація цих змін не завжди адаптована до тенденцій трансформації податкових систем у аграрному секторі країн з розвиненими ринковими відносинами.

Питання впливу держави на розвиток сільського господарства податковими методами та інструментами висвітлюються у працях багатьох науковців та практиків. Зокрема, вивчаючи систему податкового регулювання розвитку агросфери України, зазначається, що: «Проблема ефективного регулювання економічних відносин вимагає запропонувати гнучку податкову частину, яка допоможе отримати найкращі результати, які використовуються із застосуванням усіх можливих платників податків. Дуже важливо реконструювати системи підтримки України, створивши реальні технологія переходу агросфери до сучасної моделі, яка розробляється на макроекономічному балансі, складова – можливо, необхідна здатність планувати та оптимізувати макроструктурні пропорції» (Hudz, 2012). Науковцями акцентується увага на

податкових пільгах щодо виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції: «... необхідно запровадити низку заходів у податковій системі для податкових пільг щодо виробництва та реалізації екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Тому що витрати, які є і будуть нести виробники такої продукції, є значними. ... Податкові стимули для виробництва екологічно чистих продуктів... можуть бути досягнуті за рахунок податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість» (Dema, 2016).

Матеріали та методи

Основною метою податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі є економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також матеріально-технічне забезпечення, спрямоване на підвищення ефективності діяльності на всіх рівнях і погодження інтересів держави і підприємств.

В дослідженні використані такі методи, як опитування, описовий, порівняльний аналіз. Згідно з опитуванням, лише 18 % експертів оцінили процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків позитивно, 33 % вважають процедуру обтяжливою (Kotenko, 2019). За допомогою описового методу було детально розглянуто і описано систему податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі. В результаті було запропоновано комплекс заходів з розвитку

податкового стимулювання через діяльності суб'єктів господарювання аграрної галузі.

Результати досліджень та обговорення

Сільське господарство є особливою галуззю, результатами діяльності якої користується більшість галузей національної економіки. Визначаючи роль податків у національній економіці, слід відмітити, що податкова політика держави щодо аграрної галузі повинна враховувати специфічні особливості сільського господарства, пов'язані з диференціальною рентою, ефективністю додаткових вкладень, загальними сприятливими умовами виробництва. За допомогою системи оподаткування держава впливає на обсяг фінансових ресурсів, які залишаються в розпорядженні підприємств. Дослідження особливостей сільськогосподарської галузі є найважливішою передумовою для виявлення закономірностей і умов, які визначають характер оподаткування суб'єктів господарювання, оскільки від галузевої специфіки залежить правильність вирішення поставлених завдань і вибору методів їх оподаткування і податкового регулювання.

Шведський економіст Ерік Ліндаль у роботі «Справедливість оподаткування» запропонував принцип, згідно з яким частка індивіда у фінансуванні суспільного блага (інтерпретована як «податкова ціна» граничної одиниці суспільного блага) повинна точно відповідати граничній вигоді суспільного блага для цього індивіда. У його моделі «добровільного обміну» рівновага досягається за умови, коли і ставка податку, й обсяг частини суспільного блага стають об'єктом переговорів (Hudz, 2012).

З набуттям незалежності Україна самостійно вибудовувала податкову систему щодо всіх платників податків і зборів у цілому і для сільськогосподарських товаровиробників зокрема. Використання податкової системи для стимулювання аграрного виробництва з переходом на ринкові умови господарювання пройшло декілька етапів. Перший етап – період 1991–1995 рр. Характерним для цього періоду є те, що незалежна Україна отримала в спадок високий науковий потенціал, який займав за класифікацією ЮНЕСКО сьоме місце в світі. Науковий потенціал України об'єднував Національну академію наук, численні галузеві науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади. Другий етап – період 1996–2003 рр.

Дослідження напрямів податкового стимулювання сільськогосподарської діяльності потребує врахування значення аграрної галузі для національної економіки України, оскільки впродовж останніх років частка сільського господарства у загальній валовій доданій вартості (ВДВ) постійно зростає. Характерним цього періоду є позитивні зрушення щодо стимулювання наукового пошуку в Україні, здійснення заходів щодо формування нової національної наукової політики та науково-технологічної політики на державному, галузевому й регіональному рівнях. Третій етап – період 2004–2013 рр., характеризується перебуванням національної науки та освіти за новими стандартами. З огляду на це, податкова політика багатогранна, є одним із напрямів економічної політики держави. В той же час, Європейська бізнес-асоціація погіршила оцінку податкової системи України, про що свідчать результати загального Податкового індексу, який в 2019 р. знизився до 2,90 бала проти 2,98 бала в попередньому періоді з посиланням на результати дослідження, проведеного шляхом опитування 105 експертів з компаній-членів асоціації (табл. 1).

Відповідно до проведеного опитування в 2019 р. 26 % з числа опитаних незадоволені податковим законодавством, тоді як в 2018 р. таких було 23 %. Крім того, дещо зменшилася кількість респондентів, які ствердно відповіли на питання, чи сприяв чинний податковий режим ведення їх бізнесу. В 2019 р. їх кількість становила 64 %, або на 4 відсоткових пункти менше порівняно з 2018 р.

За даними опитування, лише 18 % експертів позитивно оцінили процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків, 33 % вважають процедуру громіздкою (Kotenko, 2019).

Зокрема, експерти вказали на основні фактори, які негативно впливають на підготовку податкової звітності та управління, включаючи наступне: кількість часу, витраченого на підготовку податкової звітності та сплату податків; неоднозначність правил та пояснень щодо оподаткування фізичних осіб та платежів; недосконалість системи електронної звітності; поспішне виконання нових правил та відсутність часу на їх адаптацію; кількість платежів. У цей період 28 % респондентів зазнали значних проявів фіскального тиску, що практично повторює результат попереднього періоду (Kotenko, 2019).

Таблиця 1. Результати соціального опитування оцінки податкової системи України, 2018–2019 рр.

Показник	2018 р.	2019 р.
Загальний податковий індекс	2,98	2,90
Кількість суб'єктів господарювання, що задоволені податковим законодавством, %	23,00	26,00
Вплив податкової системи на прозорість ведення бізнесу, %	68,00	64,00
Позитивний вплив податкової системи на процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків, %	21,00	18,00
Обтяжливий вплив податкової системи на процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків, %	26,00	33,00
Задовільна якість податкового законодавства України	64,00	59,00
Показники сприяння чинного податкового режиму ведення бізнесу, %	68,00	64,00
Фіскальний тиск на ведення бізнесу, %	28,00	28,00
Відсутність фіскального тиску на ведення бізнесу, %	18,00	29,00
Кількість незадоволених якістю податкових сервісів, %	24,00	29,00

Тоді як 29 % розуміють, що тиск майже відсутній, і це 9 % експертів, які не стикалися з результатами досліджуваних періодів. Відповідно до результатів опису, середні методи, які не стосуються Вашого бізнесу, полягають у наступному: необгрунтовані інформаційні записи та тлумачення правових даних, що містяться в органах влади, та неприйняття контрастних послуг / пояснень; попереднє рішення фіскальних органів; технічні проблеми робочого сервера з поданням електронних звітів та секретності в регіонах з низькими ставками ПДВ. Крім того, результати опитування показали, що кількість незадоволених якостей в останніх товарах послуг – до 29 %, порівняно з 24 % у попередні періоди (Kotenko, 2019).

Податкове стимулювання сільськогосподарського виробництва за допомогою податкових інструментів в своїй основі:

- сприяє широкому колу дії, охоплюючи всіх суб'єктів господарювання аграрної галузі, забезпечуючи необхідний рівень виробництва та реалізації продукції, забезпечуючи продовольчу безпеку країни;

- не спотворює конкуренцію, оскільки не є безпосередньою підтримкою конкретних господарюючого суб'єкта;

- знижує рівень залежності від перебігу бюджетного процесу та прихованого лобіювання вибору конкретного проекту;

- оптимізує витрати суб'єктів діяльності,

стимулюючи їх до ризику щодо запровадження нових прогресивних технологій виробництва, економії матеріальних та трудових ресурсів, економії енергоресурсів;

- створює диференційовані стимули для суб'єктів діяльності (застосовуючи різний набір податкових стимулів) залежно від встановлених державою пріоритетів.

З набранням чинності Податкового кодексу України змінилася філософія оподаткування суб'єктів національної економіки в цілому і сільськогосподарських товаровиробників зокрема. Із загостренням світової фінансової кризи пріоритетним завданням суб'єктів господарювання галузі є нарощування сільськогосподарської продукції, створення умов на аграрному ринку, забезпечення продовольчої безпеки країни. З переходом від фіскальної до сервісної функції системи оподаткування гостро стоїть питання створення ефективного податкового середовища, яке б визначалося не лише розмірами податкового навантаження, а й відповідністю структури обов'язкових платежів та податкового інструментарію рівню розвитку галузі та стану її економіки.

Заміна фіксованого сільськогосподарського податку на єдиний податок (четверта) група викликала неоднозначну реакцію науковців і практиків. Маючи багато недоліків теоретичного плану, таких як невідповідність системному підходу до побудови податкової системи,

неузгодженість бази оподаткування, фіксований сільськогосподарський податок мав й переваги, з точки зору практики, оскільки його застосування давало можливість аграріям в кризовий період зберегти і наростити обсяги виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, що забезпечило продовольчу безпеку країни.

Визнання податкового стимулювання як об'єкта державного регулювання дає можливість реалізувати сукупність методів, засобів, важелів державного впливу не тільки на обсяги виробництва, але й на ресурсний потенціал, що відповідає новітній методології управління складними об'єктами. Для досягнення високих результатів державного впливу на розвиток аграрного сектору доцільно виокремити чотири стадії, на кожній з яких має застосовуватися різний інструментарій регулювання: модернізації; ініціалізації експорт орієнтованого зростання; стимулювання прискореного

розвитку; розвинутого ринку. На цій підставі сформована принципова схема взаємодії ринкового механізму і механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки залежно від цих стадій (рис. 1).

Основною метою податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі є економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також матеріально-технічне забезпечення, спрямоване на підвищення ефективності діяльності на всіх рівнях і погодження інтересів держави і підприємств. Пріоритетними напрямками при податковому стимулюванні аграріїв є забезпечення продовольчої безпеки, зниження податкового тягара, здатних стабілізувати виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Рис. 1. Система податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі

В основі податкового стимулювання повинні бути задіяними всі функції податкової системи

такі як стимулююча, фіскальна та регуляторна, які спрямовані на зменшення податкового тягара

на суб'єктів господарювання аграрної галузі через систему податків і зборів, штрафні санкції, податкові пільги, розстрочення податкових зобов'язань, податкові ставки тощо.

Політика податкового стимулювання реалізується переважно через застосування податкових пільг. Податкові пільги можна класифікувати за критеріями:

- терміну дії (постійні, тимчасові);
- спрямованості (стимулюючі, винагороджувальні);
- рівня запровадження (загальнодержавні, регіональні);
- сферою дії (для окремих платників, для окремих видів діяльності, змішані);
- механізмом встановлення (вилучення зі складу платників податку, вилучення з об'єкта оподаткування, зменшення бази оподаткування, зниження ставок оподаткування, зменшення нарахованого податкового зобов'язання, подовження строків сплати податкового зобов'язання, звільнення від сплати податкового зобов'язання). Обов'язковою умовою реалізації стимулюючого потенціалу податкових важелів регулювання економічного розвитку є формування нових підходів до надання пільг і преференцій суб'єктам господарювання та удосконалення самого механізму податкового стимулювання (Albu, 2019).

Реформування податкової системи має здійснюватися відповідно до пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку, сприяти сталому економічному зростанню шляхом лібералізації податкової системи на основі збалансованої політики, забезпечення достатньої суми загальних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та встановити ліберальне ставлення до платників, які сумлінно виконують податкові зобов'язання, та посилити відповідальність за ухилення від сплати податків (Dolzhenko, 2016).

Проведене дослідження свідчить, що на даному етапі фінансово економічного розвитку податкове регулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі не повною мірою сприяє розвитку та росту виробництва, функціонування їх на самофінансуванні і самоокупності. Зокрема, враховуючи і високі показники податкового навантаження на сільськогосподарські товаровиробники з відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість та збільшенням ставок і бази

оподаткування єдиним податком (четверта) група можна констатувати, що фінансовий стан сільськогосподарських підприємств не дозволяє в більшості випадків їм авансувати фінансові ресурси на розширене відтворення, займатися інвестиційною діяльністю, оскільки після виконання всіх податкових зобов'язань у розпорядженні підприємств залишається незначна сума прибутку. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом дієвості комплексу заходів з розвитку податкового стимулювання (табл. 2).

Серед низки заходів слід виокремити:

- зміцнення нормативно-правової бази оподаткування;
- підвищення податкової грамотності господарюючих суб'єктів галузі;
- удосконалення і адаптація заходів державної підтримки суб'єктів агробізнесу;
- активізація інноваційної діяльності в галузі;
- розвиток інвестиційного податкового кредитування;
- надання додаткових податкових пільг;
- врахування впливу сезонності сільгоспвиробництва при оподаткуванні.

Такий комплекс заходів сприятиме:

- підвищенню інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників;
- нарощуванню обсягів виробництва та реалізації продукції;
- зростанню чистого прибутку та підвищенню економічної ефективності;
- оздоровленню фінансово-економічної діяльності підприємств;
- стимулюванню інвестиційної привабливості;
- залученню іноземних інвестицій;
- збільшенню стягнень податків за рахунок виведення «з тіні» діючого агробізнесу.

Найважливішими завданнями, які вирішуються за допомогою податкового регулювання на макrorівні, є такі:

- регулювання попиту та пропозиції (вирішення цієї проблеми забезпечується шляхом зміни взаємозв'язку між прямими та непрямими податками, обмеження попиту на певні групи товарів через запровадження спеціальних податків, у тому числі акцизних зборів);
- формування раціональних відносин між накопиченням і споживанням; Зменшення податкового навантаження зазвичай призводить до більш швидкого збільшення заощаджень;

Таблиця 2. Комплекс заходів з розвитку податкового стимулювання через діяльності суб'єктів господарювання аграрної галузі

Наявний потенціал для розвитку аграрної галузі	Напрями вдосконалення податкового стимулювання	Механізми, що сприяють втіленню заходів з податкового стимулювання	Ефект від реалізації заходів податкового стимулювання
<ul style="list-style-type: none"> – наявність ресурсного потенціалу; – науковий потенціал; – пряма зацікавленість держави; – спеціальні програми, оподаткування, кредитування аграріїв; – страхування сільгоспвиробництва; – нерозвиненість інфраструктури аграрної галузі; – необхідність модернізації виробничих потужностей; – розширення експорту готової продукції; – нарощування виробництва органічної сільськогосподарської продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> – зміцнення нормативно-правової бази оподаткування; – підвищення податкової грамотності господарюючих суб'єктів галузі; – удосконалення і адаптація заходів державної підтримки суб'єктів агробізнесу; – активізація інноваційної діяльності в галузі; – розвиток інвестиційного податкового кредитування; – надання додаткових податкових пільг; – врахування впливу сезонності сільгоспвиробництва при оподаткуванні. 	<ul style="list-style-type: none"> – інвестиційний податковий кредит; – податковий кредит; – податкові канікули; – зниження розмірів страхових внесків; – фіксована база і ставки єдиного податку (четверта) група; – надання державних гарантій захисту від різкого зростання податкового тягара на термін до 5 років. 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення інноваційної активності підприємств галузі; – нарощування обсягів виробництва та реалізації продукції; – зростання чистого прибутку та підвищення економічної ефективності; – оздоровлення фінансово– економічної діяльності підприємств; – диверсифікація виробництва; – стимулювання інвестиційної привабливості; – залучення в агробізнес нових суб'єктів господарювання; – залучення іноземних інвестицій; – збільшення стягнень податків за рахунок виведення «з тіні» діючого агробізнесу; – розвиток інфраструктури та сільських територій за рахунок державного фінансування; – поліпшення умов праці працівників галузі.

– вплив на темпи інфляційних процесів. З одного боку, податки розглядаються як засіб захоплення надлишкової грошової маси, а з іншого боку, зміни ставок непрямих податків впливають на рівень цін. Високі податки супроводжуються подвійний інфляцією: а) через зменшення (переходу в тінь) бази та збільшення дефіциту бюджету;

– через бажання підприємців компенсувати

податкові пільги додатковим доходом від зростання цін. У той же час, збільшення податкового навантаження на доходи громадян стримує платоспроможний попит і певною мірою може протидіяти зростанню цін з боку виробників.

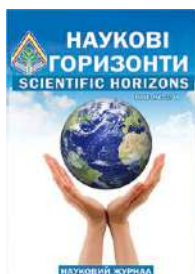
Висновки

Як результат, ми вважаємо, що держава

повинна гарантувати стабільність основних податкових принципів, а механізми та правила їх функціонування повинні бути записані в документі – Податковому кодексі України. Цей документ повинен відображати суть нової або оновленої податкової політики, не лише визначати шляхи податкових відносин та податкового законодавства, а й поєднувати тенденції та напрямки податкової реформи із стратегією економічного розвитку країни.

References

- Albu, O. B. & Flyverbom, M. (2019). Organizational transparency: conceptualizations, conditions, and consequence. *Business & Society*, 58 (2), 268–297. doi: <https://doi.org/10.1177/0007650316659851>.
- Alexander, A., De Vito, A. & Jacob, M. (2020). Corporate tax reforms and tax-motivated profit shifting: evidence from the EU. *Accounting and Business Research*, 50 (4), 309–341. doi: <https://doi.org/10.1080/00014788.2020.1712649>.
- Christensen, L. T. & Cornelissen, J. (2015). Organizational transparency as myth and metaphor. *European Journal of Social Theory*, 18 (2), 132–149. doi: <https://doi.org/10.1177/1368431014555256>.
- Dema, D. I. (2016). Podatkove stymuliuvannia vyrobnytstva ekolohichno chystoi silskohospodarskoї produktsii [Tax Incentives for Production of Ecologically Clean Agricultural Products]. *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka*, IV Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia (pp. 379–382). Zhytomyr : O. O. Yeveniuk [in Ukrainian].
- Dolzhenko, I. I. (2016). Tendentsii biudzhethno-podatkovoho stymuliuvannia silskoho gospodarstva v Ukraini [Trends in Budgetary and Tax Incentives for Agriculture of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Ser. Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes*, 247, 99–110 [in Ukrainian].
- Hansen, H. K. & Flyverbom, M. (2015). The politics of transparency and the calibration of knowledge in the digital age. *Organization*, 22 (6), 872–889. doi: <https://doi.org/10.1177/1350508414522315>.
- Hudz, O. Ye. (2012). Podatkove rehuliuвання rozvytku ahrosfery v Ukraini [Tax Regulation of the Agri-Sphere Development in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=880> [in Ukrainian].
- Karlin, M. I. & Lipovska-Makovetska, N. I. (2016). Podatkovi systemy krain Azii [Tax systems of Asian countries]. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].
- Kotenko, V. (2019). Biznes pohirshyv otsinku podatkovoi systemy Ukrainy [Business has worsened the assessment of Ukraine's tax system]. Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/finance/10769573-biznes-pogirshiv-ocinku-podatkovoji-sistemi-ukrajini-yeba.html> [in Ukrainian].
- Kovalenko, L. O. & Mikheienko, T. V. (2016). Administruvannia PDV v systemi finansovoho menedzhmentu [VAT Management in the System of Financial Management]. *Naukovyi visnyk Polissia*, 4 (8), 293–302 [in Ukrainian].
- Kravchuk, O. & Odosii, O. (2015). Ahrobiznes: dotuvaty chy opodatkovuvaty? [Agribusiness: Subsidize or Impose Taxes?] Retrieved from <https://commons.com.ua/uk/podatkova-sistema-agrobiznesu-dotuvati-chi-opodatkovuvati/> [in Ukrainian].
- Krylova, A. O. (2008). Valova dodana vartist yak indyikator porivniannia finansovykh system [Gross Value Added as a Comparison Indicator of Financial Systems]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 90–95 [in Ukrainian].
- Melnik, A. M. (2016). Improving the Inheritance Taxation as an Element of Real Estate Taxation: the UK Experience. *Independent Auditor*, 16, 69.
- Oats, L. & Tuck, P. (2019). Corporate tax avoidance: is tax transparency the solution? *Accounting and Business Research*, 49 (5), 565–583. doi: <https://doi.org/10.1080/00014788.2019.1611726>.
- Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. No. 2755 (2010). [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy [On amendments to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine on tax reform]. No. 71-VIII. (2014). [in Ukrainian].
- Savenko, S. V. (2019). V Ukraini vdvichi pokrashchysia reitynh podatkovoho klimatu [Rankings of the Tax Climate in Ukraine has Doubled]. *Finance UA*. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/415318/v-ukrayini-vdvichi-pokrashchysya-rejtyng-podatkovogo-klimatu> [in Ukrainian].
- Tretiak, A. M. & Druhak, V. M. (2003). Naukovi osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia. Kyiv: TSZRU [in Ukrainian].

UDC 354:631.1:664

FOOD SECURITY GOVERNANCE: MODERN VIEW AND HIERARCHICAL LEVELS

O. Skydan, V. Hrynyshyn

Article info

Received
25.04.2020
Accepted
24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Staryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:
skydanolegv@ukr.net

Skydan, O., Hrynyshyn, V. (2020). Food security governance : modern view and hierarchical levels. Scientific Horizons, 06 (91), 68–77. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-68-77.

On the one hand, shaping and implementation of food security governance involves systematic steps towards taking managerial decisions aimed at intensive search for increasing food security potential in order to ensure social development. On the other hand, it increases the need for system monitoring of the level of provision with food, as well as for permanent identification of consumption needs of the population for essential food products. The purpose of the study is to explain the content of food security, identify its hierarchical levels and special aspects of food security governance in the modern context. The raised issues have been analyzed according to the system approach using abstract-logical, monographic and graphical methods. In the course of the study, it has been established that food security occupies a leading place in the system of national security owing to its determining mission in social and economic stability of the state. In this context, it has been substantiated that food security should be primarily considered from the standpoint of ensuring the economic component. The latter localizes the opportunities of sustainable development and identifies its strategic imperatives in order to ensure social welfare in the context of market relations.

It is suggested to consider food security as protection of vital interests of people, community, region and state in terms of ensuring physical and economic availability, security and quality of food products, stability of food supplies and food sovereignty. Food security governance involves development and implementation of socioeconomic, organizational, legal, scientific, innovative, environmental and other measures aimed at establishing the appropriate level of food security. The list of principles of food security governance has been augmented in terms of expediency of implication of social partnership and civil solidarity on the issues of managing the development of agriculture and food systems, environmental protection and sustainable use of natural resources, as well as transparent food security policy of Ukraine. The prospect for further research is the development of methodological tools for assessing indicators of food security governance.

Key words: food security, food supplies, food security governance, concept, self-sufficiency.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ТА ІЄРАРХІЧНІ РІВНІ

О. В. Скидан, В. Є. Гринишин

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Формування та реалізація політики забезпечення продовольчої безпеки передбачає, з одного боку, планомірні кроки у напрямі вироблення та прийняття управлінських рішень у площині активного

пошуку можливостей нарощування її потенціалу для суспільного розвитку, з іншого – посилює необхідність системного моніторингу рівня забезпеченості продовольством та постійної ідентифікації споживчих потреб населення у життєво необхідних продуктах харчування. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні змісту продовольчої безпеки, ідентифікації її ієрархічних рівнів та виявленні особливостей системи забезпечення в сучасних умовах. Аналіз порушених у дослідженні питань здійснювався за системним підходом із використанням абстрактно-логічного, монографічного та графічного методів. У ході дослідження доведено, що продовольчій безпеці належить провідне місце у системі національної безпеки, зважаючи на її детермінуючу місію в соціальній та економічній стабільності держави. У цьому ключі обґрунтовано, що продовольчу безпеку варто розглядати, передусім, з позицій забезпечення саме економічної складової, зважаючи на те, що остання локалізує можливості та визначає стратегічні імперативи сталого розвитку для забезпечення суспільного добробуту в умовах ринкових відносин.

Продовольчу безпеку запропоновано розглядати як такий стан економіки країни, за якого уможливується захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави в частині гарантування фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення та продовольчого суверенітету. Забезпечення продовольчої безпеки передбачає розробку та імплементацію соціально-економічних, організаційних, правових, науково-інноваційних, інформаційних, екологічних та інших заходів, спрямованих на формування належного рівня продовольчої безпеки. Розширено перелік принципів забезпечення продовольчої безпеки у частині доцільності імплікації соціального партнерства та громадянської солідарності у питаннях управління розвитком сільського господарства та харчових систем, захисту довкілля та сталого використання природних ресурсів, а також транспарентності політики продовольчої безпеки України. Перспективами подальших досліджень авторів є розроблення методологічного інструментарію для оцінки індикаторів забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольство, забезпечення продовольчої безпеки, концепція, самозабезпечення.

Вступ

Детермінантою ефективної політики продовольчої безпеки є забезпечення населення продовольством на такому рівні, який гарантуватиме якісні умови життя й життєдіяльності, а також уможливить стійке суспільне відтворення на засадах розширеного виробництва. Для сталості цього процесу та підвищення якості життя громадян обов'язком держави вбачається формування дієвої системи доступності кожного із них до якісних та безпечних продуктів харчування у достатніх для повноцінного харчування обсягах. У цьому ключі необхідно розглядати продовольче забезпечення як рушій сталого соціально-економічного розвитку України та необхідну умову цивілізаційного поступу.

Вивченню проблем забезпечення продовольчої безпеки присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так й закордонних дослідників. Зокрема, часто науковці розглядають продовольчу безпеку держави у ракурсі ідентифікації сучасних

викликів та суспільних загроз, що впливають на рівень самозабезпеченості продовольством й визначають імперативи формування загальнодержавної стратегії розвитку (Tikhonova, 2014; Kravchuk et al., 2017; Tkachuk et al., 2019), а також регіональні особливості формування продовольчої безпеки (Superson, 2008; Holikova, 2012; Hermanenko, 2015). Вагоме місце у проблематиці забезпечення продовольчої безпеки відведено питанням методологічного виміру продовольчої безпеки (Zalizniuk, 2016; Danilova, 2019; Mostova, 2019), а також визначенню індикаторів її оцінки (Fedulova, 2014). Зокрема, продовольчу безпеку розглядають як важливий елемент інституціональної трансформації аграрного сектору економіки (Zinchuk et al., 2017), ґрунтовно досліджуючи глобальну продовольчу безпеку та окреслюючи місце України в її досягненні (Sychevskiy, 2019). Нині вчені все частіше приділяють увагу дослідженню гнучкості бізнес-систем у площині формування продовольчої безпеки (Skydan et al., 2020). Науковці досліджують систему продовольчої безпеки з урахуванням сучасних особливостей

аграрних трансформацій та ролі селянських господарств у цьому процесі (Zalizniuk, 2020). Відтак, нагальність піднятої проблеми наразі не викликає сумнівів, адже продовольча безпека є запорукою добробуту й суспільного зростання. Це вказує на необхідність постійного поглиблення змісту продовольчої безпеки, виявлення особливостей її забезпечення в умовах ринкових відносин.

Матеріали та методи

У процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні наукові методи: абстрактно-логічний (для визначення сутності понять «продовольча безпека» та «забезпечення продовольчої безпеки»); монографічний (для дослідження особливостей забезпечення продовольчої безпеки у розрізі окремих ієрархічних рівнів); графічні методи дослідження застосовано для отримання синтезованого уявлення про об'єкт дослідження та виявлення його складових. Мета дослідження полягала в обґрунтуванні сутності продовольчої безпеки, ідентифікації її ієрархічних рівнів та виявленні особливостей системи забезпечення в сучасних умовах. Завданнями визначено: 1) здійснити ретроспективний огляд становлення концепції продовольчої безпеки з метою виявлення сучасних трендів, поглиблення його змістовного наповнення та встановлення закономірностей розвитку; 2) дослідити наукові підходи, принципи та умови забезпечення продовольчої безпеки; 3) ідентифікувати рівні та об'єкти забезпечення продовольчої безпеки у площині реалізації державної політики.

Результати досліджень та обговорення

Дефініція «продовольча безпека» наразі вважається офіційно визнаною та часто вживаною у вітчизняній та міжнародній практиках. Етимологія цього поняття свідчить про те, що перші спроби його застосування зроблено у 1972 р. у Стокгольмі за результатами запропонованого плану вирішення продовольчої проблеми у світі, який передбачав, що до кінця ХХ ст. голод у більшості країн світу буде подолано за рахунок НТП та впровадження його досягнень у сільському господарстві. Проте, такий підхід згодом було змінено у зв'язку з виникненням специфічних факторів, що не дозволяли вирішувати проблему від глобального упровадження змін у світі в цілому, і, як наслідок, їх вирішення

на національних рівнях (Tikhonova, 2014).

У 1974 р. дефініцію «продовольча безпека» офіційно уведено в наукову термінологію на Всесвітньому продовольчому саміті (WFS), де його зміст інтерпретувався як «доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін» (United Nations, 1974). Систематичні проведення WFS супроводжувалися постійним відзначенням місця та ролі продовольчої безпеки для розвитку людської цивілізації, запобігання поширення голоду у світі й поступовим розширенням його змісту в силу нарощування глобальних викликів та потреб. Зокрема, у 1996 р. WFS оприлюднено поглиблений підхід до інтерпретації продовольчої безпеки у ракурсі її існування на індивідуальному, домашньому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Водночас увагу акцентовано, що зазначене має місце за умови фізичної та економічної доступності усіх людей у будь-який час до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їх дієтичні потреби та харчові уподобання для активного та здорового життя (The Global Food..., 2018).

В узагальненому контексті в економічних джерелах продовольча безпека розглядається як захист життєвих інтересів людини, які виражаються в державній гарантії безпечних та якісних харчових продуктів для підтримки нормальної життєдіяльності людини (Ministerstvo ekonomichnoho..., 2013). У 1986 р. Світовим банком (доповідь «Бідність і голод») також наголошено на домінуючій ролі продовольчої безпеки для забезпечення доступу усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного і здорового життя (Poverty, 1986). Ґрунтовним є трактування продовольчої безпеки експертами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), а саме як «забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя» (FAO, 1996).

У Доповіді Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) про стан людського розвитку у 1994 р. продовольча безпека трактується як «доступність основних продуктів харчування, яка передбачає наявність їх достатньої

кількості та вільного доступу до них та достатню купівельну спроможність населення» (*United Nations*, 1994). У свою чергу, з опорою на визначення продовольчої безпеки ФАО (1996 р.), в якому фокусується на необхідності забезпечення усіх людей поживним і безпечним продовольством («safe and nutritious food»), етап позначається як «свобода від голоду і виснаження» (malnutrition) (*Zalizniuk*, 2016). Тобто, вищезгадані офіційні документи декларують продовольчу безпеку як об'єктивну необхідність розвитку людства в умовах світового цивілізаційного поступу та глобалізації економічного простору.

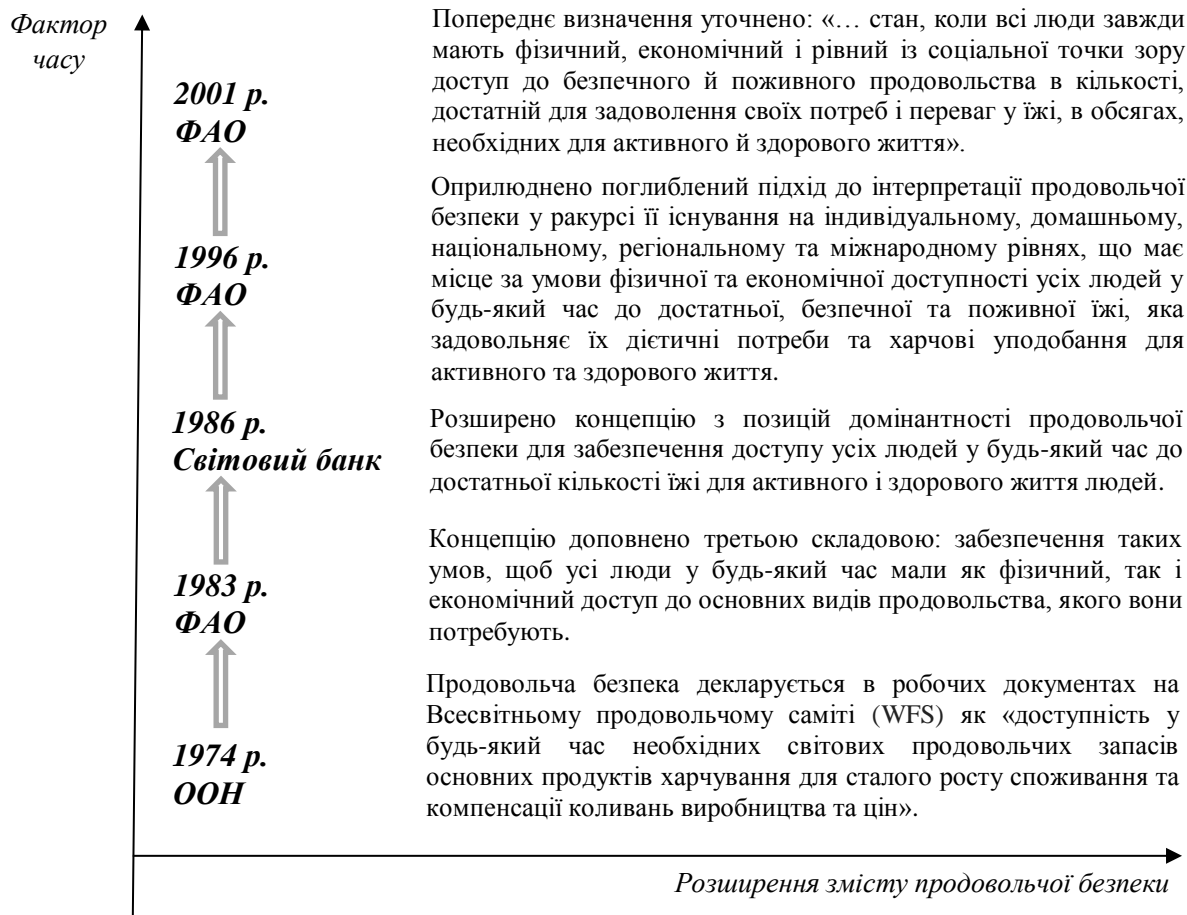
Слід вказати на поступове визнання соціальної компоненти цього поняття, про що зазначається у звіті ФАО за 2001 р. «Стан продовольчої безпеки у світі», де остання трактується як «стан, коли всі люди завжди мають фізичний, економічний і рівний із соціальної точки зору доступ до безпечного й поживного продовольства в кількості, достатній для задоволення своїх потреб і переваг у їжі, в обсягах, необхідних для активного й здорового життя» (*Stamoulis & Zezza*, 2003). Цей аспект став поштовхом для застосування «подвійного підходу» до формування продовольчої безпеки, за якого уможливлено узгоджений розвиток сільського господарства та одночасне розширення можливостей доступу бідних верств населення до продовольства. Варто підкреслити, що такий підхід у науковому дискурсі вважається своєрідною платформою утвердження засад сталого розвитку.

У процесі еволюції концепцій продовольчої безпеки прослідковується закономірне розширення змісту цього поняття у напрямі утвердження засад здорового життя людей та сталого розвитку суспільства (рис. 1). Окреслений аспект став платформою для офіційного закріплення проблеми продовольчої безпеки практично у всіх міжнародних угодах щодо регулювання важливих складових людської діяльності, а боротьбу з хронічним голодом населення визначено однією із Глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР), прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН (*Ministerstvo ekonomichnoho...*, 2017). Цілями передбачено, що до 2030 р. усі країни світу повинні спрямовувати свої зусилля на наступне: а) подолання усіх форм бідності; б) боротьбу із нерівністю; в) усунення негативних проявів кліматичних змін (*Ministerstvo*

ekonomichnoho..., 2017). Відтак, проблема забезпечення продовольчої безпеки не є притаманною для окремої країни, адже на її вирішення спрямовуються зусилля практично усіх країн світу, незалежно від рівня політичного та соціально-економічного розвитку.

Від рівня розвитку продовольчої безпеки значною мірою залежить економічна безпека держави, а відтак – і її національна безпека, яка являє собою «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (*Pro natsionalnu...*, 2018). Дослідженнями встановлено, що в Україні дефініція «продовольча безпека» набула поширення із здобуттям незалежності нашої держави (поч. 90-х рр.). Ключовою причиною і, власне, детермінантою її частого використання в економічному дискурсі вважається загально-економічна криза в країні, яскравим проявом якої стало стрімке зниження якості життя населення, скорочення обсягів виробництва продукції сільського господарства та продовольства, а також низка інших соціально-економічних чинників та індикаторів. В її змістовному наповненні продовольча безпека, безумовно, є незамінним елементом національної безпеки, проте у Законі України «Про основи національної безпеки», який натепер утратив чинність, лише дотично згадувалося, що «основними напрямками державної політики щодо забезпечення національної безпеки України в економічній сфері є забезпечення продовольчої безпеки» (*Pro osnovu...*, 2003). Натомість у законі «Про національну безпеку України» (*Pro natsionalnu...*, 2018), прийнятому у 2018 р. жодною мірою не згадується про продовольчу безпеку держави. Тобто, в Україні натепер відсутнє трактування поняття «продовольча безпека» на законодавчому рівні, тобто немає окремого нормативно-правового акту, що, на наше переконання, вимагає негайних виважених управлінських кроків для утвердження цього поняття як одного із ключових у державній політиці України.

Слід зазначити, що у 2016 р. Верховною Радою України було зроблено спроби закріпити це поняття у базовому законі «Про продовольчу безпеку України» (законопроект зареєстровано за № 8370-1), однак, в силу низки політичних, економічних та інших обставин, цей важливий аспект не отримав логічного завершення.

Попереднє визначення уточнено: «... стан, коли всі люди завжди мають фізичний, економічний і рівний із соціальної точки зору доступ до безпечного й поживного продовольства в кількості, достатній для задоволення своїх потреб і переваг у їжі, в обсягах, необхідних для активного й здорового життя».

Оприлюднено поглиблений підхід до інтерпретації продовольчої безпеки у ракурсі її існування на індивідуальному, домашньому, національному, регіональному та міжнародному рівнях, що має місце за умови фізичної та економічної доступності усіх людей у будь-який час до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їх дієтичні потреби та харчові уподобання для активного та здорового життя.

Розширено концепцію з позицій домінантності продовольчої безпеки для забезпечення доступу усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного і здорового життя людей.

Концепцію доповнено третьою складовою: забезпечення таких умов, щоб усі люди у будь-який час мали як фізичний, так і економічний доступ до основних видів продовольства, якого вони потребують.

Продовольча безпека декларується в робочих документах на Всесвітньому продовольчому саміті (WFS) як «доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін».

Рис. 1. Еволюція концепцій продовольчої безпеки

Джерело: побудовано на основі (United Nations, 1974; World Bank, 1986; FAO, 1996; Stamoulis & Zezza, 2003).

Закон було прийнято парламентом за основу, проте Президентом України його було повернуто на доопрацювання. Слід зазначити, що цим документом передбачалося унормування правових, економічних, екологічних, соціальних та організаційних заходів державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, яка позиціонувалася однією із ключових складових національної безпеки держави.

Водночас, у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» продовольча безпека розглядається як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» (п. 2.13) (*Pro derzhavnu...*, 2015). Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України декларують продовольчу безпеку як «стан

виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства у продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» (п. 5) (*Ministerstvo ekonomichnoho...*, 2013).

Слід зазначити, що досить часто поняття «продовольча безпека» ототожнюється із поняттям «продовольча незалежність», однак, на наше переконання, перше є значно ширшим за змістом з огляду на окресленість більшої кількості функціональних аспектів. В проєкті закону (*Pro prodovolchu...*, 2016) продовольча незалежність трактується як вітчизняне виробництво основних харчових продуктів в обсягах, не менших встановленого граничного рівня їх питомої ваги в товарних ресурсах внутрішнього продовольчого ринку (*Pro prodovolchu...*, 2016). Узагальнюючи вищевикладене, схилиємося до тези про те, що

проблема продовольчої безпеки комплементарно пов’язана із проблемою продовольчого суверенітету – стану продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву (*Pro prodovolchu...*, 2016). Такий підхід підтверджує системний характер обох понять та вказує на їх узгодженість й гармонійність з позицій необхідності правового, економічного та організаційного супроводження.

Поняття «продовольча безпека» прийнято

використовувати для характеристики стану продовольчого ринку окремих людей, домогосподарств, об’єднаних територіальних громад, країни, групи країн або світового ринку в цілому. У цьому ключі слід розмежовувати ієрархічні рівні продовольчої безпеки, а саме: продовольча безпека людей, домогосподарств (мікро-, локальний рівень); продовольча безпека регіону (мезо- або регіональний рівень); національна продовольча безпека (національний (загальнодержавний) рівень); світова продовольча безпека (мега-, глобальний рівень), (рис. 2).

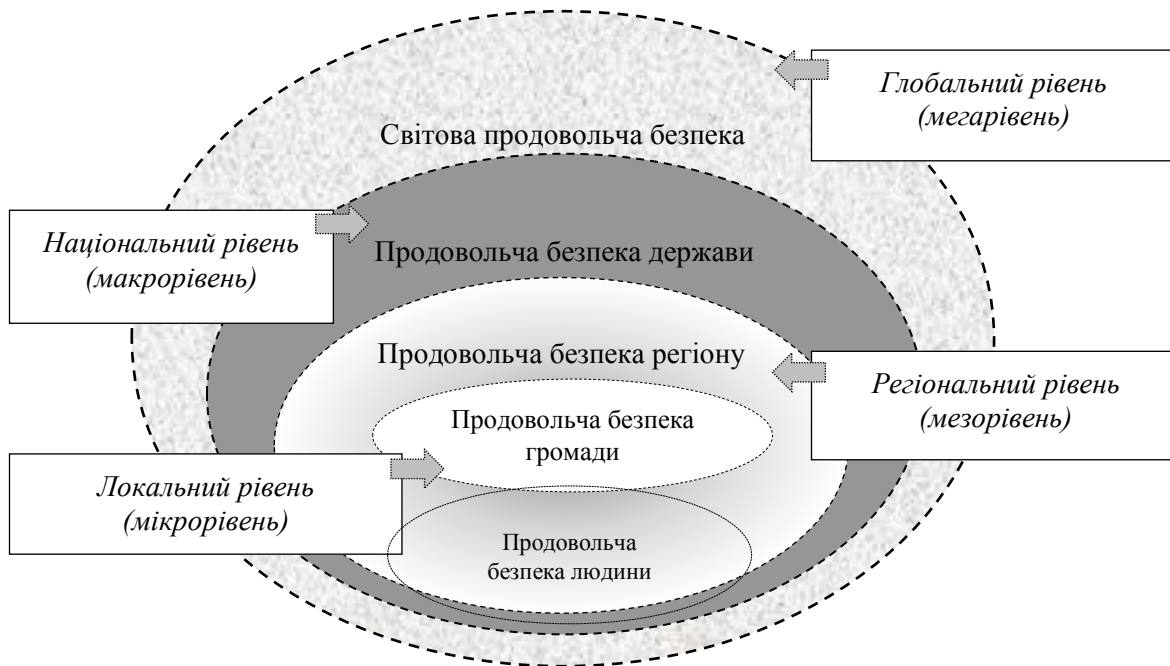

Рис. 2. Ієрархічні рівні продовольчої безпеки

Джерело: адаптовано (*Superson, 2008*).

Локальний рівень забезпечення продовольчої безпеки передбачає приналежність об’єкта дослідження безпосередньо до окремих людей та громади як базових суб’єктів мікрорівня. Суб’єктами продовольчої безпеки є власне домашні господарства та окремі громадяни, завданням яких є придбання й збалансоване споживання продуктів харчування, кількісні та якісні параметри виробництва яких детермінують рівень задоволення споживчого попиту і, у свою чергу, стимулюють пропозицію. Натомість, зростання споживчого попиту зумовлює підвищення ефективності виробничої сфери, що й визначає цикл економічного добробуту. Варто зазначити, що важливу роль у системі управління продовольчою безпекою на локальному рівні

відведено місцевим органам управління (муніципалітет, район, територіальна громада). Особливо актуальним це питання є в умовах реалізації політики децентралізації в Україні.

На мезорівні об’єктом продовольчої безпеки є її регіональна система як цілісна структура, а суб’єктами безпосереднього забезпечення – суб’єкти територіального управління (як правило, регіональні органи державної влади) за рахунок системного забезпечення населення якісними продуктами харчування та сприяння їх фінансовій спроможності для створення належних умов життєдіяльності, підтримка регіонального соціально-економічного й політичного розвитку. Функціональний зміст та векторна спрямованість вирішення проблем цього рівня ґрунтуються на

таких положеннях: по-перше, повноцінне забезпечення продуктами харчування на рівні окремих регіонів у прив'язці до зрівноваженого розвитку сільського господарства, галузей харчової та переробної промисловості; по-друге, формування ефективної маркетингової інфраструктури агропродовольчого ринку та імплементація інноваційних технологій у виробничо-логістичний процес.

На національному (державному) рівні вирішуються проблеми виробництва продуктів харчування за основними їх видами, зрівноваження попиту і пропозиції на продовольчому ринку, а також здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки в країні у цілому. Варто відзначити, що суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки такого рівня є уряд та органи законодавчої і виконавчої влади через розроблення законодавчої, нормативно-правової та ресурсної бази для забезпечення продовольчої безпеки, заснування різноманітних фондів і їх резервів, стабілізації соціально-економічного розвитку тощо (Holikova, 2012).

Об'єктом глобального рівня продовольчої безпеки є світова продовольча безпека. Саме цей рівень є платформою для вирішення проблем голоду у світі в цілому, недоїдання, бідності та низької якості життя на планеті. Суб'єктами формування продовольчої безпеки є спеціалізовані органи ООН (Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO), Світова організація торгівлі (WTO), Комітет з продовольчої безпеки, Всесвітній банк та ін.). Функціональною областю суб'єктів даного рівня є стабілізація економічного розвитку світової спільноти, реалізація довгострокових програм забезпечення продовольством, створення запасів продовольства. Слід зазначити, що публікації західних економістів ґрунтуються переважно на інтерпретації продовольчої безпеки як доступності до продовольства саме на мегарівні. Натомість вітчизняна наукова школа збагачена напрацюваннями переважно у площині формування, моніторингу та експлікації продовольчої безпеки на макрорівні (затверджено рекомендації щодо оцінки індикаторів продовольчої безпеки на національному й регіональному рівнях).

Повною мірою погоджуємося із керівними принципами забезпечення продовольчої безпеки,

задекларованими у Законі України «Про продовольчу безпеку України» (Pro *prodovolchu...*, 2011). Авторська позиція зводиться до того, що, перелік закріплених у цьому законі базових постулатів забезпечення продовольчої безпеки (якість і безпечність, фізична та економічна доступність основних харчових продуктів для населення в кількості та асортименті, що необхідні для забезпечення раціонального харчування; взаємне визнання загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів та відповідальності у питаннях виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості та безпеки життєво важливих продуктів харчування; економічна обґрунтованість національних потреб, пов'язаних із забезпеченням населення продовольством, достатність і стабільність запасів продовольства; гармонізація національних стандартів у системі міжнародної продовольчої безпеки в умовах глобалізації та економічної інтеграції; своєчасність заходів із забезпечення продовольчої безпеки реальним і потенційним загрозам), (Pro *prodovolchu...*, 2011), варто розширити за рахунок таких положень: *по-перше*, соціальне партнерство та громадянська солідарність у питаннях управління розвитком сільського господарства та харчових систем, захисту довкілля та сталого використання природних ресурсів; *по-друге*, транспарентність політики продовольчої безпеки (рис. 3).

Вважаємо за необхідне використання системного підходу до ідентифікації продовольчої безпеки, що уможливить повноцінне урахування усіх аспектів цього поняття і сприятиме розширенню його функціональних характеристик і ознак. Системність забезпечення продовольчої безпеки передбачає поєднання принципів побудови та власне супроводження цього процесу. Відтак, під продовольчою безпекою пропонується розуміти такий стан економіки країни, за якого уможлиблюється захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави в частині гарантування фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення та продовольчого суверенітету.

Рис. 3. Експлікація наукових підходів, принципів та умов забезпечення продовольчої безпеки

*Примітка: *економічний* – здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агроекономічного потенціалу для організації виробництва с.-г. продукції та забезпечення населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність, тобто незалежність від зовнішніх ринків; *соціальний* – зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці та її оплатою; *політичний* – здатність держави підтримувати позитивний міжнародний імідж як конкурентної на зовнішніх ринках, забезпечувати громадянам споживання продуктів харчування відповідно до міжнародних норм; *екологічний* – дотримання необхідних для виробництва продуктів стандартів, що задовольняють вимоги до безпеки довкілля (Holikova, 2012; Hermanenko, 2015).

Джерело: сформовано на основі (Pro prodovolchu..., 2011; Fedulova, 2013).

Висновки

Забезпечення продовольчої безпеки – об’єктивна необхідність розвитку людства в умовах світового цивілізаційного поступу та

агропродовольчої глобалізації. Мінливість вітчизняних умов господарювання вимагає посиленої уваги до продовольчої безпеки, яку необхідно розглядати у фокусі її економічної значимості, зважаючи на те, що остання локалізує

можливості та стратегічні імперативи соціально-економічного зростання для уможливлення суспільного добробуту. Забезпечення продовольчої безпеки України передбачає розробку та імплементацію соціально-економічних, організаційних, правових, науково-інноваційних, інформаційних, екологічних та інших заходів, спрямованих на захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави у частині забезпечення фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення і продовольчого суверенітету.

References

- Danilova, E. I. (2019). Kontseptualnyi pidkhid do otsiniuvannia rivnia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky na osnovi otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky stadii suspilnoho vidtvorennia [Conceptual approach to assessing the level of national economic security based on assessing the economic security of the stages of social reproduction]. *Problemy ekonomiky*, 3, 47–53. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-47-53> [in Ukrainian].
- FAO (1996). Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. Retrieved from <http://www.fao.org>.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO (2018). The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. Building climate resilience for food security and nutrition. Rome : FAO.
- Fedulova, I. V. (2014). Doslidzhennia prodovolchoi bezpeky: pryntsyipy i pidkhody shchodo otsinky [Food security research: principles and approaches to evaluation]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, 34, 40–46 [in Ukrainian].
- Fedulova, I. V. (Ed.) (2013). Prodovolcha bezpeka : sutnist, stan ta osoblyvosti zabezpechennia [Food security: the essence, condition and features of security]. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
- Global Food Safety Initiative 2018. Retrieved from [file:///C:/Users/Luda/Downloads/EIU%20Global%20Food%20Security%20Index%20-%202018%20Findings%20&%20Methodology%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Luda/Downloads/EIU%20Global%20Food%20Security%20Index%20-%202018%20Findings%20&%20Methodology%20(1).pdf)
- Global food security index 2016: An annual measure of the state of global food security. The Economist Intelligence Unit. 2016. Retrieved from <http://foodsecurityindex.eiu.com>.
- Hermanenko, L. M. (2015). Prodovolcha zabezpechenist rehionu yak peredumova natsionalnoi prodovolchoi bezpeky [Food security of the region as a prerequisite for national food security]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, 1 (18), 20–27 [in Ukrainian].
- Hladii, M. V. & Luzan, Yu. Ya. (2020). Ahrarni transformatsii ta selianski hospodarstva v systemi prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Agrarian transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, 6. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005006> [in Ukrainian].
- Holikova, K. P. (2012). Prodovolcha bezpeka derzhavy: sutnist, struktura ta osoblyvosti yii zabezpechennia [Food security of the state: essence, structure and features of its maintenance]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 22 (2), 408–412 [in Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy (2015). Tsili staloho rozvytku ta Ukraina [Sustainable Development Goals and Ukraine]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> [in Ukrainian].
- Kravchuk, N., Tarasovych, L. & Yareмова, M. (2017). Development of the socially-oriented economy in Ukraine: prerequisites and strategic forecasting. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3 (2), 66–72. doi: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-2-66-72>.
- Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2013). Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [About the statement of Methodical recommendations concerning calculation of level of economic safety of Ukraine]. Retrieved from http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
- Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2017). Tsili staloho rozvytku: Ukraina : natsionalna dopovid [Sustainable Development Goals: Ukraine : a national report]. Retrieved from http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. [in Ukrainian].
- Mostova, A. D. (2019). Instytutsiine zabezpechennia prodovolchoi bezpeky derzhavy [Institutional support of food security of the state]. *Problemy ekonomiky*, 3, 68–76. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-68-76> [in Ukrainian].
- Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva

Ukrainy [About the state support of agriculture of Ukraine]. № 1877-IV (2004). [in Ukrainian].

Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]. № 2469-VIII (2018). [in Ukrainian].

Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the foundations of national security of Ukraine]. № 964-IV (2003). [in Ukrainian].

Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy [On food security of Ukraine]. №4227-IV (2011). [in Ukrainian].

Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [About the Goals of sustainable development of Ukraine for the period up to 2030]. № 722 (2019).

Skydan, O., Nykolyuk, O., Pyvovar, P. & Martynchuk, I. (2020). Methodological Approach to The Evaluation of Agricultural Business System Flexibility. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 41(4), 444–462. doi: <https://org/10.15544/mts.2019.36>.

Stamoulis, K. & Zezza, A. A (2003). Conceptual Framework for National Agricultural, Rural Development, and Food Strategies and Policies. Rome.

Superson, V. I. (2008). Prodovolcha bezpeka Ukrainy ta deiaki aspekty yii formuvannya v suchasnykh umovakh [Food security of Ukraine and some aspects of its formation in modern conditions]. *Ekonomika APK*, 12, 13–18 [in Ukrainian].

Sychevskiy, M. P. (2019). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. *Ekonomika APK*, 1, 6 [in Ukrainian].

Tikhonova, N. O. (2014). Prodovolcha bezpeka derzhavy: zahrozy ta perspektyvy [Food security of the state: threats and prospects]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 8 (4), 46–49 [in Ukrainian].

Tkachuk V. I., Kravchuk N. I. & Kilnitska O. S. (2019). Cotsialno-ekonomichni determinanty prodovolchoi nezakhyshchenosti naseleння [Socio-economic determinants of food insecurity]. *Problemy ekonomiky*, 3, 263–273. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-263-273>. [in Ukrainian].

United Nations (1974, 15–16 November). Report of the World Food Conference. Rome. Retrieved from https://digitallibrary.un.org/record/701143/files/E_CONF.65_20-EN.pdf.

United Nations (1994). Human Development Report 1994. New York, Oxford : Oxford University Press.

World Bank (1986). Poverty and Hunger. Issues and Options for Food Security in Developing Countries. Washington : D.C.

Zalizniuk, V. P. (2016). Evoliutsiia poniattia ta pidkhodiv shchodo vymiru prodovolchoi bezpeky [Evolution of the concept and approaches to measuring food security]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 8. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249> [in Ukrainian].

Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V. & Usiuk, T. (2017). Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. *Review of Economic Perspectives – Národohospodársky Obzor*, 17 (1), 57–80. doi: 10.1515/revecp-2017-0003.

UDC 336.741

PURPOSE OF THE FINANCIAL MARKET UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF SOCIETY

A. Kravchenko

Article info

Received
07.05.2020

Accepted
24.06.2020

State University
of Banking
1, Andriivska Str.,
Kyiv,
04070, Ukraine

Kravchenko, A. (2020). Purpose of the financial market under the conditions of digitalization of society. Scientific Horizons, 06 (91), 78–83. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-78-83.

The article contains theoretical aspects of formation, functioning and essential features of the financial market under the conditions of digitalization of society. The purpose of the study is the theoretical rationale of essence of the concept and functions of the financial market in the contexts of digitalization of society. In the process of research, a complex methodological approach was applied and the following methods were used: theoretical generalization, synergetic, abstract-logical, etc. The preconditions of formation and functional features of the financial market in the conditions of digital transformation of the society were investigated and specified. The evolutionary stages of financial market development and their division into the following main periods were revealed: medieval, revival, new and modern, in order to reveal the genesis of the origin of theoretical aspects of the financial market in the world.

The concept of the financial market was specified as an economic category, the financial sphere in which is formed as a system of legal and financial-economic relations of market participants, owners, users, financial intermediaries and speculators concerning the transfer of financial assets and money, insurance of financial risks with the purpose to profit from transactions by means of innovative information technologies using the latest financial instruments. The specified definition of "digital financial market" as economic and synergetic category in which the electronic-financial conjuncture, system of digital, financial-legal, trade relations of market participants for electronic transfer of financial resources in the course of reception of financial-digital object is offered, as well as profit from financial transactions made on electronic platforms. The functional purpose of the financial market is determined, which is represented at the micro-, meso-, macro-, mega-, meta-levels.

Key words: financial market, digital financial market, evolution of financial market, development financial functions at micro-, meso-, macro-, mega-, meta- levels.

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

A. С. Кравченко

ДВНЗ «Університет банківської справи»
вул. Андріївська, 1, м. Київ, 04070, Україна

Стаття містить теоретичні аспекти становлення, функціонування та сутнісні особливості фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності поняття та функцій фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства. У

процесі дослідження застосовано комплексний методологічний підхід та використано такі методи: теоретичного узагальнення, синергетичний, абстрактно-логічний тощо. Досліджено та уточнено передумови становлення та функціональні особливості фінансового ринку в умовах цифрової трансформації суспільства. Розкрито еволюційні етапи розвитку фінансового ринку та розподіл їх на такі основні періоди: середньовічний, відродження, новий та новітній, з метою розкриття генезису зародження теоретичних аспектів фінансового ринку в світі.

Уточнено поняття фінансового ринку у якості економічної категорії, фінансова сфера в якій формується як система правових та фінансово-економічних взаємовідносин учасників ринку, власників, користувачів, фінансових посередників та спекулянтів щодо трансферу фінансових активів і грошей, страхування фінансових ризиків з метою отримання прибутку від угод через інноваційно-інформаційні технології із використанням новітніх фінансових інструментів. Запропоновано уточнену дефініцію «цифровий фінансовий ринок» як економіко-синергетичну категорію, в якій формується електронно-фінансова кон'юнктура, система цифрових, фінансово-правових, торговельних взаємовідносин учасників ринку для електронного трансферу фінансових ресурсів у процесі отримання фінансово-цифрового об'єкту, а також профіту від проведених фінансових операцій на електронних платформах. Визначено функціональне призначення фінансового ринку, що представлено на мікро-, мезо-, макро-, мега-, метарівнях.

Ключові слова: фінансовий ринок, цифровий фінансовий ринок, еволюція розвитку фінансового ринку, функції фінансового ринку на мікро-, мезо-, макро, мега-, метарівнях.

Вступ

Становлення, функціонування та сутнісні особливості фінансового ринку формувалося під впливом різних чинників. Детермінантами таких процесів на сучасному етапі є глобалізаційно-цифрові трансформації. У свою чергу, фінансовий ринок як національного, так і світового рівня, гостро потребує додаткових стимулів щодо застосування цифрових технологій. Забезпечення ефективності фінансового ринку як головного інструменту розвитку економіки країни слугує дослідження передумов становлення, а також сутнісних, функціональних його характеристик у цифрових реаліях, що теоретично та практично не достатньо розкриті.

Дослідженням питань з основ економічної теорії та основних положень фінансового ринку займалися як фундаменталісти засновники, так і сучасні вчені (Vasyliiev, 2013; Shkvarchuk, 2013; Dema, et al., 2017; Kovalenko, 2017; Borysiuk & Datsiuk-Tomchuk, 2019). Проте незважаючи на існуючу кількість публікацій за науковою тематикою, питання становлення, сутності, функцій фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства потребують подальшого дослідження.

Матеріали та методи

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні передумов становлення, сутності та функцій фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства. Для уточнення

теоретичних основ фінансового ринку в умовах цифрової трансформації застосовано комплексний підхід методів теоретичного обґрунтування, абстрактно-логічний, синергетичний метод тощо.

Результати досліджень та обговорення

Передумовою економічного розвитку держави є ефективне функціонування фінансового ринку. На сучасному фінансовому ринку відбуваються процеси уніфікації, інтеграції, цифровізації тощо. У цьому контексті виникає необхідність уточнити передумови становлення, сутність та функції фінансового ринку в умовах електронізації.

Дослідження передумов становлення фінансового ринку, розкрили генезис зародження теоретичних аспектів фінансового ринку в світі, що поділено на чотири еволюційні етапи:

- первісно-стародавніх, середньовічних вчень (IV тис. років до н. е. – XIV ст. н. е.) – думки окремих осіб стародавніх цивілізацій, зокрема погляди древніх індійських, китайських, єгипетських, античних вчених, зародження ідей матеріалізму;
- відродження (XIV–XVI ст.) – погляди вчених сформовані під впливом передумов кризи феодалізму, схоластичної філософії, матеріалізм епохи відродження;
- новий час (XVI–XX поч. ст.) – думки вчених течії меркантилізму, фізіократизму, наукової

англійської класичної школи, марксизму та маржиналізму, матеріалізм нового часу;

- новітній час (XX сер. ст. – досі) – погляди вчених напряму кейнсіанства, інституціоналізму, монетаризму (неолібералізм), неокласичного синтезу, глобалізації й інформатизації, також необхідно доповнити сучасний період важливістю появи цифрової революції, тобто повсюдну трансформацію аналогових інформаційно-комунікаційних технологій в цифрові та формування цифровізації суспільства.

Сутність поняття «фінансовий ринок», в наукових публікаціях розкривається так: економічна система ринкових взаємовідносин, що представляє специфічну сферу фінансових операцій, в яких об'єктом угоди є вільні грошові кошти різних учасників ринку державних і господарських структур, населення, різних суб'єктів господарювання, що надаються користувачам у вигляді позички, або під цінні папери (*Khodakivska & Bieliaiev, 2002*); система правових та економічних відносин щодо купівлі та продажу, або емісії, чи обігу фінансових інструментів (*Drozd et al., 1997*); ринок, на якому визначається попит та пропозиція на фінансові активи (*Chukhno, 1995*); «сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів та інших фінансових інструментів» (*Dema et al., 2017*); «сукупність економічних відносин, що виникають між державою, суб'єктами корпоративного сектору та домогосподарствами у процесі перерозподілу фінансових активів на основі їх купівлі та продажу через систему фінансових посередників» (*Esh, 2011*); «цілісна система, яка складається із взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних елементів, кожен із яких спроможний окремо впливати на розвиток цієї системи» (*Pavlov et al., 2004*); «цілісна збалансована система, що складається з взаємопов'язаних елементів: ринку матеріальних активів, ринку цінних паперів, ринку заставних, ринку споживчих кредитів, ринку інвестицій, ринку валютних коштів та інших» (*Shkvarchuk, 2013*); «система економіко-правових відносин, що пов'язані з випуском і розміщенням, або продажем та купівлею фінансових інструментів» (*Kovalenko, 2017*); сукупність економічних відносин, що забезпечує мобілізацію та перерозподіл тимчасово вільних

грошових коштів, шляхом здійснення операцій із купівлі та продажу фінансових інструментів, а також цінних паперів й інструментів грошово-кредитного ринку (*Komarinskyi & Yaremchuk, 1996*); систему ринкових відносин, яка забезпечує акумуляцію та перерозподіл фінансових потоків; ринок позичкових капіталів, де формується процес відтворення між його учасниками (*Seliverstova & Adamenko, 2018*); найважливішу складову фінансової системи країни (*Dollan, 1994*); сукупність фінансових інститутів, що направляють грошові потоки від власників до позичальників (*Vasyliiev, 2013*); як наголошення важливості функціонування фінансового ринку на регіональному рівні для економіки (*Bielohlazova, 2009*); як наголошення на значущості його функціонування на регіональному рівні для забезпечення грошовими коштами та управління; забезпечення акумулювання, перерозподілу фінансових ресурсів через систему як банківських, так й інших фінансово-кредитних установ щодо задоволення відтворюючих, ринкових фінансових пропозицій (*Borysiuk & Datsiuk-Tomchuk, 2019*).

Дослідження дефініції «фінансовий ринок», на основі проведеного аналізу наукової літератури вітчизняних та зарубіжних вчених з визначеної проблематики, показали різні погляди сприйняття сутності поняття. Автори виділяють різні економічні складові, наукові підходи формування змісту понятійно-категоріального апарату «фінансовий ринок»: системно-функціональний – представляють як систему суспільних відносин щодо мобілізації і переливу капіталу між покупцями та продавцями; структурно-системний – розкривають тлумачення терміну як складову фінансової системи, або ринок позичкових капіталів, і наголошують на системі перерозподільного відтворення; інфраструктурно-функціональний – виділяють сукупність елементів інфраструктури фінансового ринку, які проводять перерозподіл фінансових ресурсів; кон'юнктурний – акцентують увагу щодо формування попиту та пропозиції на фінансові інструменти; регіональний – виділяють регіональний рівень функціонування ринку фінансових послуг; змішаний – об'єднують декілька наукових підходів у висвітленні поняття, зокрема виділяють процес задоволення попиту і пропозиції на фінансові інструменти та

перерозподіл фінансових ресурсів через елементи інфраструктури.

Наукові підходи, застосовані вченими для трактування терміну «фінансовий ринок», фрагментарно розкривають його значення та постає необхідність його уточнення. Відтак, дефініція «фінансовий ринок» – це економічна категорія, фінансова сфера, в якій формується як кон’юнктура система правових та фінансово-економічних взаємовідносин учасників ринку, власників, користувачів, фінансових

посередників, спекулянтів щодо трансферу фінансових активів і грошей, страхування фінансових ризиків з метою отримання прибутку від угод, зокрема проведення фінансових операцій, через інноваційно-інформаційні технології із використанням новітніх фінансових інструментів.

У цьому контексті виникає необхідність у визначенні концептуальних положень і принципів сучасної парадигми функціонування фінансового ринку (рис. 1).

Рис. 1. Сучасна парадигма функціонування фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства

Джерело: власні дослідження.

Дослідження особливостей функціонування світового і національного фінансового ринку

дозволило сформулювати концептуальні положення та принципи функціонування фінансового ринку

в умовах цифрової економіки, що забезпечать динамічний розвиток сучасної фінансової системи. Цифровий фінансовий ринок – це економіко-синергетична категорія, сфера, в якій формується електронно-фінансова кон'юнктура, система цифрових, торговельних, фінансово-правових взаємовідносин учасників ринку щодо електронного трансферу фінансових ресурсів та прав власності, для отримання фінансово-цифрового об'єкту, а також профіту від проведених фінансових операцій на електронних платформах.

Відтак, функціональне призначення фінансового ринку, розкривається на чотирьох рівнях. На першому рівні – мікрорівні (підприємницька складова), передбачається: мобілізація фінансових ресурсів підприємства на рахунках до запиту та строкових; трансформація фінансових ресурсів в інвестиційний або позичковий капітал щодо розвитку підприємства; фінансове обслуговування підприємства, зокрема розрахунково-касове, валютне; кредитування організацій, інвестування фінансових ресурсів у підприємницьку діяльність; довірче управління фінансовими активами підприємства; надання інших фінансових послуг підприємству, зокрема андеррайтинг, депозитарно-клірингова та брокерська діяльність; інформаційно-консультатійне обслуговування підприємств; страхування фінансово-кредитних ризиків підприємства (класичні страхові операції) та цінних (хеджування).

На другому рівні – мезорівень (регіональна складова), передбачається: відбір проєктів економічного сектору регіону; мобілізація та перелив капіталу економічного сектору регіону від власників до позичальників; фінансове обслуговування економічного сектору регіону, зокрема розрахунково-касове, валютне; формування попиту та пропозиції економічного сектору регіону на фінансові ресурси; довірче управління фінансовими ресурсами економічного сектору регіону; надання інших фінансових послуг економічному сектору регіону; інформаційно-консультатійне обслуговування економічному сектору регіону; диверсифікація фінансових ризиків економічного сектору регіону.

На третьому рівні, макрорівні (національна складова), передбачається наступне: економічне регулювання фінансових процесів країни; формування кон'юнктури фінансових процесів

країни; оптимізація переливу капіталу між різними секторами економіки країни; покриття дефіциту бюджету країни; сприяння фінансового розвитку країни. На четвертому рівні, метарівні (новітня складова), передбачається таке: формування глобальної фінансової системи; поява новітніх фінансових інструментів, а також цифровізація фінансових процесів у світі.

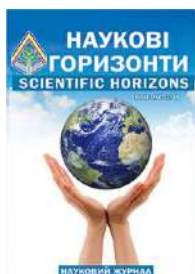
Висновки

Сутність та функціональне призначення фінансового ринку набуває постійних змін, від простих до складних форм еволюції, та розвивається в умовах цифровізації суспільства. Процес впровадження цифрових технологій набуває динамічного розвитку в глобальному економічному середовищі. В свою чергу, економіка як національного, так і світового рівня, потребує ринкових стимулів щодо застосування цифрових технологій, нових електронних фінансових продуктів і послуг для забезпечення підвищення ділової активності, конкурентоспроможності та ефективності фінансового ринку.

References

- Arbuzov, S. H., Kolobov, Yu. V., Mishchenko, V. I. & Naumenkova, S. V. (2011). *Bankivska entsyklopediia [Banking Encyclopedia]*. Kyiv : TsND NBU, Znannia [in Ukrainian].
- Beloglazova, G. N. (Ed.). (2009). *Dengi, kredit, banki [Money. Credit. Banks]*. Moskva: Vyssheye obrazovaniye [in Russian].
- Borysiuk, O. & Datsiuk-Tomchuk, M. (2019). *Novi vektory rozvytku finansovoho rynku Ukrainy v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [New vectors of financial market development of Ukraine in the digital economy]*. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho nats. universytetu im. Lesi Ukrainky*, 2 (18), 95–101. doi: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-95-101> [in Ukrainian].
- Chukhno, A. A. (1995). *Rynok [Market]*. Kiyev: Naukova dumka [in Russian].
- Dema, D. I., Abramova, I. V. & Nedilska, L. V. (2017). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Zhytomyr : ZhNAEU [in Ukrainian].
- Dollan, E. Dzh. & Lindsey, D. E. (1994). *Makroekonomika [Macroeconomics]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Esh, S. M. (2011). *Finansovyi rynek [Financial market] (2th ed.)*. Kyiv : TsUL [in Ukrainian].

- Khodakivska, V. P. & Bieliaiev, V. V. (2002). Rynok finansovykh posluh: teoriia i praktyka [Financial services market: theory and practice]. Kyiv : TsUL [in Ukrainian].
- Kloba, L. H. (2018). Tsyfrovizatsiia – innovatsiinyi napriam rozvytku bankiv [Digitalization is an innovative direction for the development of banks]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741>. doi: 10.32702/2307-2105-2018.12.84 [in Ukrainian].
- Komarynskyi, Ya. & Yaremchuk, I. (1996). Finansovo-investytsiinyi analiz [Financial and investment analysis]. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. V. (2017). Finansovyi rynek Ukrainy: sutnisnyi ta funktsionalnyi aspekty [Financial market of Ukraine: essential and functional aspects]. *Ekonomichnyi forum*, 2, 281–295 [in Ukrainian].
- Kyiak, T. R. (Ed.). (1997). Slovnyk-posibnyk ekonomichnykh terminiv : rosiisko-ukrainsko-anhliiskyi [Dictionary – a guide to economic terms: Russian. Ukrainian. English]. Kyiv : KM Akademiia [in Ukrainian].
- Pavlov, V. I., Pylypenko, I. I. & Kryvoviazuk, I. V. (2004). Tsinni papery v Ukraini [Securities in Ukraine] (2th ed.). Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
- Rudenko, M. V. (2018). Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitizing the Economy: New Opportunities and Perspective]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 63. doi: 10.32702/2306-6806.2018.11.61 [in Ukrainian].
- Seliverstova, L. S. & Adamenko, I. P. (2018). Osoblyvosti rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Features of the financial market of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 9, 14 [in Ukrainian].
- Shkvarchuk, L. O. (2013). Finansovyi rynek [Financial market]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
- Tataryn, N. B. & Chop, T. I. (2018). Problemy finansovoho rynku Ukrainy ta shliakhy yikh podolannia [Problems of the financial market of Ukraine and ways to overcome them]. *Ekonomika i suspilstvo*, 19, 1169–1174. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-175> [in Ukrainian].
- Vasyliiev, O. V. (2013). Orhanizatsiia funktsionuvannia finansovykh instytutstii rehionu [Organization of the functioning of financial institutions in the region]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 1, 8 [in Ukrainian].

UDC 316.334.3

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE PERIOD OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION

A. Mostepaniuk

Article info

Received
29.04.2020

Accepted
24.06.2020

Taras
Shevchenko
National
University
of Kyiv
90-A,
Vasylkivska Str.,
Kyiv,
03022, Ukraine

E-mail:
[a.mostepaniuk@
gmail.com](mailto:a.mostepaniuk@gmail.com)

Mostepaniuk, A. (2020). The role of non-governmental organizations in the period of socio-economic transformation. Scientific Horizons, 06 (91), 84–91. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-84-91.

The socio-economic system of Ukraine has been in constant transformation over the last decades, which highlights the importance of establishing mechanisms for improving the social protection system of the population by delegating state social functions to other actors, such as: the private sector and non-governmental organizations (NGOs) in order to use public funds more efficiently, better meet the needs of population in social services and achieving maximum social protection in general. Therefore, the purpose of the paper is to explore the role and importance of NGOs in the context of social policy, to analyze potential threats and opportunities for delegating social service delivery functions to non-governmental organizations. Thus, a systematic approach and SWOT analysis were used to achieve these goals.

It has been argued that socio-economic transformation is an impetus for reviewing the distribution of social functions between sectors of the economy, as well as the development of civil society and the system of non-governmental organizations. Hence, the coordinated actions of the NGOs and businesses to provide social protection to the population in a period of transformation and global crises contribute to the weakening of the financial pressure on the State budget, increase the level of public trust in the state, unity of the population and its voluntary involvement in solving pressing social problems.

The results of the SWOT analysis confirmed the effectiveness and the necessity to involve NGOs in providing social services based on their decentralized management; territorial proximity to service recipients; a high level of adaptability to social and service demand changes; in addition, such a reorganization of the social service delivery system contributes to improving the quality of social services and creating competition between service providers, increasing the level of citizens' involvement in decision-making processes on further community development, and the accumulation of social capital.

Further research is needed to determine the effectiveness of social service delivery, as well as the mechanisms for involving the private sector in providing social services and helping to address social problems.

Keywords: non-governmental organizations, social policy, social services, public organizations, trust, social capital, socio-economic transformations.

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПЕРІОД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

А. В. Мостепанюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Васильківська, 90 А, м. Київ, 03022, Україна

Соціально-економічна система України протягом останніх десятиліть перебуває у постійній трансформації, що актуалізує важливість налагодження механізмів удосконалення системи

соціального захисту населення шляхом передачі державних соціальних функцій іншим учасникам, таким як приватний сектор та недержавні організації, з метою більш ефективного використання державних коштів, кращого задоволення потреб населення у соціальних послугах та досягнення максимального соціального захисту загалом. Відтак метою статті є дослідження ролі та значення недержавних організацій у контексті соціальної політики, аналіз потенційних загроз та можливостей передачі функцій надання соціальних послуг недержавним організаціям. Задля досягнення поставлених цілей було використано системний підхід та SWOT-аналіз.

Доведено, що соціально-економічні трансформації є поштовхом до перегляду розподілу соціальних функцій між секторами економіки, а також розвитку громадянського суспільства та системи недержавних організацій. Відтак скоординовані дії недержавного та приватного секторів щодо надання соціального захисту населення у період трансформації та глобальних криз сприяють послабленню фінансового тиску на Державний бюджет, підвищенню рівня довіри населення до державного апарату, єдності населення та його добровільного долучення до вирішення нагальних соціальних проблем.

Результати SWOT-аналізу підтвердили ефективність на необхідність залучення недержавних організацій до надання соціальних послуг, що пов'язано з їх децентралізованим управлінням, територіальною близькістю до отримувачів послуг, високим рівнем адаптивності до соціальних змін та змін попиту на послуги, крім того, така реорганізація системи надання соціальних послуг сприяє покращенню якості соціальних послуг та формуванню конкуренції між надавачами послуг, підвищенню рівня включення громадян у процеси прийняття рішень щодо подальшого розвитку громади та акумулюванню соціального капіталу.

Подальшого дослідження потребують питання визначення ефективності надання соціальних послуг, а також механізмів залучення приватного сектору до надання соціальних послуг та сприяння вирішенню соціальних проблем.

Ключові слова: недержавні організації, соціальна політика, соціальні послуги, громадські організації, довіра, соціальний капітал, соціально-економічні трансформації.

Вступ

Протягом останніх десятиліть соціально-економічна система України перебуває у постійній трансформації, що коригується та направляє непередбачуваними подіями. Відтак після Революції Гідності 2013–2014 років та початком збройного конфлікту на Сході України відбулося зародження громадянського суспільства, а також активізація благодійної діяльності приватних підприємств, населення та об'єднань громадян з метою подолання соціального відчуження постраждалого населення, надання фінансової та волонтерської допомоги громадянам, що її потребують (Semigina et al., 2015). Разом з тим, у зазначений період невизначеності усі сектори економіки, серед яких державний, приватний та громадський почали співпрацювати та об'єднувати власні зусилля задля досягнення спільних цілей. Крім того, недержавні організації та приватні підприємства взяли на себе певні державні обов'язки, такі як соціальний захист вразливих верств населення, забезпечення мінімального рівня добробуту громадян та надання соціальних послуг. Нині Україна стоїть перед іншим

викликом, а саме, глобальною пандемією, за таких умов також спостерігається добровільне взяття приватними підприємствами та недержавними організаціями певних державних зобов'язань (Lesyshyn, 2020), так як державний сектор у кризовий період не здатен виконати свої соціальні функції у повному обсязі. Дана ситуація підкреслює важливість налагодження механізмів передачі державних соціальних функцій іншим учасникам, таким як приватний сектор та недержавні організації з метою більш ефективного використання державних коштів та досягнення максимального соціального захисту населення.

Проблемам становлення та розвитку соціальної політики держави, особливостей її функціонування в Україні присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Галушка З. І., Горемикіна Ю. В., Гражевська Н. І., Колот А. М., Кравченко М. В., Новікова О. Ф., Семігіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О., Спікер П., Черкашина Т. О. та ін.

Разом з тим, незважаючи на значні напрацювання науковців, постійні зміни соціальних умов розвитку економіки України у

глобальному середовищі вимагають подальшого дослідження ролі та значення недержавних організацій у контексті соціальної політики, визначення шляхів удосконалення взаємодії державного та громадського секторів, аналіз потенційних загроз та можливостей передачі функцій надання соціальних послуг недержавним організаціям.

Матеріали та методи

З метою дослідження державної соціальної політики України та визначення ролі недержавних організацій у наданні соціальних послуг було використано загальнонаукові методи та спеціальні, серед яких системний аналіз для вивчення особливостей соціальної системи України та її учасників, перешкод та перспектив її розвитку, а також SWOT – аналіз з метою дослідження недержавних організацій як суб'єкту надання соціальних послуг в Україні, внутрішніх та зовнішніх факторів, що визначають їх ефективність. Для здійснення аналізу було використано матеріали представлені науковими публікаціями вітчизняних та зарубіжних авторів, Центром Разумкова та Державною службою статистики України.

Результати досліджень та обговорення

Відповідно до сучасної розгалуженої системи нормативно-правового визначення та забезпечення, соціальна політика держави має три основні напрями підтримки громадян: 1) забезпечення соціального страхування працездатного населення, що проявляється у страхуванні на випадок безробіття, тимчасової втрати працездатності через нещасні випадки на виробництві та виходу на пенсію; 2) надання соціального захисту найбільш вразливим верствам населення, до яких відносяться сім'ї з дітьми, інваліди, малозабезпечені сім'ї, особи, які не мають права на пенсію, вимушені переселенці, шляхом надання фінансової допомоги, субсидій та пільг; 3) гарантування доступності соціальних послуг.

Разом з тим, станом на 2017 р. більшість громадян України вважають себе соціально незабезпеченими та перебувають у соціальній небезпеці, що проявляється у деградації соціальних цінностей, суспільній недовірі та відчуженні, незахищеності прав та гарантій та неефективності соціальної політики держави (Novikova et al., 2018).

Крім того, необхідно зазначити, що

спостерігається значна невідповідність між закріпленими на законодавчому рівні правами і гарантіями та умовами проживання найбільш вразливих верств населення, рівнем відновлення трудового потенціалу й рівнем якості життя населення (Kolot, 2010).

Саме за таких умов необхідним є переосмислення системи надання соціального захисту та забезпечення населення, так як державний сектор не в змозі у повному обсязі забезпечити його. До основних перешкод ефективному функціонуванню державної політики соціального захисту можна віднести: 1) недостатні надходження до бюджету, особливо у зв'язку зі значною часткою підприємств, що уникають сплати податків та функціонують в умовах сірої економіки; 2) відтік працездатного населення, що також знижує рівень бюджетних надходжень; 3) значний рівень бюрократизації державного апарату, що ускладнює процес отримання держаної соціальної допомоги; 4) централізація державної політики, що передбачає стандартизацію громадян, які потребують державної допомоги, та не враховує регіональних особливостей, індивідуальних життєвих труднощів окремих домогосподарств; 5) несистемність нормативно-правового забезпечення соціальної політики, що містить певні протиріччя та перешкоджає громадянам у захисті власних прав; 6) направленість на допомогу громадянам, що опинилися у складних життєвих ситуаціях, проте, ефективним та доцільним є саме попередження настання таких ситуацій; 7) інертність системи у період швидких глобальних соціальних та економічних змін, що залишає населення незахищеним у період трансформацій.

Крім того, слід зазначити, що відповідно до опитування, проведеного у лютому 2020 року (рис. 1), баланс довіри до державного апарату визначається на рівні 61,1 %, тобто населення висловило свою недовіру, 36,5 % – недовіра до уряду України, 37,1 % – недовіра до Верховної Ради, разом з тим, найвищий рівень балансу довіри громадян мають волонтерські та громадські організації (31,5 % та 7 %, відповідно) (Tsentr Razumkova, 2020). Зазначені результати опитування вказують на переважання недовіри населення до державних інституцій, що пов'язано також з недостатнім рівнем державного соціального захисту та довіри до недержавних організацій.

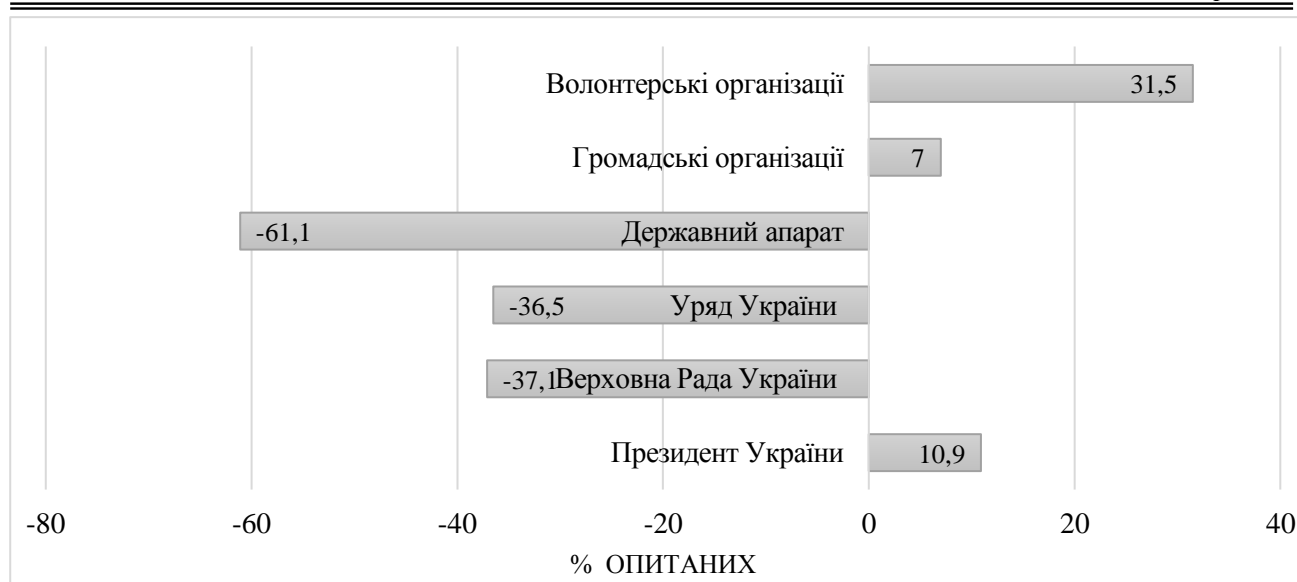

Рис. 1. Баланс довіри до соціальних інститутів, 2020

Джерело: розроблено автором за даними (Tsentr Razumkova, 2020).

У цьому контексті слід зазначити, що недержавні організації відносяться до третього сектору економіки, який є неприбутковим, некомерційним, незалежним сектором добровільної активності громадян (Cherkashina, 2010). До недержавних організацій належать: громадські організації, благодійні організації, благодійні фонди, кредитні спілки, що формуються на основі добровільної участі громадян, метою їх діяльності є представлення інтересів учасників організації, благодійна діяльність, захист прав та свобод громадян, сприяння вирішенню нагальних суспільних проблем. Як правило, недержавні організації створюються місцевими громадами, тому вони володіють достовірною інформацією щодо соціальних проблем певної громади, мають безпосередній зв'язок з усіма її представниками, що є важливим у процесі визначення цілей та об'єктів спрямування добровільної суспільної діяльності організації. Разом з тим, основними джерелами фінансування їх діяльності є членські внески учасників організації, благодійні надходження від підприємств та населення, фінансові відрахування з Державного та місцевих бюджетів. Відповідно до даних Державної служби статистики України, станом на 2017 рік більше третини усіх фінансових надходжень до громадських організацій склали благодійні внески від нерезидентів, 15 % – надходження від підприємств та організацій України, 10 % – членські внески, 5 % – благодійні надходження

від громадян України, 3 % – фінансування з Державного бюджету та 3 % – відрахування з місцевого бюджету (рис. 2). У цьому контексті слід зазначити, що станом на 2017 рік 1,9 млрд грн, що становить близько 30 % усіх фінансових відрахувань громадських організацій, було направлено на благодійну діяльність (Derzhavna..., 2017).

Отже, високий рівень довіри громадян до недержавних організацій, їх фінансова незалежність та територіальна наближеність до місцевих громад сприяє та уможлиблює передачу певних державних соціальних функцій представникам третього сектору. Також слід зазначити, що передача певних функцій соціального захисту недержавним організаціям сприяє залученню громадян до обговорення шляхів подолання соціальних та інших територіальних проблем та їх безпосередній добровільній участі, урахуванню інтересів населення при визначенні перспектив розвитку громади.

У цьому контексті слід зазначити, що відповідно до ліберальної концепції соціальної політики держава повинна втручатися у соціальні процеси країни виключно шляхом забезпечення мінімального рівня добробуту населення, здійснення соціального контролю та надання державних ресурсів, з метою забезпечення соціального захисту, усі інші соціальні функції держави можуть бути передані приватним та недержавним організаціям, об'єднанням громадян (Spicker, 2009).

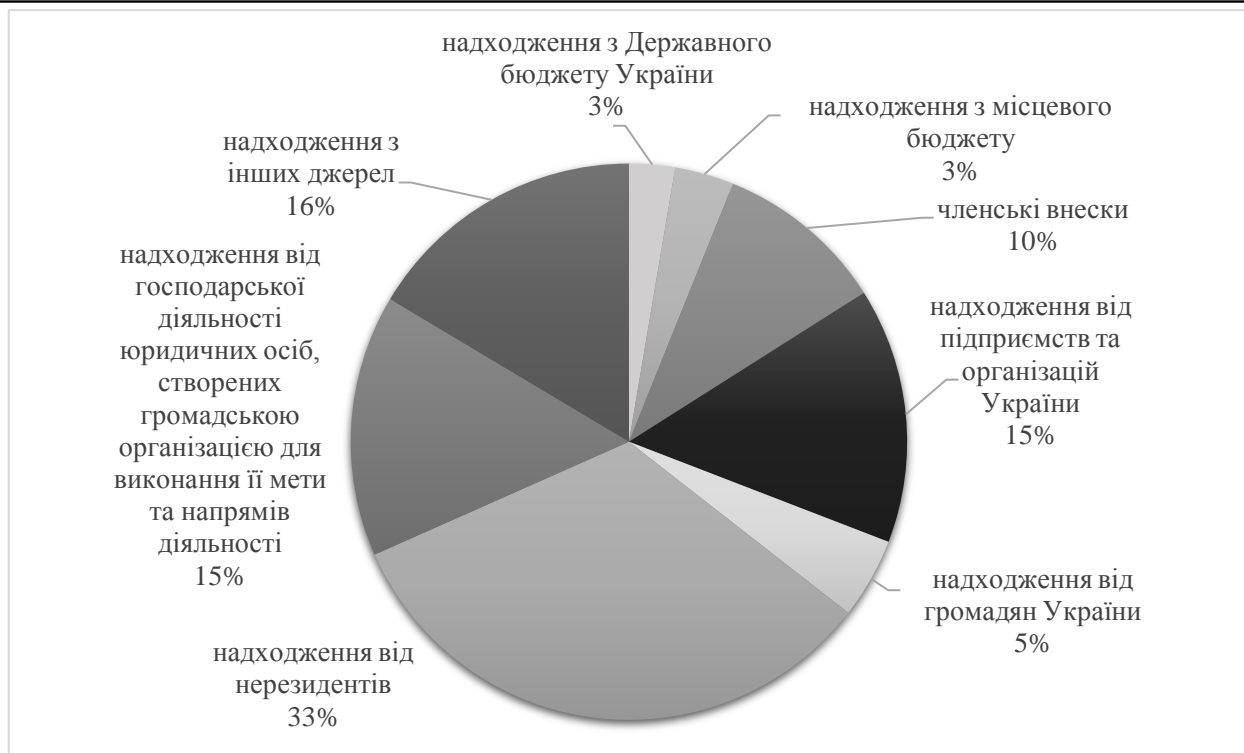

Рис. 2. Основні джерела фінансування громадських організацій, 2017

Джерело: розроблено автором за даними (Derzhavna..., 2017).

Разом з тим, соціально-економічні кризи є поштовхом до перегляду розподілу соціальних функцій та розбудови системи недержавних організацій, так як у кризовій ситуації, а також у період перебудови соціально-економічної системи відбувається перерозподіл державних коштів на користь вирішення першочергових питань. За таких умов особливого значення набувають скоординовані дії недержавних організацій, спрямовані на підтримку секторів, фінансування яких було скорочено, що у результаті призводить до зменшення фінансового тиску на Державний бюджет, підвищує рівень довіри та соціального захисту населення, а також сприяє єдності населення та його добровільного долучення до вирішення нагальних проблем.

Відтак, починаючи з Революції гідності 2013–2014 рр. та військового конфлікту на Сході України спостерігається відродження громадянського суспільства та волонтерства, посилення соціальної ролі приватних підприємств та недержавних організацій, що спрямовують свою діяльність на допомогу постраждалим громадянам, відновлення зруйнованих міст та селищ, благодійність, підтримку внутрішньо переміщеного населення, фінансову допомогу Збройним силам України та

добровільним батальйонам тощо (Halushka, 2014; Grazhevskya & Mostepaniuk, 2015; Semigina et al., 2015). Водночас сучасна світова пандемія також сприяє співпраці представників усіх трьох секторів з метою попередження та мінімізації її негативних наслідків, а саме, державного, приватного та недержавного (громадського). Задля досягнення поставлених цілей було перерозподілено кошти Державного бюджету на 2020 рік та сформовано Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками в обсязі 97,1 млрд грн, а також було збільшено розмір резервного фонду на здійснення непередбачуваних заходів на 3 млрд грн. (Uryadovyy portal, 2020). Разом з тим, представники приватного сектору добровільно долучилися до вирішення нагальних соціальних проблем шляхом забезпечення безоплатного перевезення медичних працівників, придбання медичного устаткування, крім того, бізнес у співпраці з недержавними організаціями надають продуктові набори малозабезпеченим сім'ям та людям похилого віку під час карантину, забезпечують покриття інших необхідних витрат (Lesyshyn, 2020). Така благодійна діяльність приватних компаній та громадян здійснюється безпосередньо або опосередковано через

співпрацю з недержавними організаціями, які мають відповідний досвід та кваліфікованих працівників, що сприяє ефективному використанню фінансових надходжень та трудових ресурсів добровольців.

Відтак до основних функцій недержавних організацій як надавачів соціальних послуг належать: адресне надання соціальних послуг на рівні громади; аналіз потреб та очікувань громади; моніторинг соціальних змін у громаді; забезпечення громадського контролю за якістю надання соціальних послуг, ефективністю та доречністю соціальних програм (Cherkashina, 2010).

Проте, незважаючи на взаємовигоди передачі певних державних соціальних функцій недержавним організаціям, розвиток таких організацій в Україні має низку перешкод, серед яких: непослідовність законів, що регулюють діяльність недержавних організацій; відсутність стандартів якості соціальних послуг; недофінансування недержавних постачальників послуг, брак стимулів для благодійних пожертвувань громадян та підприємств; нерівні правила гри для державних та недержавних постачальників соціальних послуг; брак традицій громадянського суспільства, сприйняття недержавних організацій населенням як посередника від імені держави; погана поінформованість населення щодо діяльності недержавних організацій; брак взаємодії з державними структурами, діловими колами,

міжнародними недержавними організаціями (Horemykina, 2009; Kravchenko, 2015).

Разом з тим, проведений аналіз особливостей державної соціальної політики України та ролі недержавних організацій як надавача соціальних послуг дає змогу за допомогою SWOT-аналізу визначити перспективи розвитку соціальної системи з урахуванням передачі певних соціальних функцій третьому сектору (табл.1).

Результати аналізу вказують на переважання сильних сторін недержавних організацій у ролі надавачів соціальних послуг, що пов'язано з їх децентралізованим управлінням, територіальною близькістю до отримувачів послуг, а також високим рівнем адаптивності до соціальних змін та змін попиту на послуги. Разом з тим, залучення недержавних організацій до виконання соціальних функцій здатне позитивно вплинути на якість соціальних послуг та формування конкуренції на ринку надання соціальних послуг, підвищити рівень соціального захисту та забезпечення населення у кризових ситуаціях, коли держава не здатна виконувати свої соціальні зобов'язання; підвищити рівень включення громадян у процеси прийняття рішень щодо подальшого розвитку громади; акумулюванню соціального капіталу шляхом налагодження довірчих відносин між громадянами та державним апаратом, від імені якого недержавні організації надають послуги.

Таблиця 1. SWOT-аналіз недержавних організацій як суб'єкта надання соціальних послуг

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – децентралізованість, що полегшує отримання громадянами соціального захисту; – локальність та безпосередня взаємодія між надавачем соціального захисту та отримувачем; – адресна допомога та індивідуальний підхід до кожного домогосподарства, що опинилося у складних життєвих обставинах; – ефективне використання наявних ресурсів, що підтверджується звітуванням перед громадою та представниками організації; – швидке реагування на зміни соціального та економічного характеру, нагальні потреби громади та спрямування ресурсів на їх задоволення; – відсутність зловживань, так як отримувачі соціального захисту та надавачі є представниками однієї громади та взаємодіють на рівних позиціях. 	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність надання соціального захисту усьому населенню країни; – відсутність права приймати рішення щодо обсягу надаваних послуг, такі рішення приймаються центральною виконавчою владою; – обмеженість фінансових ресурсів (на противагу державному сектору, де можливий перерозподіл державного бюджету на користь забезпечення соціального захисту).

1	2
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> – вивільнення державних коштів, що можуть бути спрямовані у інші важливі галузі економіки; – підвищення рівня довіри до держави у результаті передачі певних функцій недержавним організаціям та їх відкритому звітуванню; – полегшення та пришвидшення процесу отримання соціального захисту населення та підвищення рівня соціального забезпечення громадян у цілому; – підвищення якості надання соціальних послуг у результаті формування конкуренції серед недержавних організацій, демонополізація. 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатній рівень фінансового забезпечення, так як організації функціонують за рахунок добровільних внесків, грантів тощо; – небажання громадян брати участь у благодійних проєктах, долучатися до недержавних організацій.

Джерело: розроблено автором.

Висновки

Отже, соціально-економічні трансформації є поштовхом до перегляду розподілу соціальних функцій між секторами економіки (державним, приватним та недержавним), розвитку громадянського суспільства та системи недержавних організацій. Тобто у кризовий період особливого значення набувають скоординовані дії недержавного та приватного секторів щодо надання соціального захисту та забезпечення населення, за умови неспроможності державного сектору виконати свої соціальні функції у повному обсязі, а також здатні послабити фінансовий тиск на Державний бюджет, які також сприяють підвищенню рівня довіри населення до державного апарату, єдності населення та його добровільного долучення до вирішення нагальних соціальних проблем. Також слід зазначити, що налагодження взаємовигідної співпраці між секторами економіки зменшує ймовірність їх протистояння та відчуження.

Крім того, результати SWOT-аналізу вказують на переважання сильних сторін та потенційних можливостей соціальної системи, що передбачає залучення недержавних організацій до надання соціальних послуг, які пов'язані з їх децентралізованим управлінням, територіальною близькістю до отримувачів послуг, високим рівнем адаптивності до соціальних змін та змін попиту на послуги, а також сприяє покращенню якості соціальних послуг та формуванню конкуренції на ринку надання соціальних послуг, підвищенню рівня включення громадян у процеси прийняття рішень щодо подальшого розвитку громади та

акумулюванню соціального капіталу.

References

Cherkashyna, T. O. (2010). *Nederzhavni hromadski orhanizatsii yak subiekt nadання sotsialnoi dopomohy naseleńniu* [Non-governmental organizations as a subject of social assistance]. *Visnyk NTUU "KPI"*, 2 (6), 89–94. [in Ukrainian].

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). *Diialnist hromadskykh orhanizatsii v Ukraini u 2017 rotsi* [Activities of NGOs in Ukraine In 2017]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_go_2017.pdf [in Ukrainian].

Halushka, Z. I. (2014). *Institutsionalizatsiia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: mekhanizmy stanovlennia* [Institutionalization of social responsibility: mechanism of formation]. *Naukovi pratsi Donetskoho nats. tekhnichnoho universytetu*, 1, 90–98. [in Ukrainian].

Horemykina, Yu. V. (2009). *Problemy rozvytku nederzhavnykh orhanizatsii u sferi nadання sotsialnykh posluh* [Problems of development of non-governmental organizations in the field of social services]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 161–168. [in Ukrainian].

Hrazhevska, N. I. & Mostepaniuk, A. V. (2015). *Rozvytok korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v umovakh zahostrennia hlobalnykh problem suchasnosti*. [Development of corporate social responsibility under aggravation of the contemporary global issues]. *Visnyk Kyivskoho nats. universytetu im. Tarasa Shevchenka*, 177, 12–17. doi: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/2> [in Ukrainian].

Kolot, A. M. (2010). Mify sotsialnoi polityky, abo Z choho slid rozpochaty formuvannya novoi modeli [Myths of social policy, or What should begin the formation of a new model]. Retrieved from https://dt.ua/SOCIETY/mifi_sotsialnoyi_politiki,_a_bo_z_chogo_slid_rozpochati_formuvannya_novoyi_modeli.html [in Ukrainian].

Kravchenko, M. V. (2015). SWOT-analiz reformuvannya vitchyznianoï systemy sotsialnykh posluh [SWOT-analysis of reforming the domestic system of social services]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 43, 145–151. [in Ukrainian].

Lesyshyn, I. (2020). 20 biznesiv, yaki dopomohaiut borotysia z koronavirusom v Ukraini [20 businesses that help fight coronavirus in Ukraine]. Retrieved from <https://www.the-village.com.ua/village/business/case/295765-20-biznesiv-yaki-dopomagayut-borotysia-z-koronavirusom-v-ukrayini> [in Ukrainian].

Novikova, O. F., Sydoruk, O. H. & Pankova, O. V. (2018). Stan ta perspektyvy sotsialnoi bezpeky v Ukraini: ekspertni otsinky [Status and prospects of social security in Ukraine: expert assessments]. Lviv : LRIDU NADU [in Ukrainian].

Razumkov tsentr (2020). Otsinka hromadianamy diialnosti vlady, riven doviry do sotsialnykh

instytutiv ta politykiv, elektoralni oriientsatsii hromadian [Citizens assessment of government activity, level of trust in social institutions and politicians, electoral orientation of citizens]. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-oriientsatsii-gromadian-liutyi-2020r> [in Ukrainian].

Semyhina, T. V., Husak, N. Ye. & Trukhan, S. O. (2015). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib [Social support of internally displaced persons]. *Ukrainskyi sotsium*, 2, 65–72. [in Ukrainian].

Spicker, P. (2009). The nature of a public service. *International Journal of Public Administration*, 32 (11), 970–991. doi: <https://doi.org/10.1080/01900690903050927>.

Uriadovyi portal (2020). Uriad skhvalyv zminy do Derzhavnoho biudzhetu na 2020 rik [The government approved the changes to the State Budget for 2020]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-zmini-do-derzhavnogo-byudzhetu-na-2020-rik> [in Ukrainian].

UDC 338.45:620

**ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF STATE FOREST ENTERPRISES
IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC AND ECOLOGICAL CRISIS**

M. Shvets, F. Markov, A. Fitsov, P. Didenko

Article info

Received

29.04.2020

Accepted

24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Saryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:
marina_lis@ukr.net

Shvets, M., Markov, F., Fitsov, A., Didenko, P. (2020). Analysis of financial and economic activity of state forest enterprises in the conditions of economic and ecological crisis. Scientific Horizons, 06 (91), 92–100. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-92-100.

The instability of environmental and economic situations requires forestry companies to be more thoroughly analytical in their management decisions. They also generate additional information needs for companies. The purpose of the paper was to analyze the financial and economic activity of forestry enterprises in the conditions of economic and environmental instability and to identify the main reasons for changes in forestry activity. Its implementation was ensured by economic, logical, statistical, etc. methods of research of financial and economic indicators of functioning of PE "Emilchinskoe Forestry". The main tendencies of development of the forestry industry and their impact on the environment are highlighted. The dynamics of the main economic indicators of forestry activity on the example of PE "Emilchinskoe Forestry" for the period from 2017 to 2019 in the conditions of economic and environmental instability was analyzed. The obtained conclusions made it possible to predict the further development of financial and economic activity of the enterprise. The possibility of maintaining stability in particular regarding personnel policy in the conditions of economic instability was evaluated. There was a positive tendency towards an increase in average annual productivity per employee, which indicates the efficiency of the use of labor resources. At the same time, there is a negative tendency to outstrip the rate of growth of wages in comparison with the rate of growth of labor productivity, which contributes to the decrease in profitability of the enterprise. A negative trend is a decrease of the indicator of return on assets on 0.6 UAH. or 19.4 %. The situation is explained by the decrease in the total volume of production and sales of products. It was found that the volume of sold conversion products increased by 124.3 %. The results indicate a more efficient use of the merchantable volume, improvement of the assortment structure, as well as the creation of added value due to the volume of conversed wood. Overall, a negative tendency of decrease of solvency and liquidity level of the enterprise is revealed. The net profit of the forestry has more than doubled (by 56.2 %). The main factors that influenced this result are excessive taxes in the forestry industry, rising fees for forest resources, rising prices for basic materials and spare parts for production needs of the enterprise, instability of the national currency. All these factors were accompanied by a decrease in demand in the domestic market and, consequently, in prices for timber products. Further research requires the dissemination and access to statistical information and reports resulting from the activities of governmental research organizations and services.

Key words: economic analysis, forestry products, labor productivity, solvency, profitability.

АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

М. В. Швець, Ф. Ф. Марков, А. М. Фітисов, П. В. Діденко
Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Нестабільність екологічної та економічної ситуації вимагають від підприємств лісової галузі більш ретельної аналітичної підготовки до прийняття управлінських рішень та формують додаткові потреби у інформації. Метою роботи є проведення аналізу фінансово-господарської діяльності лісогосподарських підприємств в умовах економічної та екологічної нестабільності і виявлення основних причин зміни показників лісогосподарської діяльності. Її реалізацію забезпечило проведене за допомогою економіко-логічних, статистичних та інших методів дослідження фінансово-господарських показників функціонування ДП «Смільчинське лісове господарство». Виокремлено основні тенденції розвитку галузі лісового господарства та їх вплив на навколишнє середовище. Проаналізовано динаміку основних економічних показників лісогосподарської діяльності на прикладі ДП «Смільчинське ЛГ» за період з 2017 по 2019 рр. в умовах економічної та екологічної нестабільності, що дало змогу оцінити його фінансовий стан і, на основі отриманих висновків, спрогнозувати подальший розвиток фінансово-господарської діяльності. Оцінено можливість підтримання стабільності зокрема щодо кадрової політики в умовах економічної нестабільності. Відмічено позитивну тенденцію відносно збільшення середньорічної продуктивності праці на 1 працівника, що свідчить про ефективність використання трудових ресурсів. У той же час, спостерігається негативна тенденція щодо випередження темпів росту заробітної плати порівняно із темпами росту продуктивності праці, що впливає на зменшення прибутковості підприємства. Негативною тенденцією є зниження показника фондодідачі на 0,6 грн, або 19,4 %, що пояснюється зменшенням загальних обсягів виробництва, а відповідно і реалізації продукції. Встановлено, що обсяг реалізованої продукції переробки зріс на 124,3 %, а питома вага у 2019 р. досягла значення 53,4 % у загальній структурі реалізації, що на 9 % більше, ніж було у 2017 р. Даний аналіз свідчить про ефективніше використання лісосічного фонду лісгоспу, покращення сортиментної структури, а також створення доданої вартості за рахунок обсягів переробленої деревини. Загалом виявлена негативна тенденція з роками щодо рівня платоспроможності та ліквідності підприємства. Чистий прибуток лісгоспу знизився більше, ніж у два рази (на 56,2 %). Основними чинниками, які вплинули на даний результат, є надмірні податки в лісовій галузі, зростання плати за використання лісових ресурсів, зростання цін на основні матеріали та запасні частини для виробничих потреб підприємства, нестабільність національної валюти за умови, що лісгосп експортує 55 % усієї продукції. Всі ці перелічені чинники супроводжувалися зниженням попиту на внутрішньому ринку, а відповідно і цін на лісопродукцію, що визначило діяльність підприємства. Подальших досліджень потребують питання поширення та відкриття доступу до статистичної інформації та звітів, що є результатами діяльності державних науково-дослідних організацій та служб.

Ключові слова: економічний аналіз, лісогосподарська продукція, продуктивність праці, платоспроможність.

Вступ

Фінансово-економічний аналіз відіграє важливу роль в оцінюванні господарської діяльності будь-якого підприємства (Chumachenko, 2001; Kostenko et al., 2005). Аналіз показників традиційно базується на даних, що забезпечує існуюча система бухгалтерського обліку та звітності. Основними завданнями фінансово-економічного аналізу є прийняття оптимальних управлінських рішень, які можуть

забезпечити мінімізацію витрат при максимально можливих результатах за наявних ресурсів, з урахуванням сталого збалансованого природокористування (Banasko, 2009; Shershun, 2012; Vasiltssev et al., 2012).

Оцінити формування доходів і витрат лісогосподарських підприємств, стану їх господарських засобів, рентабельність тощо можливо, використовуючи дані, що знаходяться у відкритому доступі. Така доступність даних

забезпечує науковців, аналітиків та управлінський персонал можливістю здійснювати оцінку господарської діяльності підприємств галузі, порівнювати результати їх діяльності та робити припущення щодо майбутніх тенденцій їх розвитку. Однак, наявні дані мають певні обмеження щодо їх застосування та не здатні забезпечити підґрунтя для повної оцінки ситуації у галузі, особливо в умовах економічної та екологічної нестабільності.

Процес вивчення проблеми повноти даних щодо діяльності підприємств лісгосподарської галузі базувався на прикладі ДП «Ємільчинське лісове господарство». Дане підприємство є одним із найбільш економічно стабільних у галузі впродовж багатьох років. Лісистість адміністративних районів (Ємільчинський та Новоград-Волинський), на території яких розташоване ДП «Ємільчинське лісове господарство», складає 36,4%. На території району ліси розташовані нерівномірно, значно більше їх у північно-західній частині. Загальна площа ДП «Ємільчинське ЛГ» становить 51,1 тис. га. Господарська діяльність підприємства спрямована на підвищення продуктивності лісів, забезпечення їхньої охорони та відтворення, підвищення корисних властивостей (*Torosov et al.*, 2012; *Krivka & Stonkutė*, 2015; *Chik*, 2017). Показники використання лісосічного фонду, обсяги лісовідновних робіт, середні таксаційні показники та інші дані вказують на досить високу інтенсивність ведення лісового господарства. Ступінь забезпечення транспортними засобами, виробничими фондами, трудовими ресурсами становить 100%. Нестача в окремі періоди поповнюється за рахунок сезонних і тимчасових робітників (*Klimovych & Tatiievska*, 2018; *Lysychko*, 2018; *Tkachiv & Nykytjuk*, 2017). Основні сортименти, які заготовлюються в лісгоспі: лісоматеріали круглі, дров'яна деревина промислового використання, дров'яна деревина непромислового використання. Найбільшими споживачами деревини є внутрішній ринок. На власні потреби, включаючи і потреби цехів переробки деревини, використовується близько 45 тис. м³ лісопродукції. Нами проаналізовано динаміку основних економічних показників діяльності лісгоспу за період економічної кризи (2017–2019 рр.), що дало змогу оцінити його фінансовий стан і, на основі отриманих висновків, спрогнозувати подальший розвиток фінансово-господарської діяльності підприємства.

Метою роботи є проведення аналізу фінансово-господарської діяльності лісгосподарських підприємств в умовах економічної та екологічної нестабільності і виявлення основних причин зміни показників лісгосподарської діяльності.

Об'єкт дослідження – результати фінансово-господарської діяльності лісгосподарських підприємств в умовах економічної та екологічної нестабільності.

Матеріали та методи

У роботі застосовано монографічний, економіко-логічний, статистичний, табличний, графічний методи дослідження і метод порівняння. Для аналізу основних економічних показників підприємства була використана фінансова звітність лісгоспу за 2017–2019 рр. (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про використання фінансового плану), статистична звітність (форма 1-ПВ, форма 3-ЛГ), форма 10-ЛГ, звіт про випуск товарної продукції.

Результати дослідження та обговорення

Нестабільність екологічної та економічної ситуацій вимагають від підприємств лісової галузі більш ретельної аналітичної підготовки до прийняття управлінських рішень та формують додаткові потреби у інформації. З метою виявлення даних, що наразі не мають повного відображення у відкритих джерелах, однак є необхідними для повноцінного аналізу діяльності лісгосподарських підприємств, було проведено оцінку окремих фінансово-господарських показників функціонування ДП «Ємільчинське лісове господарство». Оцінка дозволила встановити факт, що у вільному доступі знаходиться не вся необхідна інформація. Виокремлено складові (закриті звіти), що здатні доповнити наявні набори показників та сформувати з них повноцінну систему даних. Така система могла б бути базою розрахунків аналітичних звітів та прогнозів (рис. 1).

Одним із основних завдань підприємства є забезпечення його трудовими ресурсами. Нами простежена динаміка середньооблікової чисельності працівників та ефективності використання промислово-виробничого персоналу в господарстві (табл. 1).

Рис. 1. Система показників для розрахунку аналітичних звітів та прогнозів

Таблиця 1. Динаміка середньооблікової чисельності працівників та ефективності використання персоналу у ДП «Смільчинське ЛГ»

Показники	Рік			Відхилення	
	2017	2018	2019	+/-	%
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	499	523	507	8	101,6
Середньорічна продуктивність праці на 1 працівника, тис. грн	324,3	363,3	330,3	6,0	101,9
Загальний фонд оплати праці, тис. грн	45677,0	61895,0	58874,0	13197,0	128,9
Середньомісячна заробітна плата на 1 працівника, грн	7628	9862	9677	2049	126,9

У сучасних умовах економічної кризи ДП «Смільчинське ЛГ» вдалося зберегти стабільну ситуацію щодо кадрової політики. Спостерігається позитивна тенденція відносно збільшення середньорічної продуктивності праці на 1 працівника, що свідчить про ефективність використання трудових ресурсів. Так, рівень продуктивності праці зріс на 6 тис. грн, що становить 101,9%. Також вдалось досягти збільшення середньомісячної заробітної плати, яка зросла на 2049 грн або 126,9%. Середньомісячна заробітна плата у розмірі 9677 грн є вищою, ніж у середньому по Україні. У той же час, спостерігається негативна тенденція щодо випередження темпів росту заробітної плати порівняно із темпами росту продуктивності

праці, що впливає на зменшення прибутковості підприємства (Ostapiuk, 2011). Тому у найближчий період одним із основних завдань лісгоспу є збалансування темпів росту продуктивності праці і заробітної плати для покращення його фінансових результатів.

Показники використання підприємством трудових ресурсів є одними з ключових. Адже вони, з одного боку, забезпечують функціонування підприємства, а з іншого – формують одні з головних джерел його витрат. До того ж, проблема міграції працездатного населення є однією з найскладніших економічних та соціальних викликів для країни. В таких умовах важливими є здатність вчасно реагувати на зміни соціальних стандартів, галузевих вимог,

а також можливість гнучкої маніпуляції інструментами, що забезпечують ефективність використання персоналу. Це вимагає наявності чіткої загальнодержавної та галузевої політики у цій сфері та доступність таких даних для усіх

зацікавлених сторін.

Одним із факторів розвитку підприємства та досягнення поставлених цілей є забезпечення його основними фондами (табл. 2).

Таблиця 2. Забезпечення ДП «Смільчинське ЛГ» основними фондами

Показники	Рік			Відхилення	
	2017	2018	2019	+/-	%
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн	51393,5	59947,0	66054,5	14661,0	128,5
Фондоозброєність праці, тис. грн	103,0	114,6	130,3	27,3	126,5
Фондовіддача, грн	3,1	3,2	2,5	-0,6	80,6
Фондомісткість, грн	0,32	0,31	0,40	0,08	125,0

Як бачимо з вищенаведеної таблиці, підприємству вдалося наростити вартість основних фондів на 128,5 %, що свідчить про достатньо високий виробничий потенціал лісгоспу. Зафіксовано зростання показника фондоозброєності праці на 126,5 %. Негативною

тенденцією є зниження показника фондовіддачі на 0,6 грн, або 19,4 %. Це можна пояснити зменшенням загальних обсягів виробництва, а відповідно і реалізації продукції, що буде проаналізовано нижче (табл. 3).

Таблиця 3. Структура реалізації продукції за період 2017–2019 рр. у ДП «Смільчинське ЛГ»

Найменування	2017 р.		2018 р.		2019 р.		Відхилення		
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	+/-	%	п. с.
Лісоматеріали круглі	42875	26,5	52574	27,7	46682	27,9	3807	108,9	1,4
Дров'яна деревина промислового використання	20453	12,6	33896	17,8	16645	9,9	-3808	81,4	-2,7
Дров'яна деревина непромислового використання	22743	14,1	11813	6,2	6455	3,9	-16288	28,4	-10,2
Перероблена деревина	71900	44,4	83140	43,8	89399	53,4	17499	124,3	9
Послуги у лісовому господарстві	3832	2,4	8603	4,5	8295	4,9	4463	216,5	2,5
Всього	161803	100,0	190026	100,0	167476	100,0	5673	103,5	-

Наведені у табл. 3 дані свідчать про зміну структури реалізованої продукції. Так, обсяг реалізованої продукції переробки зріс на 124,3 %, а питома вага у 2019 р. досягла значення 53,4 % у загальній структурі реалізації, що на 9 % більше, ніж було у 2017 р. (рис. 2). Впровадження мораторію на заборону реалізації круглих лісоматеріалів на експорт стало ключовим чинником збільшення продукції переробки. У цілях лісгоспу – досягти значення реалізації переробки до 60 % від загальної реалізації у найближчий рік.

Також необхідно звернути увагу на значне скорочення питомої ваги дров'яної деревини непромислового та промислового використання, відповідно, на 10,2 % та 2,7 %. У свою чергу, питома вага круглих лісоматеріалів у структурі реалізації становить 27,9 %, що більше у порівнянні з 2017 р. на 1,4 % (рис. 3). Даний аналіз свідчить про ефективніше використання лісосічного фонду лісгоспу, покращення сортиментної структури, а також створення доданої вартості за рахунок обсягів переробленої деревини.

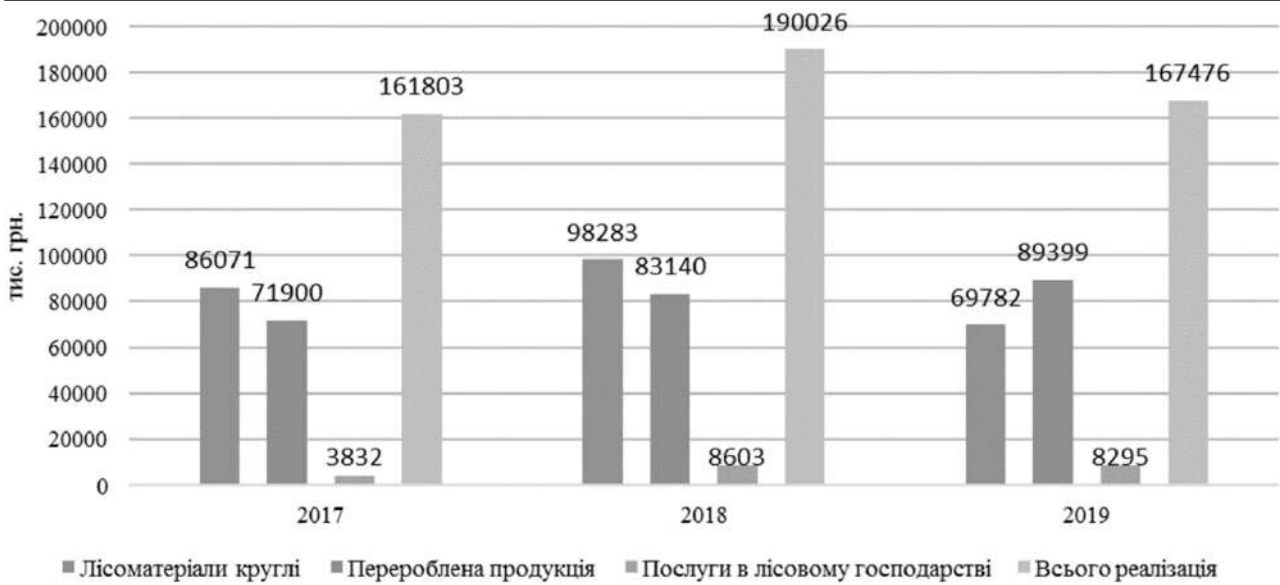

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації продукції у ДП «Смільчинське ЛГ»

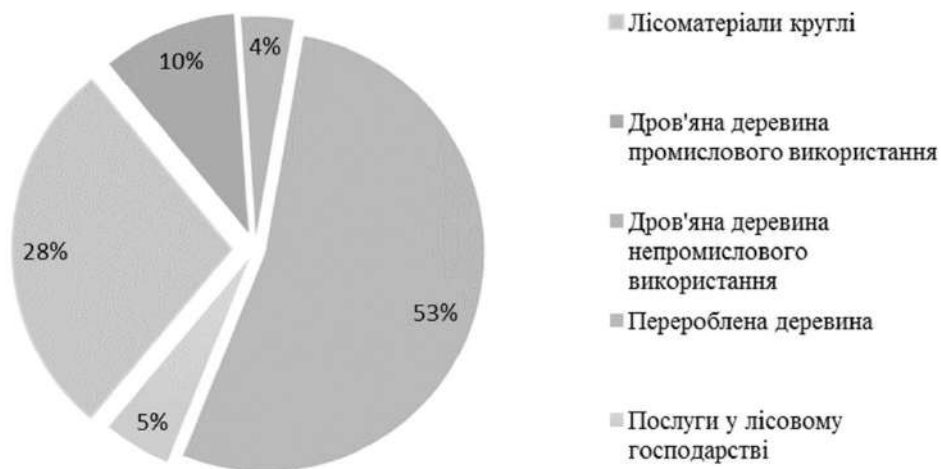

Рис. 3. Структура реалізації продукції на підприємстві у 2019 р.

Показники виробництва та реалізації продукції є основними індикаторами стану самого підприємства, а також впливу на нього чинників внутрішнього та зовнішнього середовища існування. Особливо слід зупинитися на тому, що ведення лісгосподарської діяльності підприємств визначають природно-кліматичні та екологічні фактори. І саме доступ до інформації, що забезпечувала б обґрунтовані прогнози зміни названих чинників, здатні вплинути на управлінські рішення та стратегічні плани підприємств.

Аналіз фінансового стану є важливим елементом аудиту, складовою частиною загального економічного аналізу діяльності підприємства. Основною метою такого аналізу є

надання інформації користувачам про прибутковість, платоспроможність, ділову активність і фінансову стійкість господарства (табл. 4).

Аналіз даних таблиці свідчить, що у 2019 р., порівняно з 2017 р., чистий дохід зріс на 103,5 %. Основною причиною є збільшення питомої ваги продукції переробки у загальній реалізації. Виробнича собівартість також зросла на 116,6 %, що пояснюється, в першу чергу, підвищенням цін на паливно-мастильні матеріали, а також ростом фонду оплати праці виробничого персоналу. Валовий прибуток зменшився на 30,9 % за рахунок зростання виробничої собівартості порівняно з чистим доходом.

Таблиця 4. Аналіз фінансових результатів ДП «Смільчинське ЛГ», тис. грн

Показники	Рік			Відхилення	
	2017	2018	2019	+/-	%
Чистий дохід від реалізації продукції та наданих послуг	161803,0	190026,0	167476,0	5673,0	103,5
Виробнича собівартість реалізованої продукції	117222,0	148646,0	136683,0	19461,0	116,6
Валовий прибуток	44581,0	41380,0	30793,0	-13788,0	69,1
Інші операційні доходи	1967,0	3504,0	621,0	-1346,0	31,6
Адміністративні витрати	6409,0	6992,0	6190,0	-219,0	96,6
Витрати на збут	31273,0	29551,0	19849,0	-11424,0	63,5
Інші операційні витрати	4066,0	6496,0	3313,0	-753,0	81,5
Прибуток від операційної діяльності	4800,0	1845,0	2062,0	-2738,0	43,0
Прибуток до оподаткування	4957,0	2005,9	2205,0	-2752,0	44,5
Чистий прибуток	3973,0	1625,0	1742,0	-2231	43,8

Суму адміністративних витрат вдалося скоротити на 219 тис. грн, що становить 3,4 %. Такої економії вдалося досягти за рахунок витрат на утримання апарату управління, в першу чергу, заробітної плати адміністративного персоналу, оскільки такі затрати в загальній структурі загальногосподарських витрат становлять більше

70 %. Збутові витрати знизились на 36,5 %, що більше ніж 11 млн грн у рік. Таке значне падіння витрат обумовлюється відмовою підприємства транспортувати продукцію залізницею, на користь власного великогабаритного авто-транспорту (рис. 4).

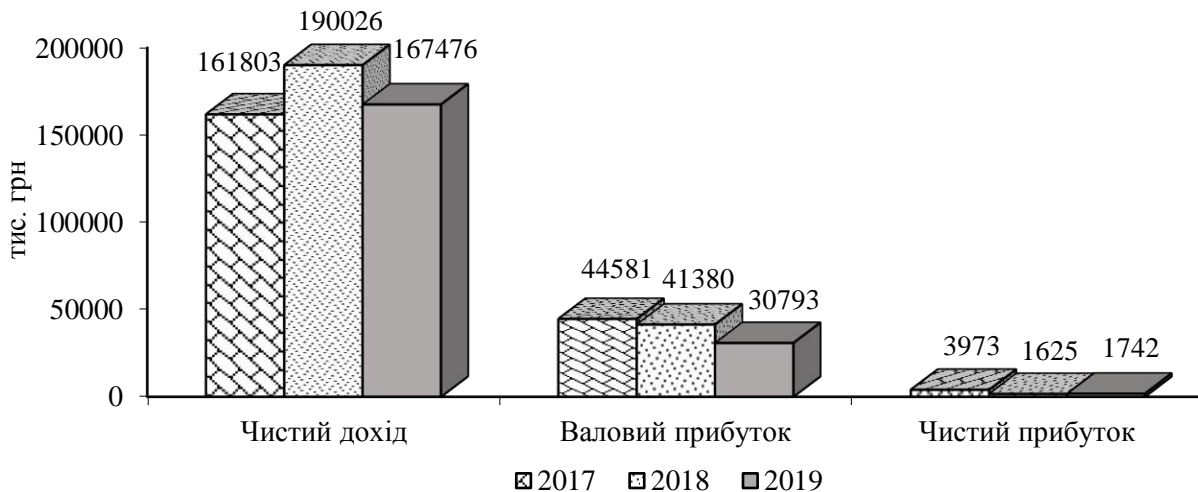

Рис. 4. Динаміка основних показників діяльності ДП «Смільчинське ЛГ», 2017-2019 рр.

Одним з найважливіших показників ефективності діяльності підприємства є розмір чистого прибутку. На досліджуваному підприємстві показник впав більше, ніж у два рази (на 56,2 %). Ліквідність характеризує здатність підприємства реалізувати свої активи, якими воно володіє, для погашення поточних зобов'язань з урахуванням термінів, а також

свідчить про платоспроможність господарства (табл. 5).

Коефіцієнт абсолютної ліквідності зменшився на 0,18 за рахунок скорочення коштів лігоспу на банківських рахунках на кінець 2019 р. Щодо коефіцієнта швидкої ліквідності – спостерігаємо позитивну тенденцію із збільшенням даного показника на 0,03 пункти.

Таблиця 5. Аналіз динаміки показників ліквідності ДП «Смільчинське ЛГ» за 2017–2019 рр.

Показники	Рік			Відхилення, +/-
	2017	2018	2019	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,20	0,30	0,02	-0,18
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,55	0,63	0,58	0,03
Коефіцієнт покриття	1,44	1,49	1,03	-0,41

Причиною зростання є збільшення виробничих запасів на складах підприємства. Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) знизився на 0,41 пункти. Основними чинниками є накопичення поточних зобов'язань за рахунок заборгованості щодо виплат заробітної плати і розрахунків з контрагентами за постачання паливно-мастильних матеріалів та запасних частин. Загалом виявлена негативна тенденція з роками

щодо рівня платоспроможності та ліквідності підприємства.

Основним показником, який характеризує ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства є рентабельність (*Derzhavne ...*, 2013). Нами здійснено аналіз рентабельності ДП «Смільчинське ЛГ» і наведено результати розрахунків за 2017–2019 рр. (табл. 6).

Таблиця 6. Аналіз рентабельності господарської діяльності ДП «Смільчинське ЛГ» за 2017–2019 рр., %

Показники	Рік			Відхилення, +/-
	2017	2018	2019	
Рентабельність діяльності	2,5	0,9	1,0	-1,5
Рентабельність активів	9,4	3,5	3,6	-5,8
Рентабельність власного капіталу	12,8	4,8	5,2	-7,6
Рентабельність продукції	38,0	21,8	18,4	-19,6

Рентабельність діяльності підприємства у 2019 р. становила 1,0 %, що на 1,5 % менше, ніж у 2017 р. Причиною зменшення даного показника є зниження чистого прибутку на суму 2231,0 тис. грн. Рівень рентабельності активів знизився на 5,8 % за рахунок менш ефективного використання оборотних і необоротних активів підприємства. Відбулося зменшення показника рентабельності продукції на 19,6 %, у зв'язку зі збільшенням собівартості продукції на суму 19461,0 тис. грн. Отже, даний аналіз свідчить про зниження ефективності виробництва та загалом господарської діяльності підприємства. Основними чинниками, які вплинули на даний результат, є надмірні податки в лісовій галузі, зростання плати за використання лісових ресурсів, зростання цін на основні матеріали та запасні частини для виробничих потреб підприємства, нестабільність національної валюти за умови, що лісгосп експортує 55 % усієї продукції. Всі ці перелічені чинники супроводжувалися зниженням попиту на внутрішньому ринку, а відповідно і цін на лісопродукцію (*Bublyk et al.*, 2019; *Kuprina et al.*, 2019). А відтак, те, що підприємства галузі змушені працювати в умовах невизначеності та постійного браку відповідної інформації ускладнюють і так достатньо ризикову (з огляду на вплив природних чинників) діяльність.

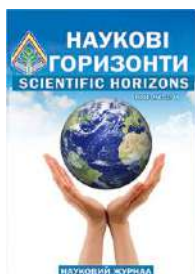
Висновки

Встановлено, що проведений на прикладі ДП «Смільчинське ЛГ» аналіз показників фінансово-господарської діяльності дозволив виокремити основні тенденції впливу зазначених чинників на стан та розвиток підприємства. Досліджуване підприємство опинилося в умовах скороченого попиту на лісопродукцію, крім того, запровадження мораторію на експорт лісоматеріалів у круглому вигляді призвело до перевищення пропозиції лісопродукції на внутрішньому ринку та, відповідно, зниження цін. Визначено, що зазначені економічні тенденції призвели у досліджуваному випадку до зниження показників фінансових результатів підприємства, ефективності та рентабельності його діяльності. Таке погіршення фінансових результатів є наслідком не тільки ситуації на ринку лісоматеріалів, а також збільшення виробничих витрат підприємства (за рахунок підвищення плати за використання лісових ресурсів, зростанням цін за запасні частини, паливно-мастильні матеріали, зростання витрат на оплату праці). Спад фінансових результатів пов'язаний також із більш швидкими темпами росту заробітної плати в порівнянні із ростом продуктивності праці.

Доведено, що для стабілізації фінансово-економічних показників, а в подальшому їхнього росту, підприємствам лісової галузі доцільно збільшити обсяги переробки деревини в поєднанні з оптимізацією виробничо-промислового персоналу, покращити відбір цінних сортів, що якісно змінить структуру заготівлі та реалізації лісопродукції. Перелічені заходи дадуть можливість підвищити рівень цін, знизити собівартість одиниці продукції, що позитивно вплине на величину чистого прибутку та рентабельності підприємства.

References

- Banasko, T. M. (2009). Ekonomichniy analiz vykorystannia nematerialnykh aktiviv: znachennia ta metodyka zdiisnennia [Economic analysis of the use of intangible assets: value and method of implementation]. *Visnyk ZhDTU*, 4, 6–11. doi: [http://dx.doi.org/10.26642/jen-2009-4\(50\)-6-11](http://dx.doi.org/10.26642/jen-2009-4(50)-6-11) [in Ukrainian].
- Bublyk, M., Petryshyn, N. & Medvid, R. (2019). Analysis of export policy of timber trade in the conditions of international economic activity. *Economic Analysis*, 29 (3), 5–11. doi: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2019.03.005>.
- Chik, M. Yu. (2017). Aspekty ekonomichnoho analizu na pidpriemstvakh lisovoho hospodarstva [Aspects of economic analysis in forestry enterprises]. *Visnyk ZhDTU*, 4, 60–64. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-4\(82\)-60-64](https://doi.org/10.26642/jen-2017-4(82)-60-64) [in Ukrainian].
- Chumachenko, M. H. (2001). Economic analysis. Study guide. Kyiv: KNEU.
- Derzhavne ahentstvo lisovykh resursiv Ukrainy (2013). Metodychni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) na pidpriemstvakh, shcho nalezhat do sfery upravlinnia Derzhavnogo ahentstva lisovykh resursiv Ukrainy [Methodical recommendations for formation of cost of production (works, services) at the enterprises belonging to the sphere of management of the State Agency of Forest Resources of Ukraine]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN011487.html [in Ukrainian].
- Klimovych, I. M. & Tatiievska, K. A. (2018). Deiaki pytannia sutnosti ta otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [Some questions about the nature and assessment of the financial condition of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 10. doi: [10.32702/2307-2105-2018.10.62](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.62) [in Ukrainian].
- Kostenko, T. D., Pidhora, Ye. O., Ryzhykov, V. S., Pankov, V. A., Herasymov, A. A. & Rovenska, V. V. (2005). Ekonomichniy analiz i diahnostryka stanu suchasnoho pidpriemstva [Economic analysis and diagnostics of modern enterprise]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Krivka, A. & Stonkutė, E. (2015). Complex analysis of financial state and performance of construction enterprises. *Business, Management and Education*, 13, 220–233. doi: <https://doi.org/10.3846/bme.2015.300>.
- Kuprina, N., Volodina, O. & Zavatska, Yu. (2019). Features of the analysis of financial results of the enterprise activities in modern conditions. *Food Industry Economics*, 11 (3), 40–49. doi : <https://doi.org/10.15673/fie.v11i3.1460>.
- Lysychko, A. M. (2018). Ekonomichniy analiz biznes-protsesiv lisohospodarskykh pidpriemstv [Economic analysis of business processes of forestry enterprises]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, 1, 74–82. doi: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1\(39\)-74-82](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1(39)-74-82) [in Ukrainian].
- Mnykh, E. (2003). Economic analysis: Reference book. Kyiv: Centre of educational material.
- Ostapiuk, N. A. (2011). Metodyka otsinky finansovoho stanu pidpriemstva v umovakh inflatsii [Methods of estimating the financial status of piped enterprise under inflation]. *Visnyk ZhDTU*, 1, 127–129 doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2011-1\(55\)-127-129](https://doi.org/10.26642/jen-2011-1(55)-127-129) [in Ukrainian].
- Shershun, M. (2012). Analiz finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv lisovoho hospodarstva Ukrainy [Analysis of financial and economic activity of Ukrainian forestry enterprises.]. *Ekonomichniy analiz*, 10, 141–144 [in Ukrainian].
- Tkachiv, S. M. & Nykytiuk, P. A. (2017). Analiz finansovo-hospodarskykh pokaznykiv lisovoho hospodarstva rehionu [Analysis of financial and economic indicators of forestry in the region]. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 864–868 [in Ukrainian].
- Torosov, A. S., Zhezhkun, I. M. & Zujev, Je. S. (2012). Diahnostryka finansovoho stanu lisohospodarskoho pidpriemstva v systemi antykrizovoho upravlinnia [Diagnosis of the financial condition of the forestry enterprise in the crisis management system]. *Lisovyi zhurnal*, 1, 48–53 [in Ukrainian].
- Vasylytsiv, T. H., Voloshyn, V. I., Boikevych, O. R. & Karkavchuk, V. V. (2012). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and support mechanisms]. Lviv : Liha-Pres [in Ukrainian].

UDC 620.92:338.43

BIOTETHANOL MARKET MODEL ANALYSIS AND UKRAINE BIOFUEL EXCHANGE DEVELOPMENT

N. Melnyk

Article info

Received
04.05.2020

Accepted
24.06.2020

Zhytomyr
National
Agroecological
University
7, Staryi Blvd,
Zhytomyr,
10008, Ukraine

E-mail:
nauka_znau@ukr.net

Melnyk, N. (2020). Biotethanol market model analysis and Ukraine biofuel exchange development. *Scientific Horizons*, 06 (91), 101–115. doi: 10.33249/2663-2144-2020-91-6-101-115.

Under current conditions the alternative energy development and bioenergy fuels use issues are actual for an energy-dependent country. The main strategic goals of the state in the national bioenergy fuels production which make it possible to determine the main advantages and priorities of the industry or market are presented in the research paper. Econometric models of Ukraine bioethanol market development and functioning have been studied and presented. Correlations between bioethanol market variables have been established, regression equations of five models of this market have been obtained and their adequacy analysis was carried out. Graphic representation of the bioethanol market was presented, and the main indicators that affect the development of this market were identified in the process of bioethanol market variables study. Economic and mathematical justification and correlation matrix using software statistical environment - "R", while least squares method and the stepwise regression method were used in the process of bioethanol market models design and researching. The purpose of the study is to analyze bioethanol market models in Ukraine, biofuel exchange development and implementation.

Ukrainian bioenergy fuels market is quite problematic and has a number of obstacles and shortcomings, which negatively affect this market infrastructure. The state regulation should be performed in order to regulate relations at the biofuel market. Electronic trading platforms in the form of bioenergy fuels exchange implementation is one of the fundamental bioenergy fuels market state regulation directions. Bioenergy fuels exchange functioning advantages are revealed during the research. Biofuel exchange structure as one of the main tools for between producers and consumers of biofuels relationship settling has been presented. The development of the biofuel market in Ukraine is extremely relevant and needs further research, especially in the process of state regulation and state support in this area.

Key words: analysis, market model, biofuels, biofuel exchange.

АНАЛІЗ МОДЕЛІ РИНКУ БІОЕТАНОЛУ ТА РОЗВИТОК БІРЖІ БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ

Н. В. Мельник

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

В умовах сьогодення питання розвитку альтернативної енергетики та використання біоенергетичних видів палива є актуальним для енергозалежної країни. Мета дослідження полягає у моделюванні ринку біоетанолу в Україні, його розвитку та функціонуванню, а також в аналізі ролі біржі біопалива як основного інструменту врегулювання ринку біопалива та біосировини. В статті представлено основні стратегічні цілі держави в національному виробництві біоенергетичних видів

палива, які дають можливість визначити основні переваги та пріоритети розвитку галузі або даного ринку. Досліджено та представлено економетричні моделі розвитку та функціонування ринку біоетанолу в Україні. Встановлено кореляційні зв'язки між змінними ринку біоетанолу та отримано регресійні рівняння п'яти моделей даного ринку та проведено аналіз їх адекватності. В процесі дослідження змінних ринку біоетанолу було представлено графічне зображення ринку біоетанолу та виявлені основні показники, які впливають на розвиток даного ринку. В процесі побудови та дослідження моделей ринку біоетанолу було використано економіко-математичне обґрунтування та кореляційну матрицю за допомогою програмного статистичного середовища – «R», а також використовували метод найменших квадратів та метод покрокової регресії.

Український ринок біоенергетичних видів палива є досить проблематичним і налічує низку перешкод й недоліків, які негативно впливають на інфраструктуру даного ринку. Для врегулювання відносин на ринку біопалива необхідно здійснювати державне регулювання. Одним із основних напрямів державного регулювання ринку біоенергетичних видів палива є впровадження торговельних електронних майданчиків у вигляді біржі біоенергетичних видів палива. В статті виявлено переваги функціонування біржі біоенергетичних видів палива. Представлено структуру біржі біопалива як одного із основних інструментів врегулювання відносин між виробниками та споживачами біопалива.

Дослідження ринку біопального потребує подальших досліджень для розвитку стабільного та сильного ринку, особливо процес державного регулювання та державної підтримки даної галузі.

Ключові слова: аналіз, модель ринку, біопаливо, біржа біопалива.

Вступ

Зростання цін на імпортовані енергоносії та зменшення енергетичної безпеки України призводить до впровадження і розвитку відновлювальних джерел енергії. Розвиток та використання альтернативної енергетики в Україні є одним із пріоритетних державних напрямів, який базується на впровадженні новітніх технологій та використанні світового досвіду в розвитку та функціонуванні ринку біоенергетичних видів палива.

Одним із основних пріоритетів для України є виробництво і використання біоенергетичних видів палива з енергетичних сільськогосподарських культур та вирощування біомаси для забезпечення виробництва біопалива різних видів. А також використання біоенергетичних видів палива в якості домішки або суміші з традиційним паливом, що сприяє зменшенню споживання нафтопродуктів та поліпшенню якості і потужності двигунів внутрішнього згорання.

Вивченням питань розвитку альтернативної енергетики, функціонування ринку біопалива та біопаливної біржі займаються багато вітчизняних вчених. Зокрема, деякі вважають, що для України, яка, з одного боку, на 55% залежить від імпортного палива, а з іншого – неповністю використовує потенціал сільського господарства, виробництво енергії на основі біомаси дозволило б побороти надмірну залежність від імпорти-

енергоносіїв, наблизитися до Європи та зробити свій внесок у запобігання зміни клімату. Україні треба створити умови, щоб біопаливо вивести на ринок (Dvornyk & Talavyria, 2013).

Ключовими факторами розвитку відновлювальних джерел енергії в Україні є поліпшення екологічної ситуації; вичерпність традиційних паливно-енергетичних ресурсів; потреба в подоланні залежності від імпорту енергоносіїв; міжнародні зобов'язання; необхідність термінової реновації основних фондів енергетичного обладнання в країні (Kudria, 2015). Адаптація моделювання та створення проєкцій розвитку ринку біопалива має важливе значення для прогнозування та прийняття політичних рішень у цій галузі (Dibrova & Cheban, 2018). Біопаливна біржа допоможе об'єднати всіх продавців і покупців, а також може гарантувати контроль якості від незалежних лабораторій. Така модель успішно працює в багатьох країнах і сприяє вирівнюванню цін на біопаливо (Heletukha, 2018).

Суб'єкти господарювання повинні не тільки виробляти високоякісну продукцію, але й бути екологічно відповідальними стверджують автори (Chaikin et al., 2018). Саме формування та функціонування внутрішнього ринку біоенергетичних видів палива є актуальним для України, що сприятиме зменшенню енергетичної залежності країни від імпортованих палив і тим самим сприяти розвитку сільських територій (Kvasha &

Melnyk, 2019). Забезпечення ефективного функціонування та розвитку ринку біоенергетики полягає у тому, що ринкові перетворення в Україні розпочиналися без належного обґрунтування та формування методичних підходів до визначення стратегії і тактики (Larina & Halchynska, 2018). Для реалізації потенціалу біоенергетики потрібно розвивати не лише експортні потужності, але і внутрішній ринок споживання біопалив (Yurchuk, 2018). Використання відповідних біоенергетичних ресурсів (стебел, листя, стрижнів, кошиків) у якості ресурсу для виробництва палива в Україні не набуло широкого розповсюдження (Melnychenko, 2018). Дослідження розвитку та функціонування ринку біоенергетичних видів палива є надзвичайно актуальним та потребує подальшого дослідження. Ринок біоенергетичних видів палива в Україні сприяє розвитку біоенергетичної галузі, тим самим сприяє енергетичній незалежності.

Матеріали та методи

Методологічною базою дослідження є загальнонаукові та специфічні методи пізнання економічних явищ, системний підхід до вивчення соціально-економічних систем, базові положення стандартів і правил, пов'язаних з виробництвом та реалізацією біопалива. Для вирішення завдань дослідження використано систему методів, зокрема: абстрактно-логічний (для формування базових принципів, теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження); логіко-аналітичний, зокрема прийоми аналогії та співставлення, індукції та дедукції, наукової абстракції (для теоретичного узагальнення та уточнення понятійного апарату) тощо. В побудові економетричних моделей формування та функціонування ринку біоетанолу в Україні було використано

економіко-математичне обґрунтування та кореляційну матрицю за допомогою програмного статистичного середовища – «R».

Результати досліджень та обговорення

Розвиток виробництва і використання біоенергетичних видів палива для енергозалежної країни вирішать три основні завдання – екологічне, соціальне та економічне. Екологічне завдання полягає у збереженні довкілля від забруднення парниковими газами і зменшення викидів діоксиду вуглецю та інших газів в

атмосферу згідно з вимогами Кіотського протоколу. Соціальна у розвитку сільських територій та зменшення рівня безробіття на місцях за допомогою створення нових робочих місць. Економічне, у свою чергу, полягає в енергетичній незалежності країни та збільшенні рівня енергетичної безпеки. Дві глобальні рушійні сили, які мають вирішальний вплив на енергетичне майбутнє в Україні, особливо вплив на зміну навколишнього природного середовища, розвиток сільських територій та зайнятості населення на селі, а також на економічне зростання в країні. Постійна зміна клімату в результаті накопичення парникових газів в атмосфері призводить до нагальної потреби переходу на відновлювальну або стійку енергію. Прогрес до заміни викопного палива відновлюваними джерелами енергії зменшить ризик серйозних змін клімату та зменшення викидів парникових газів в атмосферу, а також сприятиме розвитку нового сектору економіки України.

Нині розвиток та функціонування будь-якого ринку або розвиток галузі формується на встановлених стратегічних цілях держави. Стратегічні цілі дають можливість визначити основні переваги та пріоритети розвитку галузі або ринку. В даному випадку ми встановили п'ять основних стратегічних цілей розвитку ринку біопалива в Україні (рис. 1).

Встановлені стратегічні цілі держави поєднують у собі раціональне використання земельних ресурсів, аналіз продовольчої безпеки країни та охорони довкілля, а також удосконалення державної підтримки біопаливної галузі. Усі встановлені цілі сприяють розвитку внутрішнього та зовнішнього ринків біопалива в Україні.

Виробничо-ресурсний потенціал агропромислового комплексу України характеризується багатофункціональністю як виробничих систем, так і природно-кліматичних умов, що сприяють вирощуванню значної кількості сільськогосподарських культур. Враховуючи сучасні глобалізаційні виклики, які стоять перед населенням земної кулі, одним із найважливіших є забезпечення людства безпечними енергетичними ресурсами, у зв'язку із їх виснаженням та значним негативним впливом на природно-кліматичні умови нашої планети.

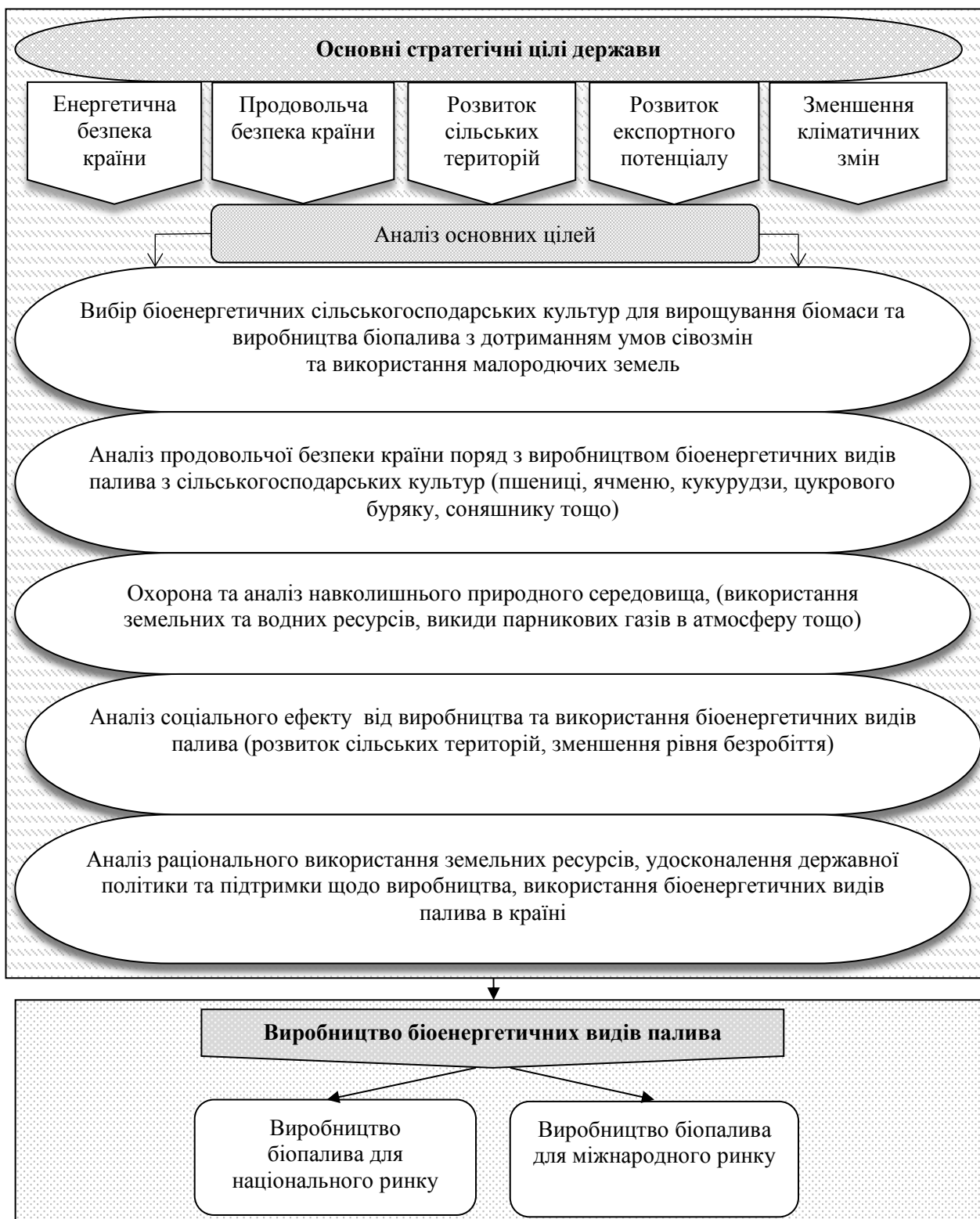

Рис. 1. Аналіз та стратегічні цілі у національному виробництві біоенергетичних видів палива в Україні

Джерело: розробка автора.

Дослідження розвитку та функціонування ринку біоетанолу в Україні було здійснено за

допомогою багатofакторної кореляційної моделі. Для побудови моделі визначено факторні (X_i) та результативні (Y_i) ознаки. За результативні ознаки для проведення кореляційного аналізу прийнято Y_1 – виробництво біоетанолу в Україні, млн л; Y_2 – споживання біоетанолу в Україні, млн л; Y_3 – торговельний баланс біоетанолу в Україні, млн л; Y_4 – експорт біоетанолу в Україні, млн л; Y_5 – імпорт біоетанолу в Україні, млн л та визначено його залежність від таких факторів як X_1 – експорт пшениці в Україні, тис. дол. США; X_2 – експорт жита в Україні, тис. дол. США; X_3 – експорт ячменю в Україні, тис. дол. США; X_4 – експорт кукурудзи в Україні, тис. дол. США; X_5 – експорт цукрових буряків в Україні, тис. дол. США; X_6 – середня вартість бензину А–95

на АЗС в Україні, дол. США/л; X_7 – середня вартість нафти Brent, дол. США/бар.; X_8 – середня вартість бензину А–95 на АЗС в Україні, грн/л.

В результаті проведення кореляційного аналізу ми прийшли до наступних висновків, що найбільший вплив на експорт біоетанолу, торговельний баланс даного виду біопалива та на його споживання в Україні має експорт цукрових буряків, ячменю, пшениці та кукурудзи, тис. дол. США. Коефіцієнти кореляції для яких становлять 0,84, 0,81 та 0,7, відповідно. Значний вплив на імпорт біоетанолу мають такі фактори, як вітчизняний експорт цукрових буряків, тис. дол. США з коефіцієнтом кореляції – 0,69, а на виробництво біоетанолу в Україні впливає середня вартість бензину А–95 на АЗС в Україні, дол./л та середня вартість нафти Brent, дол./бар. з коефіцієнтами кореляції 0,62 та 0,61, відповідно (рис. 2).

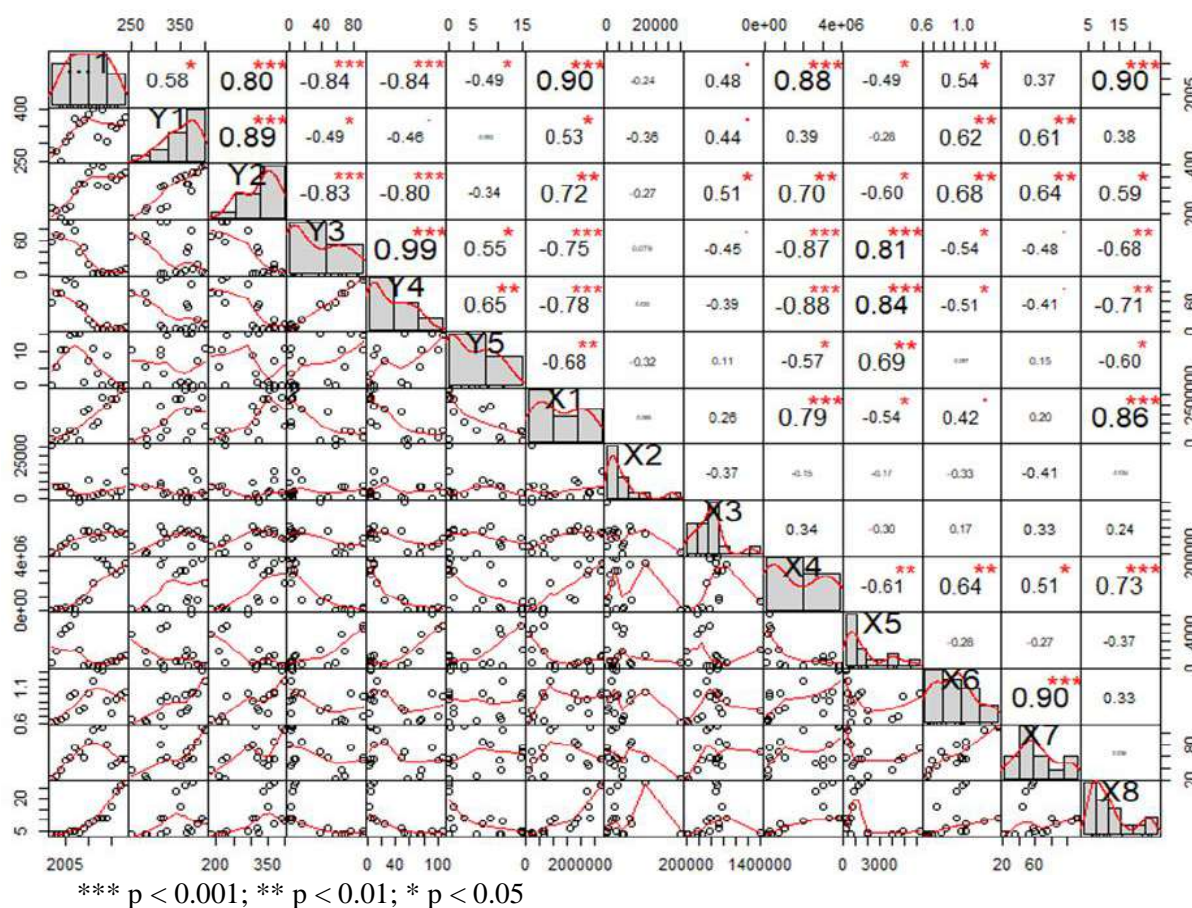

Рис. 2. Аналіз кореляційних зв'язків між залежними та незалежними змінними ринку біоетанолу України

Джерело: розрахунки автора.

У подальшому дослідженні ринку біоетанолу в Україні для статистичного оцінювання параметрів регресійної моделі за емпіричними даними використовували метод найменших квадратів (МНК), що лежить в основі регресійного аналізу. При проведенні

дослідження розвитку та функціонування ринку біоетанолу в Україні за допомогою МНК було отримано регресійні рівняння п'яти моделей даного ринку та проведено аналіз їх адекватності (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз адекватності регресійних рівнянь залежності показників ринку біоетанолу за методом МНК (метод найменших квадратів)

Регресійна залежність	Рівня регресії	Тест
Y_1 – виробництво біоетанолу в Україні, млн л	$Y_1 = 30,63x_1 - 0,87x_2 + 6,16x_3 - 46,88x_4 - 3,64x_5 - 6,20x_6 + 45,76x_7 + 22,25x_8 + 338,61$	$R^2 = 0,79$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_4 (p-val<0,05)
Y_2 – споживання біоетанолу в Україні, млн л	$Y_2 = 26,82x_1 - 1,44x_2 + 5,11x_3 - 39,53x_4 - 20,71x_5 - 23,20x_6 + 69,51x_7 + 304,44$	$R^2 = 0,90$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001)
Y_3 – торговельний баланс біоетанолу, млн л	$Y_3 = 3,82x_1 + 0,57x_2 + 1,05x_3 - 7,35x_4 + 17,07x_5 + 16,99x_6 - 23,74x_7 - 20,10x_8 + 34,17$	$R^2 = 0,94$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_5 (p-val<0,01)
Y_4 – експорт біоетанолу в Україні, млн л	$Y_4 = 1,77x_1 + 0,43x_2 + 2,21x_3 - 9,24x_4 + 20,23x_5 + 13,92x_6 - 18,40x_7 - 18,75x_8 + 40,23$	$R^2 = 0,96$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_5 (p-val<0,01)
Y_5 – імпорт біоетанолу в Україні, млн л	$Y_5 = -2,04x_1 - 0,15x_2 + 1,15x_3 - 1,89x_4 + 3,16x_5 - 3,07x_6 + 5,33x_7 + 1,34x_8 + 6,06$	$R^2 = 0,88$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_5 (p-val<0,05)

Джерело: розрахунки автора.

Після проведення багатофакторного регресійного аналізу, слід зробити висновок, що побудовані моделі розвитку та функціонування ринку біоетанолу є неадекватними та не можуть бути використанні для подальшого аналізу, так як більшість коефіцієнтів при факторних ознаках (x_i) є статистично не значущими. Тому, в подальшому, для побудови таких моделей потрібно використати новітній механізм економетричного аналізу – покрокова регресія із використанням двостороннього методу «Bidirectional elimination» (вибіркове усунення). В результаті застосування методу покрокової регресії до нашої вибірки, було отримано статистично сильні рівняння залежності, які представлені в таблиці 2.

В результаті проведення покрокової регресії

ми отримали результати, які представляють залежність результативних (Y_i) ознак від факторних (x_i). Так, наприклад, з дослідження видно, що експорт біоетанолу в Україні (Y_4) залежить від таких факторів, як вітчизняний експорт цукрових буряків та кукурудзи, тис. дол. США (x_5 ; x_4) та від середньої вартості бензину А-95 на АЗС в Україні, грн/л (x_8). При цьому, їх залежність є сильною і модель пояснює велику кількість варіацій у даних і є важливою.

Аналіз регресійних рівнянь за методом покрокової регресії дає можливість визначити, які факторні ознаки впливають на розвиток та функціонування ринку біоетанолу в Україні, а особливо встановлює залежність результативних Y_i ознак від факторних x_i і тим самим представляє результати даного аналізу (рис. 3).

Таблиця 2. Аналіз адекватності регресійних рівнянь залежності показників ринку біоетанолу за методом покрокової регресії

Регресійна залежність	Рівня регресії	Тест
Y_1 – виробництво біоетанолу в Україні, млн л	$Y_1 = 24,67x_6 + 338,61$	$R^2 = 0,50$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_6 (p-val<0,05)
Y_2 – споживання біоетанолу в Україні, млн л	$Y_2 = 42,06x_1 + 34,87x_7 + 304,44$	$R^2 = 0,78$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_1 (p-val<0,001) x_7 (p-val<0,01)
Y_3 – торговельний баланс біоетанолу в Україні, млн л	$Y_3 = 15,53x_3 - 20,78x_4 + 34,17$	$R^2 = 0,88$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_5 (p-val<0,001) x_4 (p-val<0,01)
Y_4 – експорт біоетанолу в Україні, млн л	$Y_4 = 19,68x_5 - 15,30x_4 - 8,57x_8 + 40,23$	$R^2 = 0,94$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_5 (p-val<0,01) x_4 (p-val<0,001) x_8 (p-val<0,05)
Y_5 – імпорт біоетанолу в Україні, млн л	$Y_5 = 2,41x_3 + 3,74x_5 - 2,69x_8 + 6,06$	$R^2 = 0,74$ Стилістично значущим визначено: коефіцієнт b (p-val<0,001) та x_3 (p-val<0,05) x_5 (p-val<0,001) x_8 (p-val<0,01)

Джерело: розрахунки автора.

В результаті проведеного регресійного аналізу ми отримали результати, які свідчать про те, що на імпорт біоетанолу в Україні, млн л (Y_5) впливають такі фактори: X_3 – експорт ячменю в Україні, тис. дол. США; X_5 – експорт цукрових буряків в Україні, тис. дол. США; X_8 – середня вартість бензину А–95 на АЗС в Україні, грн/л.

Отже, враховуючи отримані вище результати при проведенні кореляційного аналізу розвитку ринку біоетанолу в Україні, можна переходити до опису отриманих результатів.

Обсяг виробництва біоетанолу. При зміні середньої вартості бензину А–95 на АЗС України, дол. США/л (x_6) на 0,1 дол. США/л, обсяг виробництва біоетанолу в Україні, млн л (Y_1) зміниться на 24,7 млн л, при незмінній усіх інших факторів (рис. 4). Тобто при зростанні вартості бензину А–95 на АЗС в Україні, на 0,1 дол. США/л обсяг виробництва біоетанолу буде збільшуватися на 24,7 млн л, або при зростанні ціни на бензин на 3 гривні (10 % від вартості станом на 07.12.2019 р.) призведе до збільшення обсягів виробництва на 7 %.

Слід відмітити, що середня вартість бензину

А–95 на АЗС в Україні, дол. США/л відіграє позитивну роль при виробництві біоетанолу в Україні. Враховуючи світові тенденції зростання цін на бензин, можна зробити висновок, що обсяг виробництва біоетанолу буде зростати.

Споживання біоетанолу в Україні. При збільшенні обсягу експорту зерна (x_1) на 1 млн т, споживання біоетанолу, млн л (Y_2) збільшиться на 46,02 млн дол. США, при зміні вартості бареля нафти (x_7) на 1 дол. США, споживання біоетанолу (Y_2) зміниться на 34,87 млн т, відповідно, при незмінній усіх інших факторів (рис. 5). З першого погляду, у такій залежності відсутня логіка, особливо щодо експорту пшениці, але збільшення вітчизняного експорту пшениці свідчить про збільшення її попиту на світовому ринку (в країнах ЄС є обов'язковим додаванням 5 % біоетанолу до палива), що спонукає вітчизняних виробників виробляти біоетанол на експорт. Щодо зв'язку між вартістю бареля нафти та рівнем споживання біоетанолу в якості палива є цілком логічним, так як вартість нафти має тенденцію до збільшення, тоді як вартість біоетанолу залежить лише від технології виробництва та природно-кліматичних умов.

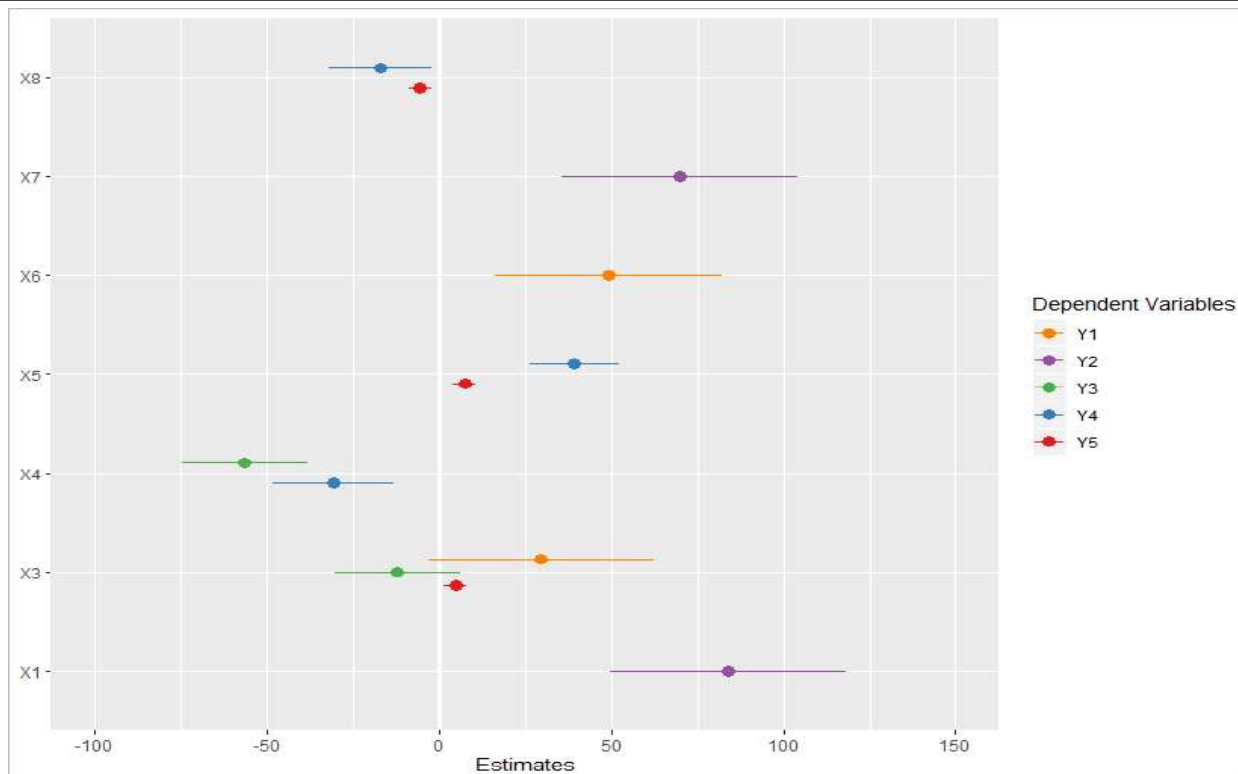

Рис. 3. Графічна інтерпретація результатів регресійного аналізу розвитку ринку біоетанолу в Україні

Джерело: розрахунки автора.

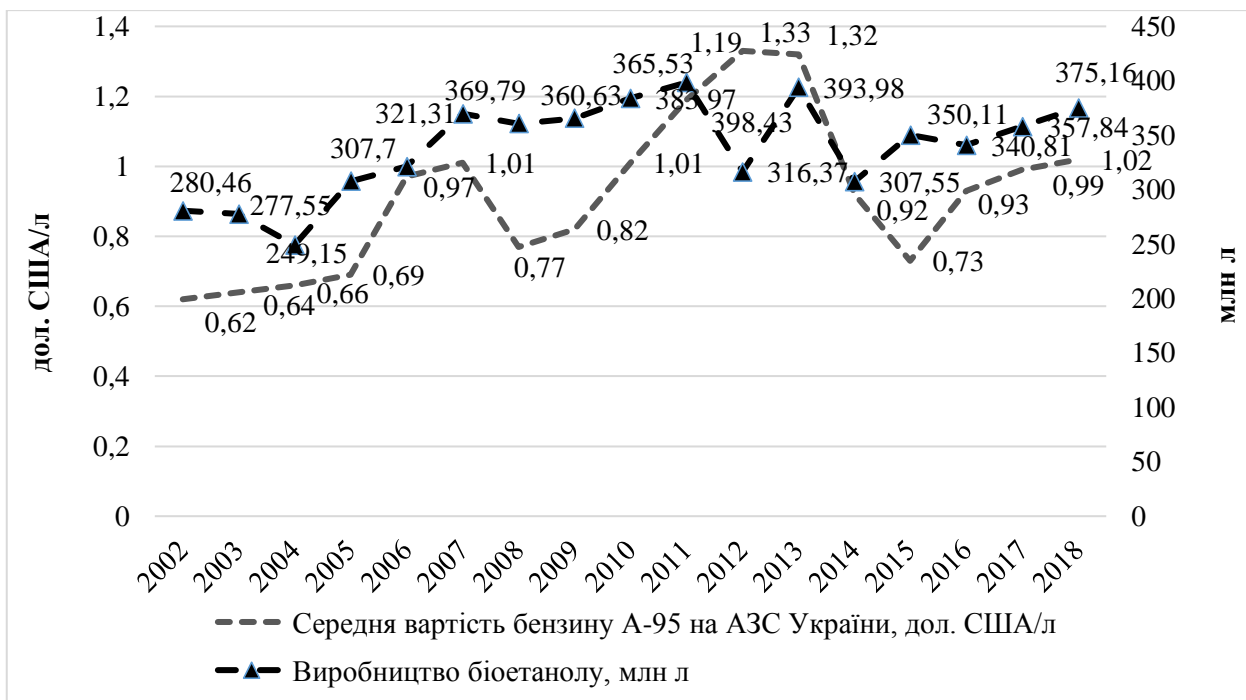

Рис. 4. Залежність обсягу виробництва біоетанолу (млн л) від середньої вартості бензину А-95 на АЗС в Україні (дол./л)

Джерело: розрахунки автора за даними (International Trade, 2018; Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2018; OECD, 2018).

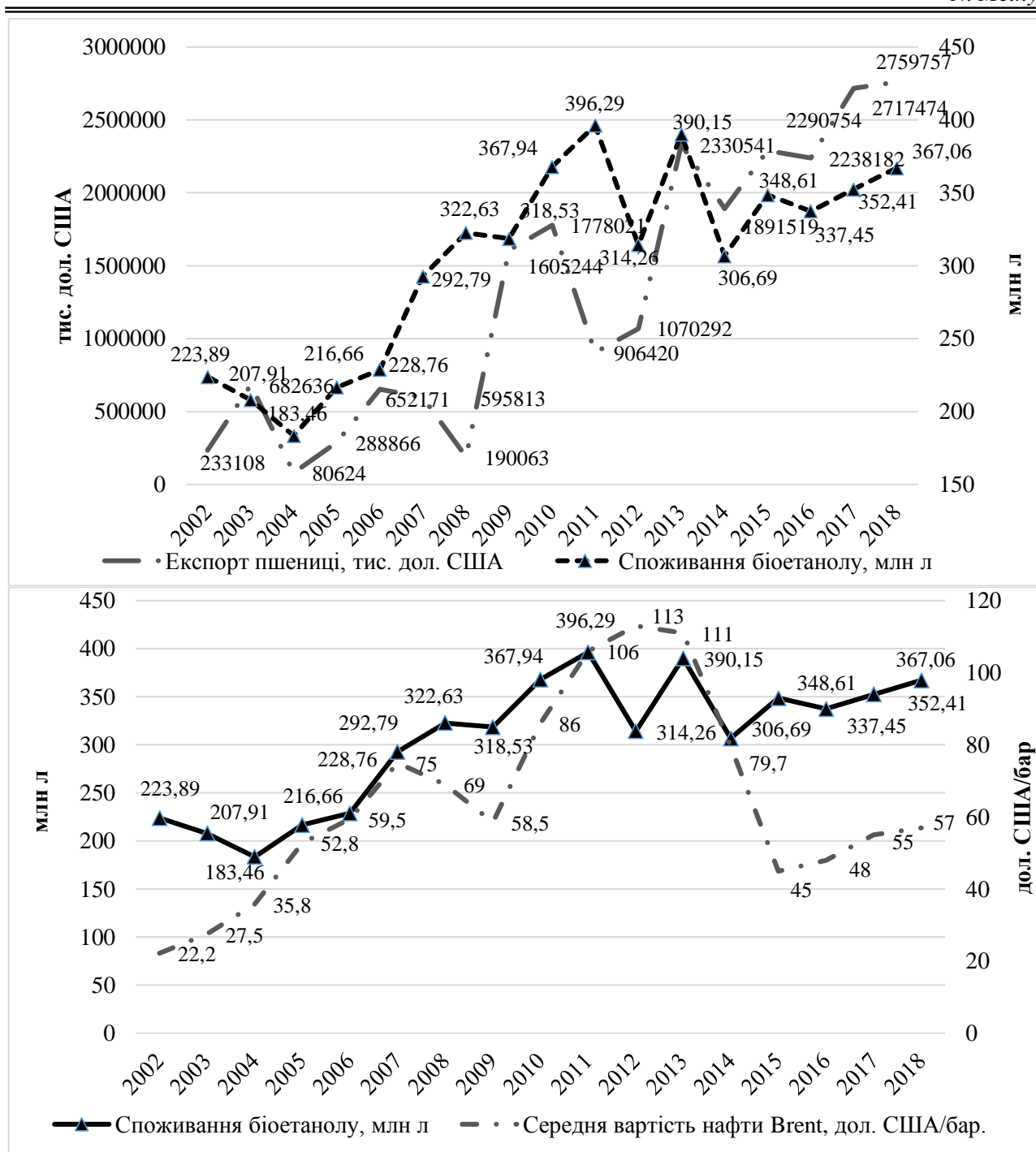

Рис. 5. Залежність обсягу споживання біоетанолу, млн л від вітчизняного експорту пшениці, тис. дол. США та від середньої вартості бареля нафти (дол. США).

Джерело: розрахунки автора за даними (International Trade, 2018; Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2018; OECD, 2018).

Торгівельний баланс. За збільшеного обсягу експорту ячменю (x_5) на 1 млн дол. США, торговельний баланс зовнішньої торгівлі біоетанолом, млн л (Y_3) збільшиться на 15,53 млн дол. США, при збільшенні обсягів

експорту кукурудзи, млн дол.США (x_4) на 1 млн дол. США, торговельний баланс зовнішньої торгівлі біоетанолом, млн л (Y_3) зменшиться на 20,78 млн дол. США, при незмінній всіх інших факторів (рис. 6).

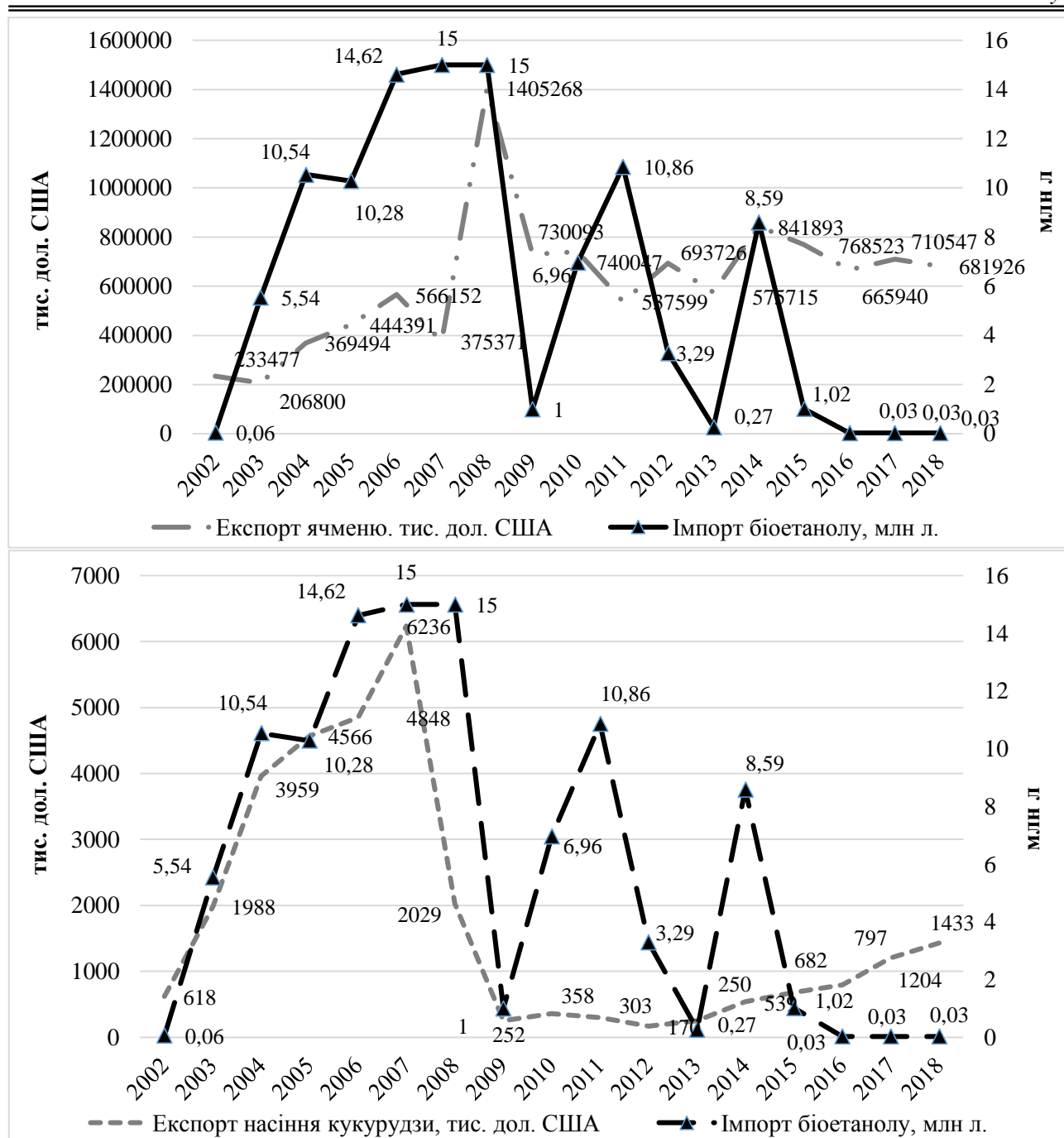

Рис. 6. Залежність торговельного балансу від обсягів вітчизняного експорту ячменю та насіння кукурудзи (тис. дол. США)

Джерело: розрахунки автора за даними (International Trade, 2018; Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2018; OECD, 2018).

Отже, збільшення обсягів експорту ячменю позитивно впливає на торговельний баланс, в даному випадку ячмінь є сировиною для виробництва біоетанолу та для виробництва кормів для сільськогосподарських тварин. У свою чергу, ячмінь є не найкращою сировиною для виробництва біоетанолу (ячмінь – 1200 л/га,

пшениця – 1800 л/га, кукурудза – 2000 л/га). Тому призначення експортного ячменю на 99 % є кормовим. В результаті таких процесів у країнах призначення експорту вітчизняного ячменю зменшується сировинна база для виробництва біоетанолу, в результаті чого збільшується експорт біоетанолу, а відповідно і позитивне

значення зовнішньоторговельного балансу.

Другий негативний фактор зовнішньоторговельного балансу торгівлі біоетанолом є обсяг експорту насіння кукурудзи, і пояснюється тим, що кукурудза є основною сировиною для виробництва біоетанолу в Україні, тому збільшення експорту негативно впливає на обсяги сировинного забезпечення процесу виробництва біоетанолу, в результаті чого падають обсяги виробництва, а відповідно і погіршується торговельний баланс.

Експорт біоетанолу. При збільшеному обсягу експорту ячменю (x_5) на 1 млн дол. США, загальний експорт вітчизняного біоетанолу, млн л (Y_4) збільшиться на 19,68 млн дол. США, при збільшенні обсягів експорту кукурудзи, млн дол. США (x_4) на 1 млн дол. США, експорт біоетанолу, млн л (Y_4) зменшиться на 15,30 млн дол. США, при незмінній всіх інших факторів. Основою розрахунку торгового балансу є експорт, тому всі обґрунтування, викладені у попередньому абзаці, можуть бути використані для логічного пояснення факторів, що впливають на експорт.

З проведеного нами дослідження на прикладі розвитку та функціонування ринку біоетанолу в Україні можна зробити наступні висновки:

1. На обсяги виробництва біоетанолу в Україні впливає вартість бензину А–95 на АЗС України. При розробці подальших програм розвитку альтернативної енергетики – додатковий непрямий податок на продаж палива в Україні сприятиме збільшенню обсягів виробництва біоетанолу.

2. На обсяги споживання біоетанолу в Україні впливає експорт пшениці і кукурудзи та вартість бареля нафти на світовому ринку. В сучасних умовах економічного розвитку України є неможливим впливати на світові ціни на нафту, тоді як регулювання обсягів вітчизняного експорту є потенційним механізмом за допомогою системи нетарифних заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Але, при цьому, потрібно враховувати міжнародні договори між Україною та іншими країнами (міжнародними організаціями) щодо методів та заходів регулювання експорту.

Розвиток виробництва біоенергетичних видів палива має позитивний аспект для економіки країни за рахунок зростання експорту енергетичних культур, надходження іноземних інвестицій у галузь, сталий розвиток країни та

аграрного сектору тощо. Для екологічного аспекту – це зменшення забруднення навколишнього середовища, виконання вимог ЄС та ін., а для соціального – розвиток інфраструктури сільських територій, зменшення безробіття за рахунок створення нових робочих місць тощо. Поряд з позитивними аспектами виробництва біоенергетичних видів палива виникають негативні аспекти, такі як загроза виникнення продовольчої безпеки, зростання конкуренції на енергетичному ринку, зношуваність сільськогосподарських угідь, недотримання сівозмін при вирощуванні біоенергетичних культур тощо. Для економічної складової розвитку та функціонування ринку біопалива в Україні потрібно забезпечити вирішення таких основних проблем, як відсутність повноцінного та стабільного ринку біопалива в країні, налагодження комунікацій між виробниками та споживачами біомаси та біопалива, урегулювання цін на сільськогосподарську продукцію й зменшення можливості виникнення продовольчої безпеки країни, раціональне використання сільськогосподарських угідь та дотримання сівозмін при вирощуванні енергетичних культур тощо. Тому для вирішення вищезазначених проблем або недоліків за розвитку біопаливної галузі в Україні необхідно розробляти чіткі державні програми, стратегії розвитку ринку біопалива та удосконалювати існуючу нормативно-правову базу.

Економічна складова розвитку та функціонування ринку біоенергетичних видів палива є основною у взаємодії усіх стейкхолдерів даного ринку. Наразі український ринок біоенергетичних видів палива є досить проблематичним і налічує низку перешкод й недоліків, які негативно впливають на інфраструктуру даного ринку. Основні перешкоди, які гальмують розвиток інфраструктури ринку біоенергетичних видів палива в Україні є такі: 1) ненадійність постачання; 2) ціни на біоенергетичні види палива; 3) якість виробленого біопального. Для вирішення вищезазначених проблем та перешкод необхідно здійснювати державне регулювання ринку біоенергетичних видів палива. Одним із основних напрямів державного регулювання ринку біоенергетичних видів палива є впровадження торговельних електронних майданчиків у вигляді біржі біоенергетичних видів палива. Розвиток та

функціонування біржі біоенергетичних видів палива має багато переваг для економіки країни і розвитку ринку біоенергетичних видів палива (рис. 7).

Рис. 7. Переваги функціонування біржі біоенергетичних видів палива

Джерело: власні дослідження.

Біржа біоенергетичних видів палива підвищує ефективність роботи ринку цих видів палива за рахунок проведення прозорих торгів між усіма учасниками біржі (продавці, покупці) та забезпечує зміцнення довіри учасників ринку. Під час проведення електронних торгів на біржі біопалива створюється справедливе та прозоре ціноутворення між виробниками біопалива, що тим самим сприяє розвитку здорової та вільної конкуренції на ринку і зменшує ризики коливання цін на біопаливо в країні та в межах одного регіону. Також однією із переваг розвитку і функціонування біржі біопалива є забезпечення стабільних поставок біопалива до споживачів, що дає можливість створення та розвитку нових проектів з біопалива і тим самим сприяти розвитку регіональних ринків біопалива.

Слід зазначити, що для упорядкування розвитку та функціонування ринку біоенергетичних видів палива в Україні необхідно запроваджувати досвід світових країн з електронної торгівлі біопаливом на біржі. Наприклад, електронна біржа біопалива існує в США «Minneapolis Biomass Exchange», яка здійснює онлайн торгівлю біомасою для покупців та продавців з різних країн світу, а також, при цьому, надає послуги з перевірки якості біомаси,

логістичні послуги, типові угоди на торгівлю біомасою та систему онлайн-транзакцій між усіма зацікавленими сторонами торгів. Успішний досвід функціонування електронного майданчика з торгівлі біопаливом має Литва. В Литві існує біржа біопалива «Baltpool», яка здійснює торгівлю біомасою. Після відкриття біржі біопалива частка придбаної біомаси зросла на 86 %, при цьому, ціна на біомасу знизилася на 40 %, що сприяло зменшенню конкуренції між виробниками. А також недоцільність придбання біомаси поза біржею, оскільки середня вартість біомаси на біржі «Baltpool» була нижчою майже на 15 %. Ще однією із переваг запровадження біржі біопалива є те, що функціонування ринку біоенергетичних видів палива став більш прозорим та ефективним і тим самим урівноважив попит і пропозицію на біомасу, а також збільшив кількість постачальників даного виду біомаси і легкий доступ та участь в електронних торгах на біржі.

Нині ринок біоенергетичних видів палива в Україні є досить стихійним, тому створення електронної біржі біопалива дає можливість стабільному розвитку ринку біопалива та проведенню відкритих та прозорих закупівель як для виробників біопалива, так і для споживачів, а

також здійсненню державного регулювання та контролю закупівель. Ми вважаємо, що біржа біоенергетичних видів палива є електронним майданчиком для здійснення прозорих торгів між усіма учасниками біржі, тим самим створюючи та розвиваючи конкурентний ринок біоенергетичних видів палива в Україні.

Мета створення біржі біопалива полягає у об'єднанні двох зацікавлених сторін (виробників та користувачів біопалива і біомаси) на надійній, контрольованій, конфіденційній та зручній для користувачів веб-інтерактивній ринковій платформі (рис. 8).

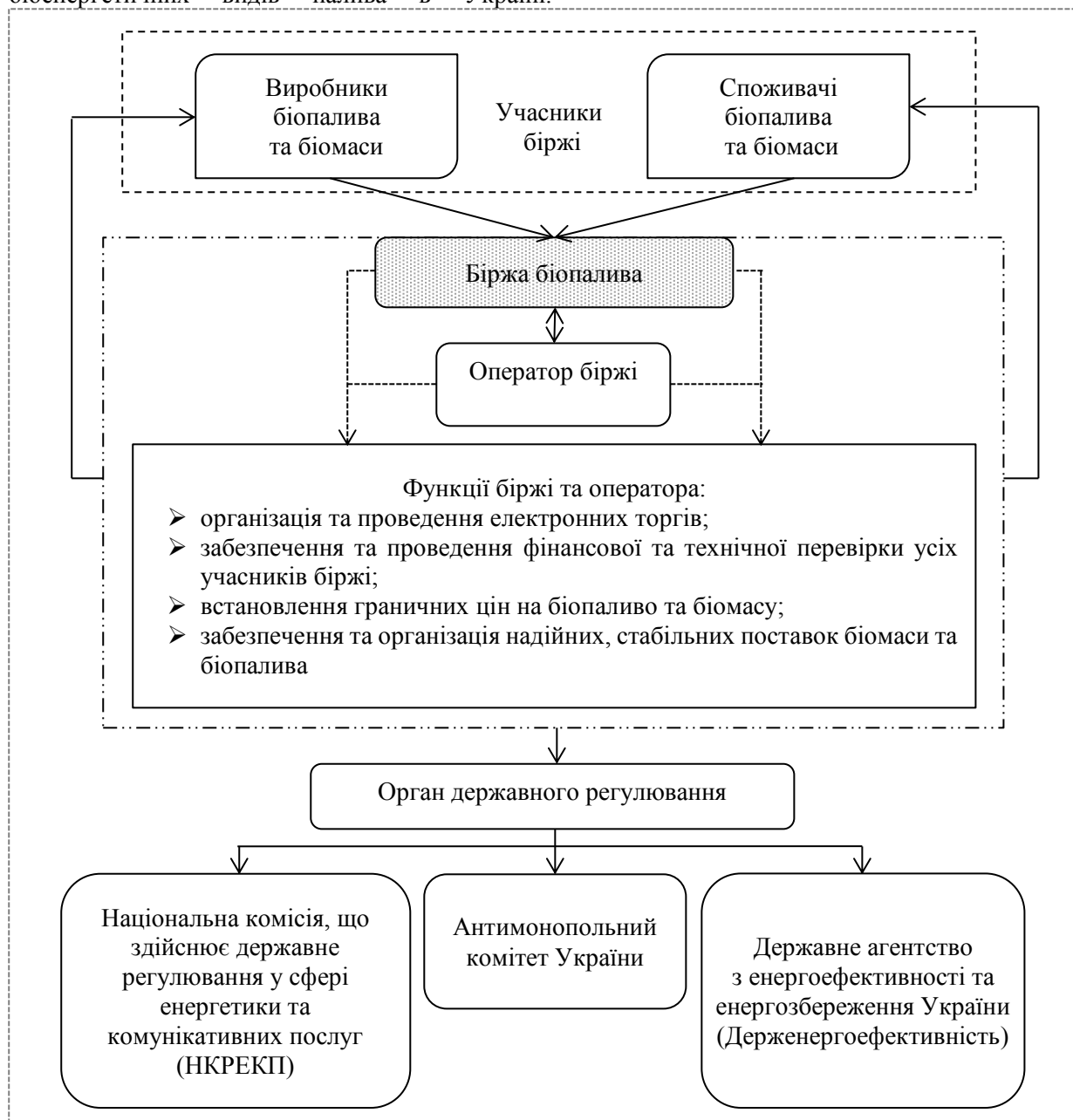

Рис. 8. Схематична структура біржі біопалива в Україні

Джерело: власні дослідження.

Біржа біоенергетичних видів палива дає можливість врегулювати відносини між виробниками та споживачами біопалива, сприяє розвитку та функціонуванню ринку біопалива, а

також забезпечує ефективне використання біоенергетичних видів палива в Україні. Структурними елементами біржі біопалива є виробники та споживачі біоенергетичних видів

палива. Вони брали участь у торгах на біомасу з енергетичних сільськогосподарських культур та на виготовлене біопаливо різного виду. Біомаса та біопаливо на біоенергетичній біржі поділяється на класи і проходить перевірку на якість за рахунок дотримання вимог стандартизації та сертифікації, що, в свою чергу, виключає можливість продажу неякісної продукції на біржі і тим самим дає гарантії учасникам біржі на придбання якісної продукції. Основним структурним елементом біржі біопалива в Україні є оператор біржі, який організовує та проводить відкриті торги між зацікавленими особами, встановлює граничні ціни на біомасу та біопаливо згідно з встановленими вимогами контролюючого державного органу, здійснює перевірку фінансової та технічної спроможності усіх учасників біржі, що зменшує ризик недоброочестності між ними. Оператор біржі проводить звітну та статистичну діяльність, моніторинг середніх цін на біомасу та біопаливо в областях та регіонах, а також забезпечує систематичне управління логістикою та постачанням.

Контроль за діяльністю оператора біржі та біржі в цілому здійснюють такі державні органи як Антимонопольний комітет України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунікативних послуг (НКРЕКП) та Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективність). Ці державні органи здійснюють контроль за дотриманням вимог економічної конкуренції між учасниками закупівель, врегулювання цінової політики, а також за роботою оператора біржі та накладають штрафні санкції за порушення ним функціональних обов'язків тощо.

Впровадження біржі біоенергетичних видів палива або біржі біопалива дає можливість розвитку та функціонуванню прозорого та відкритого ринку біопалив за рахунок врегулювання економічних відносин на ньому та надаючи можливість залучити більше виробників та покупців, тим самим сприяючи розвитку ринку біоенергетичних видів палива, стимулюючи сільськогосподарських виробників вирощувати біомасу та виробляти біопаливо, а також автоматизації функцій, які допомагають контролювати якість, логістику, укладання договорів, механізм ціноутворення, оформлення документів тощо.

Висновки

Розвиток та виробництво біоенергетичних видів палива залежать від державної підтримки та державного регулювання. Ринок біопалива в Україні є стихійним. Для врегулювання усіх відносин між продавцями та покупцями біомаси та біопалива необхідно запроваджувати електронну торговельну платформу, таку як біржа біопалива. Біржа біопалива дає можливість проводити прозорі торги на даній платформі і тим самим сприяє врегулюванню усіх відносин між продавцями й покупцями, починаючи від ціноутворення та закінчуючи постачанням біомаси та біопального.

Економетричне моделювання розвитку та функціонування ринку біоетанолу в Україні дало можливість побудувати та дослідити п'ять моделей даного ринку і виявити основні фактори, які впливають на його розвиток.

References

- Burdenyuk, I. I., Volontyr, L. O. & Chernyak, N. I. (2011). Modelyuvannya rozmishhennya vyrobnyztva biopalyva [Modeling the location of biofuel production]. *Zbirnyk naukovykh pracz VNAU. Ser. Ekonomichni nauky*, 1 (48), 33-40. [in Ukrainian].
- Chaikin, O., Kirieieva, E. & Slobodeniuk, O. (2018). Environmental Management Certification: Socio-Economic Monitoring. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40 (3), 297-306. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.28>.
- Dibrova, A. D. & Cheban, I. V. (2018). Modelyuvannya rynku rikdoho biopalyva v Ukraini [Modeling of the liquid biofuel market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12. 16-25. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201812025> [in Ukrainian].
- Dvornyk, I. V. & Talavyria, M. P. (2013). Biopalyvo ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Biofuels and prospects of its development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser. Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, 181 (6), 113-120 [in Ukrainian].
- Heletukha, H. H. (2018). V Ukraini ponad 70% syrovyny dlia biomasy bude ahrarnoho pokhodzhennia [In Ukraine, more than 70% of raw materials for biomass will be of agricultural origin]. Retrieved from <http://agroportal.ua/ua/views/mnenie-eksperta/mnenie-v-ukraine-bolee-70-syrya->

dlya-biomassy-budet-agrarnogo-proiskhozhdeniya/# [in Ukrainian].

International Trade Centre (2018). Trade statistics for international business development. Retrieved from <https://www.trademap.org>.

Kudria, S. O. (2015). Stan ta perspektyvy rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini [Status and prospects for development of renewable energy in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 12, 19–26 [in Ukrainian].

Kvasha, S. & Melnyk, N. (2019). Imperatyvy formuvannya koniunktury rynku bioenerhetychnykh vydiv palyva [Bioenergy fuel market structure imperative formation]. *Naukovi goryzonty*, 11 (84), 13–22. doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-13-22 [in Ukrainian].

Larina, Ya. S. & Halchynska, Yu. M. (2018). Metodolohiia doslidzhennia rynku bioenerhetyky

[Methodology of research on bioenergy market]. *Biznes-navigator*, 5 (48), 44–49 [in Ukrainian].

Melnychenko, V. V. (2018). Klasterne modeliuвання rozvytku bioenerhetychnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv [Cluster modeling of bioenergy potential of agricultural enterprises]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 124–128 [in Ukrainian].

OECD (2018). Statistics. Retrieved from <http://www.stats.oecd.org>.

Yurchuk, N. P. (2018). Modeliuвання otsinky konkurentospromozhnosti zastosuvannya biohazovykh ustanovok v systemi enerhozabezpechennia silskykh terytorii [Modeling assessment the of biogas plants competitiveness in the energy supply system of rural areas]. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6671>. doi: 10.32702/2307-2105-2018.11.68 [in Ukrainian].

**Правила для авторів, які подають матеріали до наукового журналу
«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ•SCIENTIFIC HORIZONS»**

«Наукові горизонти» є науковим фаховим виданням, що видається 12 разів на рік, в якому друкуються статті з таких основних напрямів: аграрні науки та продовольство, ветеринарна медицина, механічна інженерія, міжнародні відносини, публічне управління та адміністрування, соціальні та поведінкові науки, управління та адміністрування.

Редакційна колегія збірника приймає до друку наукові статті українською та англійською мовами, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Наказу МОНУ України № 32 від 15.01.2018 р. «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».

Структура статті:

1. Індекс УДК (виключка по лівому краю).

2. Назва статті повинна відповідати її змісту (об'єм не більше 12 слів), (виключка по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом).

3. Ініціали та прізвища авторів (виключка по центру). Після прізвищ авторів слід позначити арабськими цифрами (індексами зверху) відповідність установам, в яких вони працюють.

4. Електронна адреса авторів (виключка по центру).

5. Повна офіційна назва та юридична адреса установи авторів (виключка по центру).

6. Анотація англійською мовою (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова) із зазначенням ініціалів та прізвищ авторів, назви статті, повної офіційної назви та юридичної адреси установи. Якщо стаття англійською мовою, то резюме подається, відповідно, українською та російською мовами.

Анотація мовою статті (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова). Анотація має бути інформативною (не містити загальних слів), структурованою (слідувати логіці викладення статті) та змістовною (розкривати основні результати досліджень). Перше речення – вступ (актуальність), друге та третє – коротко характеризує мету та методи досліджень, останнє – перспективи подальших досліджень. Результати досліджень займають близько 70 % об'єму анотації. Анотація не повинна бути перенасичена цифровим матеріалом, а також не містити аббревіатури, виноски та посилання. Переклад на

англійську мову має бути професійним без використання інтернет-ресурсів для перекладачів.

7. Ключові слова: 4–7 слів або словосполучень повинні відповідати змісту статті та не дублюватися у заголовку (курсив, виключка по ширині).

8. Текст статті (вирівнювання по ширині).

Виклад основного матеріалу здійснюється у такому порядку: *вступ; матеріали та методи; результати досліджень та обговорення; висновки.*

У *вступній частині* слід висвітлити сучасний стан проблеми на вітчизняному та світовому рівнях та дати аналіз останніх досліджень і публікацій з посиланнями на наукові видання за останні 5–10 років.

У розділі *матеріали та методи* необхідно розкрити загальну методіку проведених досліджень, навести використані методи. У теоретичних роботах розкрити методи розрахунків та гіпотези досліджень. Щодо загально-відомих методів, то досить дати посилання на літературне джерело. Імовірність відмінностей показників отриманих даних слід обґрунтувати статистичним аналізом, посилаючись на конкретні методи, і вказати, за допомогою якої програми було зроблено статистичний аналіз одержаних результатів.

У розділі *результати досліджень та обговорення* необхідно представити основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Табличний або графічний матеріал обов'язково наводити з результатами статистичної обробки даних. Джерела посилань розміщують під таблицями та рисунками.

Висновки мають повно і конкретно відображати результати досліджень, відповідати меті та назві статті, дослівне дублювання в анотації неприпустиме.

9. References (виключка по ширині).

Транслітерований список використаної літератури слід подавати непрономерованим, латиницею (в стилі *APA – American Psychological Association*, (<http://www.apastyle.org/>), в алфавітному порядку згідно з вимогами світових реферативних баз даних, з індексами DOI, наведеними на сайті <https://www.crossref.org>.

Транслітерувати український (російський) алфавіт латиницею потрібно відповідно до постанови КМУ від 27.01.2010 № 55. Іншомовні

літературні джерела наводять мовою оригіналу. Для автоматичної транслітерації можна також скористатися сайтом <http://translate.meta.ua/ua/translit/>.

Посилання на літературу необхідно подавати у круглих дужках по тексту (*Ivashchenko, 2017*). Використані джерела, позначені в дужках, необхідно розташовувати за роками, а не за алфавітом, а для одного року – за алфавітом (*Ivashchenko, 2017; Romanchuk, 2018; Bondareva, 2019*). В одних дужках не наводити більше 3 джерел. Якщо у джерелі два автори, то слід зазначити (*Dudka & Mushyk, 2016*), а більше двох авторів – (*Malecka et al., 2012*).

У списку літератури мають бути посилання на джерела, що мають індекси DOI (не менше 30 %). Слід уникати самоцитовування (не більше 10 %). Небажано використовувати інтернет-публікації, окрім наукових, тези доповідей, звіти, автореферати та дисертації (джерела мають бути доступними). Особливо необхідно подати список використаної літератури мовою оригіналу, оформлений відповідно до стандартів бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015).

Датою отримання рукопису вважається дата надходження його до редакції. У разі одержання рукопису, оформленого з порушенням цих правил, редакція залишає за собою право його не приймати, про що повідомляє авторів.

Англійський варіант статті приймається лише за умови її фахового перекладу. У разі надсилання англійського варіанту, перекладеного за допомогою інтернет-перекладачів (наприклад, *Google*), матеріали будуть відхилені.

Рукопис статті слід подавати у форматі *doc.*, виконаною у редакторі *Microsoft Word* (будь-яка версія). Обсяг статті – до 12 сторінок тексту формату А4 (210x297 мм), включаючи таблиці, ілюстративний матеріал і бібліографічний список. Параметри сторінки: орієнтація книжкова; поля – 20 мм з усіх боків. Параметри абзацу: відступ першого рядка (абзац) – 0,7 см, шрифт – гарнітура *Times New Roman*, розмір шрифту – 14 *pt*, інтервал – 1,0, вирівнювання – по ширині сторінки. Не допускається використання таких елементів форматування, як «розрив розділу з нової сторінки» та колонтитул.

Таблиці, рисунки, графіки, формули подаються після посилання на них у тексті і мають бути пронумеровані арабськими літерами (орієнтація книжкова). Всі аббревіатури слід розшифровувати. У таблицях слова повинні бути написані повністю та вірно розставлені переноси. Примітки розміщуються безпосередньо під таблицею. Формули мають бути написані у редакторі *Equation Editor*, змінні

математичні величини у тексті відповідно до формул набираються курсивом. Рисунки повинні бути розташовані по центру, обтікання зображення текстом не дозволяється, спосіб заливки «Узор» у чорно-білих тонах. Всі розмірності фізичних величин повинні подаватися відповідно до Міжнародної системи одиниць (СІ). Між одиницями виміру та символами і цифрами, до яких вони належать, ставиться нерозривний пробіл.

Статті направляються до редколегії тільки у електронному вигляді. Назви файлів повинні відповідати прізвищу автора. Наприклад: Іванчук_Стаття, Іванчук_Відомості. Особливим файлом до статті додаються відомості про авторів двома мовами: прізвища, імена, по батькові, назви і поштові адреси установ, де виконано роботу, а також контактні телефони, електронні адреси та ідентифікаційні номери ORCID кожного з авторів статті. Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять подвійне незалежне рецензування провідними спеціалістами у відповідній галузі науки. У разі повернення статті на доопрацювання, автор має врахувати всі зауваження редколегії. Рукописи, відхилені редакційною колегією, авторам не повертаються. Стаття, не рекомендована рецензентом до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Якщо стаття прийнята до друку, автор має підписати угоду про передачу авторських прав. Угода надсилається на пошту (оригінал) або електронну адресу (сканована копія) редакції журналу. Остаточне рішення про опублікування статті приймає редколегія журналу.

Адреса редколегії:

Т. М. Тимошук

тел.: (096) 493–30–24, *e-mail: schor.znau@gmail.com*
(агрономія, ветеринарна медицина, екологія, захист і карантин рослин, лісове господарство, садівництво та виноградарство, садово-паркове господарство, технологія виробництва і переробки продукції тваринництва);

Н. О. Куровська

тел.: (096) 680–02–95, *e-mail: kurovska@gmail.com*
(економіка, маркетинг, менеджмент, міжнародні економічні відносини, облік і оподаткування, підприємництво, публічне управління та адміністрування, торгівля та біржова діяльність, фінанси, банківська справа та страхування, агроінженерія, галузеве машинобудування)

Житомирський національний
агроекологічний університет,
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна